

ISSN (PRINT) 2413-1865
ISSN (ONLINE) 2663-2772
DOI 10.32999/KSU2413-1865

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

COLLECTION OF RESEARCH PAPERS

«PEDAGOGICAL SCIENCES»

Випуск 98

Херсон–2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пермінова Л.А. – кандидат педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет, Україна

Заступники головного редактора:

Петухова Л.Є. – доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет, Україна;

Слюсаренко Н.В. – доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет, Україна

Відповідальний секретар:

Гончаренко Т.Л. – кандидат педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет, Україна

Технічний секретар:

Блах В.С. – кандидат педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет, Україна

Члени редакційної колегії:

Андрієвський Б.М. – доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет;

Бондаренко О.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет;

Вінник М.О. – кандидат педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет;

Воропай Н.А. – кандидат педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет;

Гаран М.С. – кандидат педагогічних наук, Херсонський державний університет;

Глухов І.Г. – кандидат педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет;

Гнєдкова О.О. – кандидат педагогічних наук, Херсонський державний університет;

Голінська Т.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет;

Князян М.О. – доктор педагогічних наук, професор, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова;

Коваль Л.В. – доктор педагогічних наук, професор, Бердянський державний педагогічний університет;

Ковшар О.В. – доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний інститут;

Мухаммет Демірбілек – доктор наук, магістр наук, Сюлейман Демірель Університет, Туреччина;

Нагрибельна І.А. – доктор педагогічних наук, доцент, Херсонська державна морська академія;

Носко Ю.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, Національний університет «Чернігівський колегіум імені Тараса Григоровича Шевченка»;

Омельчук С.А. – доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет;

Пахомова О.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара;

Саган О.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет;

Смутченко О.С. – доктор філософії, Херсонський державний університет;

Співаковський О.В. – доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет;

Суріна Ірина – доктор соціологічних наук, професор, Поморська Академія, м. Слупськ, Польща;

Хоружа Л.Л. – доктор педагогічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка;

Чайка В.М. – доктор педагогічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка;

Шевцов А.Г. – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.

**Збірник наукових праць «Педагогічні науки» є фаховим виданням (категорія «Б»)
на підставі Наказу МОН України № 886 від 02.07.2020 року (додаток № 4) з педагогічних наук
(011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта,
014 – Середня освіта (за предметними спеціальностями), 015 – Професійна освіта
(за спеціалізаціями)).**

**Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus
(Республіка Польща)**

**Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету
(протокол від 26.04.2022 р. № 18)**

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 23957-13797ПР
від 26.04.2019 р. видане Міністерством юстиції України

Офіційний сайт видання: <https://ps.journal.kspu.edu>

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

- Омельчук С. А. ЕТАПИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ
ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.....5

СЕКЦІЯ 2

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ

- Міняйлова А. В. ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНІЙ НЕДОБРОЧЕСНОСТІ
СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
У НЕМОВНИХ ЗВО В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ.....15
- Приймак В. О., Кирикилиця В. В. РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ
І КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ
В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 21
- Трифорова О. М., Садовий М. І. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ..... 27

СЕКЦІЯ 3

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

- Григоренко В. Л., Шуть Т. О. ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ХОРОВОГО КЛАСУ
НА ЗАСАДАХ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ..... 34
- Пермінова Л. А. ПСИХОЛОГІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
ТА ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 42
- Пирожок Г. Ю. ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ SOFT SKILLS
У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ.....48

СЕКЦІЯ 4

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

- Чужикова В. Г. КРЕАТИВНІСТЬ ВИКЛАДАЧА / КРЕАТИВНІСТЬ СТУДЕНТА:
ПОБУДОВА НОВОЇ МОДЕЛІ.....54

СЕКЦІЯ 5

СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- Позняк О. О. ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСЕСТОРОННЬОГО РОЗВИТКУ
ДИТИНИ З ООП..... 60

CONTENTS

SECTION 1

METHODOLOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY

Omelchuk S. A. STAGES OF DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN LINGUISTICS DURING THE INDEPENDENCE OF UKRAINE.....	5
--	---

SECTION 2

THEORY AND PRACTICE OF TEACHING

Miniailova A. V. PREVENTING STUDENTS' ACADEMIC DISHONESTY DURING TESTING OF FOREIGN LANGUAGE KNOWLEDGE IN NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES IN DISTANCE LEARNING.....	15
Pryymak V. O., Kyryklytsia V. V. THE DEVELOPMENT OF GENERAL CULTURAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCIES OF UNIVERSITY STUDENTS IN CONDITIONS OF HIGHER EDUCATION INTERNATIONALIZATION.....	21
Tryfonova O. M., Sadovyi M. I. INFORMATION TECHNOLOGIES IN SCIENTIFIC RESEARCH.....	27

SECTION 3

THEORY AND PRACTICE OF EDUCATION

Hryhorenko V. L., Shut T. O. ORGANIZATION OF CREATIVE ACTIVITY OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS IN THE CONDITIONS OF THE CHOIR CLASS ON THE BASIS OF ACADEMIC INTEGRITY.....	34
Perminova L. A. PSYCHOLOGIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS AND FEATURES OF EDUCATION OF HIGHER EDUCATION.....	42
Pirozhok H. Yu. FORMATION OF KEY SOFT SKILLS IN STUDENTS OF PEDAGOGICAL COLLEGE.....	48

SECTION 4

SOCIAL PEDAGOGY

Chuzhykova V. H. TEACHER'S CREATIVITY / STUDENT CREATIVITY: BUILDING A NEW MODEL.....	54
--	----

SECTION 5

MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Pozniak O. S. THE PROCESS OF CREATING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR ENSURING THE HOLISTIC DEVELOPMENT OF A CHILD WITH SEN.....	60
--	----

СЕКЦІЯ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.016:811.161.2'06(477) «1991/2022»
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-1>

**ЕТАПИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ
ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ**

Омельчук Сергій Аркадійович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики
Херсонський державний університет
omegas1975@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0323-7922

Мета розвідки – дослідити особливості розвитку національної лінгводидактики як науки в період незалежності України та виокремити і охарактеризувати основні етапи розвитку сучасної лінгводидактики. Для досягнення мети використано такі методи: аналіз наукової лінгводидактичної літератури й нормативних документів (стандартів, концепцій, навчальних програм і методичних рекомендацій з вивчення української мови); теоретичне осмислення й узагальнення наукових засад досліджуваної проблеми; абстрагування й ідеалізація у виокремленні етапів розвитку сучасної лінгводидактики; індуктивно-дедуктивний метод для визначення тенденцій розвитку лінгводидактики в період незалежності України. Результати дослідження. Період становлення й розвитку національної лінгводидактики за часів незалежності України охоплює п'ять етапів. 1991–1995 роки – початок формування концептуальних засад методики навчання української мови в незалежній Україні. 1996–2000 роки – етап формування нових лінгводидактичних підходів у мовній освіті. Відбувається процес переосмислення системи навчання української мови, розуміння пріоритетності української мови як навчального предмета. 2001–2010 роки – період кризи системно-структурної методики навчання української мови й кардинального оновлення лінгводидактичних основ навчання української мови в школі й викладання мовних курсів у закладах вищої освіти. 2011–2019 роки – розвиток вітчизняної лінгводидактики під впливом загальноосвітніх європейських тенденцій глобалізації та цифровізації. 2020–2022 роки – етап корегування й оновлення підходів, принципів, методів, прийомів, засобів навчання і форм організації навчальних занять, пов'язаними з пандемією коронавірусної хвороби, роботою у віддаленому доступі, використанням дистанційних технологій. Висновки. Від початку 90-х років ХХ ст. по теперішній час національна лінгводидактика сформувалася як самостійна галузь педагогічної науки, що має свою методологію й закономірності. У цей період вироблено концептуальні підходи дошкільної і шкільної лінгводидактики (зокрема, для початкової школи й закладів загальної середньої освіти нового типу – ліцеїв і гімназій), лінгводидактики вищої школи, розпочато системні дослідження в річищі методики навчання української мови як іноземної. Сформовано нові напрями лінгводидактики: компетентісно орієнтована, особистісно орієнтована, когнітивна, комунікативна, цифрова.

Ключові слова: українська лінгводидактика, історія розвитку, етапи розвитку, тенденції розвитку, напрями лінгводидактики.

**STAGES OF DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN LINGUIDIDACTICS DURING
THE INDEPENDENCE OF UKRAINE**

Omelchuk Serhii Arkadiiovych,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Ukrainian and Slavic Philology and Journalism
Kherson State University
omegas1975@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0323-7922

The aim of the research is to investigate the specifics of the development of national linguodidactics as a science during the period of Ukraine's independence, to distinguish and characterize the main stages of development of modern linguodidactics.

The following methods were used to achieve the goal: analysis of scientific linguodidactic literature and regulatory documents (standards, concepts, curricula and methodological recommendations for learning

the Ukrainian language); the theoretical comprehension and generalization of scientific bases of the researched issue; abstraction and idealization in the distinguishing of stages of development of modern linguodidactics; inductive and deductive method for determining trends in the development of linguodidactic during the independence of Ukraine.

The results of the research. The period of formation and development of national linguodidactic during the independence of Ukraine covers five stages. 1991–1995 – the beginning of the formation of the conceptual foundations of the methodology of teaching the Ukrainian language in independent Ukraine. 1996–2000 – the stage of formation of new linguodidactic approaches in language education. The process of rethinking the system of teaching the Ukrainian language had undergone, an understanding the priority of the Ukrainian language as a subject had taken place. 2001–2010 – the period of crisis of the systematic and structural methodology of teaching the Ukrainian language and a radical renewal of the linguodidactic foundations of teaching the Ukrainian language at school and teaching language courses in higher education institutions. 2011–2019 – the development of domestic linguodidactics under the influence of global European trends of globalization and digitalization. 2020–2022 – the stage of adjusting and updating approaches, principles, methods, techniques, teaching tools and forms of organizing education sessions related to the coronavirus disease pandemic and the remote work, using remote technologies.

Conclusions. Since the beginning of the 90s of the 20th century to the present, national linguodidactics has been formed as an independent branch of pedagogical science, which has its own methodology and patterns. During this period, conceptual approaches to preschool and school linguodidactics (in particular, for primary schools and general secondary education institutions of a new type, the lyceums and gymnasiums), linguodidactics of higher education were developed, the systematic research has been started in line with the methodology of teaching Ukrainian as a foreign language. The following new directions of linguodidactics have been formed: competently oriented, personality oriented, cognitive, communicative, digital.

Key words: *Ukrainian linguodidactics, history of development, stages of development, development tendencies, directions of linguodidactics.*

Вступ. Історія розвитку національної лінгводидактики як науки в період незалежності України наразі набуває особливої актуальності. Це пов'язано насамперед із об'єктивним узагальненням лінгводидактичних традицій, тенденцій, закономірностей тощо, сформованих за останні 30 років розвитку Української державності.

Аналіз наукових розвідок. Підґрунтям становлення національної лінгводидактики є насамперед наукові праці й методичні напрацювання вчених-методистів першої половини ХХ ст.: В. Масальського, А. Медушевського, С. Чавдарова, М. Шкільника.

Системні наукові узагальнення історії розвитку української лінгводидактики представлено в дисертаціях, захищених на початку ХХІ ст., зокрема в кандидатському дослідженні Т. Садової «Становлення і розвиток вітчизняної дошкільної лінгводидактики (друга половина ХІХ століття – перша половина ХХ століття)» (Садова, 1997), двох докторських дослідженнях: «Становлення і розвиток методики навчання української мови як науки (ХVІ–ХХ ст.)», у якій С. Яворська шляхом історико-системного аналізу представила теоретичні надбання і практичний досвід навчання української мови в початковій і середній школі протягом п'ятьох століть (Яворська, 2005), та «Теорія і практика становлення та розвитку української дошкільної лінгводидактики», у якій Т. Котик зробила науково обґрунтований опис української дошкільної лінгводидактики від 30-х років ХХ ст. до початку ХХІ ст. (Котик, 2005). Питань історії української

лінгводидактики торкались й інші дослідники: становлення і розвиток вітчизняної лінгводидактики як самостійної дисципліни на прикладі аналізу спадщини Ф. Буслаєва, К. Ушинського та І. Срезневського дослідила І. Бакаленко (Бакаленко, 2001), розвиток української лінгводидактики в контексті державного стандарту базової і повної освіти в Україні представила М. Пентиліюк (Пентиліюк, 2010), історію досліджень методики навчання української орфографії узагальнив І. Хом'як (Хом'як, 2003).

Мета наукової розвідки – дослідити особливості розвитку національної лінгводидактики як науки в період незалежності України та виокремити і охарактеризувати основні етапи розвитку сучасної лінгводидактики.

Результати та дискусії. Від початку 90-х років ХХ ст. (з дня проголошення незалежності України) по теперішній час є періодом становлення й розвитку сучасної національної лінгводидактики, у якому виокремлюємо п'ять етапів:

1991–1995 роки – початок формування концептуальних засад методики навчання української мови в незалежній Україні.

У формування наукових засад вагомий внесок у цей період зробили: у царині дошкільної лінгводидактики – А. Богуш, за авторства якої в 1993 році з'являється підручник «Методика навчання української мови в дошкільному закладі», а в 1995 році – практикум «Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі»; у царині лінгводидактики

початкової освіти – М. Вашуленко, розробник нормативного базису початкової освіти, концепції мовної освіти, критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів, державних стандартів, програм, підручників української мови для початкової школи, який у 1992 році захищає докторську дисертацію з теми «Теорія і практика навчання української мови в чотирирічній початковій школі».

Важливу роль у визначенні пріоритетів і змісту навчання української мови в основній і старшій школі, розробленні методичного інструментарію (програм, підручників, посібників тощо), оцінювання навчальних досягнень учнів відігравали дослідження вчених лабораторії навчання української мови Інституту педагогіки НАПН України О. Біляєва, Л. Скуратівського, Г. Шелехової.

Проголошення незалежності України, надання державного статусу українській мові, демократичні перетворення, що відбувалися в українському суспільстві того часу, стали передумовою для розроблення низки концепцій: Концепції інтенсивного навчання мови (1991), Концепції початкової мовної освіти в загальноосвітній школі (1993), Концепції мовної освіти в Україні (1994), Навчально-виховної концепції вивчення української (державної) мови (1994). Зокрема, автори Концепції мовної освіти в Україні О. Біляєв, М. Вашуленко, В. Плахотник уводять поняття «комунікативно-діяльнісний підхід» як основний підхід у процесі навчання української мови і пропонують запроваджувати в шкільній освіті курс словесності як альтернативний до вивчення української мови, який, до речі, не набув активного поширення в шкільній практиці (Біляєв, 1994).

У Навчально-виховній концепції вивчення української (державної) мови С. Єрмоленко і Л. Мацько йдеться про переорієнтування змісту неперервної освіти на комунікативно-прагматичну мету (Єрмоленко, 1994: 30). Запровадження цієї концепції передбачало, з одного боку, створення нових програм, підручників, посібників, довідкової літератури з українського мовознавства; з іншого – запровадження нових сучасних технологій навчання.

У 1991 році з'являється перший підручник за часів незалежності України для поглибленого вивчення української мови «Українська мова: підручник для 8-9 класів шкіл з поглибленим вивченням української мови» (автор І. Ющук), у 1994 році – інноваційний на той час пробний підручник для гімназій гуманітарного профілю «Культура мови і стилістика» (авторка М. Пентиліук), у 1995 році – один з перших комп'ютерних

навчальних курсів «Українська мова. Синтаксис. Пунктуація» (розробники О. Довгялло, Г. Шелехова, А. Манак та ін.).

Продовжує свою діяльність заснований у 1951 році єдиний на той час усеукраїнський науково-методичний журнал «Українська мова і література в школі», що в 1994 році перейменовано в «Дивослово».

Учені-методисти у своїх наукових розвідках починають активно послуговуватися терміном «українська лінгводидактика».

1996–2000 роки – етап формування нових лінгводидактичних підходів у мовній освіті. Відбувається процес переосмислення системи навчання української мови, розуміння пріоритетності української мови як навчального предмета. Закономірною стала поява в 1996 році Концепції навчання державної мови в школах України, автори якої, О. Біляєв, Л. Скуратівський, Л. Симоненкова і Г. Шелехова, наголошують на необхідності створення нових навчально-методичних комплектів (програм, підручників, навчальних посібників, варіантні розробки уроків, шкільні словники, сучасні наочні і технічні засоби тощо) (Біляєв, 1996).

Тенденції в розвитку української лінгводидактики ХХ ст. відбито в захищених у той час докторських дослідженнях М. Пентиліук (1996), Л. Паламар (1997), К. Плиско (1997), С. Карамана (2000), О. Хорошковської (2000).

На цьому етапі розвитку вітчизняної лінгводидактики осучаснено теоретичні й методологічні засади дошкільної лінгводидактики (А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик), на концептуальному рівні визначено два напрями шкільної лінгводидактики: методика навчання рідної (української) мови (М. Вашуленко, В. Мельничайко, В. Новосьолова, Г. Шелехова) і методика навчання державної мови для шкіл з навчанням іншими мовами (О. Біляєв, Н. Бондаренко, М. Пентиліук, О. Хорошковська). З'являється «Методика навчання рідної мови в середніх освітніх закладах» за редакцією М. Пентиліук (2000) – підручник для студентів філологічних факультетів університетів, побудований на нових концептуальних засадах мовної освіти в Україні.

Наприкінці 1990-х років переосмислено мету й завдання навчання української мови в школі, зокрема на перший план висунуто різнобічний особистісний і мовленевий розвиток учнів, якому підпорядковано завдання системного вивчення мови. Лабораторія навчання української мови Інституту педагогіки НАПН України починає досліджувати питання розвивального навчання на уроках рідної (української) мови. У цьому напрямі авторський колектив

у складі Л. Скуратівського, Г. Шелехової і В. Новосолової підготував нову програму з рідної (української) мови, у якій перевагу віддано поєднанню комунікативно-діяльнісного, культурологічного, функційно-стилістичного й особистісного підходів до навчання української мови (Програми Скуратівський, 1998). Альтернативну програму з рідної (української) мови уклав І. Ющук, на думку якого весь курс української мови має теоретично і практично працювати на розвиток мовлення учнів (Програми Ющук, 1998). Відбулися істотні зміни й у системі оцінювання навчальних досягнень учнів: поточне оцінювання замінено на тематичне, а 4-бальну шкалу оцінювання замінено 12-бальною. Закономірно, ці зміни відбито й у науково-методичних працях учених-лінгводидактів.

У лінгводидактиці цього періоду інноваційні дослідження вчених стосувалися також особливостей технології уроку української мови (М. Пентиліук), нових форм проведення уроків української мови (Т. Симоненкова), алгоритмування навчального матеріалу з мови (І. Хом'як), застосування комп'ютерних технологій у навчанні української мови (Г. Шелехова, Я. Остаф) тощо.

Розпочато розроблення ще одного напрямку в українській лінгводидактиці – методика навчання української мови в закладах нового типу. Зокрема, актуальним стало дослідження наукових засад і методичного інструментарію щодо навчання української мови в гімназіях. У 1996 році з'являється Програма для шкіл (класів) з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю «Українська мова: 8-11 класи» (укладач В. Тихоша), у 1997 році О. Горошкіна захищає кандидатську дисертацію «Особливості методики навчання української мови в старших класах гімназії», а в 2000 році виходить «Методика навчання української мови в гімназії» С. Карамана. У цей період також розпочато процес написання підручників і навчальних посібників з української мови для гімназій (С. Караман, В. Тихоша).

Визначальною тенденцією розвитку української лінгводидактики другої половини 1990-х років було створення відразу чотирьох усеукраїнських періодичних видань. Зокрема, з 1996 року за сприяння МОН України й НАПН України видавничу діяльність розпочала газета для вчителів-словесників «Українська мова та література» (засновник ТОВ «Видавничий дім «Перше вересня»), через рік – 1997 року – засновано науково-методичний журнал «Українська мова і література в школі» (засновник Інститут педагогіки НАПН України), першим

головним редактором якого була О. Хорошківська. Згодом – 1999 року – засновано ще двоє видань: науково-публіцистичний журнал «Урок української» (засновники Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київський університет імені Тараса Шевченка та Львівський національний університет імені Івана Франка), головним редактором якого був С. Гречнюк, і науково-методичний журнал «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах» (засновники МОН України та видавництво «Педагогічна преса»), головою редакційної ради якого був М. Жулинський. Із 2012 року це видання почало виходити під назвою «Українська мова і література в школах України».

2001–2010 роки – період кризи системно-структурної методики навчання української мови та кардинального оновлення лінгводидактичних основ навчання української мови в школі й викладання мовних курсів у закладах вищої освіти (змісту мовної освіти, структури, підходів, методів, організаційних форм навчання української мови).

Після схвалення в 2001 році МОН України спільно з НАПН України Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) учені-лінгводидакти спрямували наукові дослідження на розроблення науково-методичного забезпечення поетапного переходу школи на нову структуру і зміст навчання української мови, створення нового покоління програм, підручників і навчальних посібників для основної і старшої школи. Насамперед наукові співробітники лабораторії навчання української мови Інституту педагогіки НАПН України розробили Концепцію мовної освіти 12-річної школи (українська мова як рідна), у якій виокремлено одинадцять пріоритетів мовної освіти: особистісна орієнтація освіти, світоглядна основа, демократизація і гуманізація, диференціація навчання мови, органічне поєднання навчання мови й мовлення, збагачення освітнього змісту навчання мови й мовлення, реалізація діяльнісного підходу до мовленнєвого розвитку, якнайповніше здійснення в процесі навчання функцій рідної мови, посилення практичної спрямованості навчання мови, забезпечення наступності змісту мовної освіти і вимог щодо його засвоєння, використання в процесі навчання мови нових педагогічних технологій (Скуратівський, 2001). Водночас шкільна освіта повноцінно так і не перейшла на 12-річний термін навчання, оскільки в 2010 році Верховна Рада України ухвалила новий закон про шкільну освіту, яким повернула 11-річну систему навчання у школах України.

На цьому етапі розвитку української лінгводидактики вчені продовжують виробляти концептуальні підходи до навчання української мови. Зокрема, за керівництва М. Пентилюк розроблено три концепції, що стали підґрунтям для подальшого розвитку вітчизняної лінгводидактичної науки: Концепція когнітивної методики навчання української мови (2004), Концепція навчання української мови в системі профільної освіти (2006) і Концепція комунікативної методики навчання української мови (2006).

Розроблено також Концепцію підручника рідної (української) мови для 5-11 класів, автори якої Л. Скуратівський і Г. Шелехова наголошують на тому, що методичний апарат підручника вже не може обмежуватися націленістю лише на формування в учнів таких традиційних елементів змісту освіти, як знання, уміння й навички, але й має передбачати цілеспрямоване становлення двох інших – досвіду творчої діяльності й особливо досвіду емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього (Скуратівський, 2001).

У період кризи системно-структурної методики навчання української мови набуває актуальності розроблення особистісно орієнтованої методики, спрямованої на розвиток і саморозвиток особистості учня як суб'єкта пізнання й навчальної діяльності. Поступово вчені-методисти вводять у науковий обіг такі поняття, як особистісно орієнтована мовна освіта, особистісно орієнтована лінгводидактика, особистісно орієнтовані технології, особистісно орієнтований урок, особистісно орієнтована ситуація і под. Також як нові галузі лінгводидактики формуються когнітивна й комунікативна методики навчання української мови.

Учених-лінгводидактів починають цікавити, крім класичної методики, питання мотивації навчальної діяльності на уроках української мови (Т. Донченко, Г. Шелехова), вивчення мовної теми як засобу мовленнєвого розвитку учнів, самостійної пізнавальної діяльності учнів, пізнавальних суперечностей (Л. Скуратівський), інтегрованого вивчення мови й мовлення (Л. Варзацька, О. Біляєв), модульного, проблемно-пошукового й дослідницького навчання мови (С. Омельчук), крос-культурного навчання мови (В. Дороз), інтерактивних технологій у системі особистісно орієнтованої освіти (Л. Варзацька, Л. Кратасюк), практичної риторики в системі мовної освіти (Н. Голуб, М. Пентилюк, Л. Скуратівський).

З навчальних програм з української мови, підручників, методичних посібників і рекомендацій зникають терміни «зв'язне мовлення», «розвиток зв'язного мовлення», «урок розвитку зв'язного мовлення»,

оскільки назви їх, на думку вчених-лінгводидактів, не відповідають сучасним завданням і параметрам мовної освіти в умовах стандартизації (Пентилюк, 2011). У розділах навчальних програм і шкільних підручників назву «розвиток зв'язного мовлення» замінено на «розвиток мовлення»; як тип уроку, замість терміна «урок розвитку зв'язного мовлення» рекомендовано застосовувати терміни «урок розвитку мовлення», «урок мовленнєвого розвитку» або «урок формування комунікативних умінь».

Для забезпечення навчання української мови в системі профільної освіти у 2000-х роках розпочато процес створення курсів за вибором і факультативів, до якого активно долучились як вчені-лінгводидакти, так і вчителі-словесники. На рівні допрофільної підготовки для поглибленого вивчення української мови у 8–9 класах закладів загальної середньої освіти С. Караман, О. Караман, М. Плющ і В. Тихоша розробили відповідну навчальну програму. Водночас наявність самої програми, що визначала стратегічні напрями й основоположні дидактичні принципи, зміст і структуру курсу, не розв'язувало всіх практичних проблем допрофільного (поглибленого) вивчення української мови, найголовніша з яких – це відсутність підручників для учнів і навчально-методичних посібників для вчителів. Згодом з'явилася ще одна програма для поглибленого вивчення української мови, але вже для 5–7 класів (укладачка Т. Гнаткович). До того ж у цей період розроблено й низку програм мовних гуртків. Отже, істотною особливістю лінгводидактики допрофільної мовної освіти стало розроблення не так теоретичних засад, як практичного інструментарію, зокрема навчальних програм, посібників і методичних розробок, що реалізовували зміст рекомендованих Міністерством освіти і науки України програм курсів за вибором, факультативів і мовних гуртків.

Друга половина 2000-х років є початком становлення електронної лінгводидактики. З'являються наукові розвідки, присвячені дослідженню медійної лінгводидактики (Г. Онкович), хмароорієнтованих технологій навчання української мови (Г. Корицька), методики дистанційного навчання української мови (Г. Шиліна), розроблення й використання електронного підручника української мови (Н. Семенів) тощо. До того ж, учені-лінгводидакти спільно з фахівцями ІТ-сфери розпочинають розробляти різноманітні комп'ютерні програми й онлайн-тренажери з навчання української мови.

Ще однією прикметною рисою вітчизняної лінгводидактики того часу є зорієнтованість

методики навчання української мови на розроблення тестових технологій контролю навчальних досягнень учасників освітнього процесу закладів загальної середньої і вищої школи. Насамперед це пов'язано з тим, що в 2006 році запроваджено ЗНО з української мови, перший етап якого засвідчив здатність української технології зовнішнього оцінювання успішно працювати в Україні. Наприкінці цього ж року МОН України спільно з УЦОЯО розробляє методичні рекомендації щодо використання тестових технологій у процесі вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти (укладачі В. Федоренко і Л. Коваленко), згідно з якими вчителям-словесникам рекомендовано «широко практикувати тестування не тільки як контрольну форму перевірки знань, умінь і навичок школярів, але і як продуктивний навчальний прийом» (Методичні рекомендації, 2006). Починається етап активного написання навчальних посібників, робочих зошитів, експрес-репетиторів і довідників з підготовки до ЗНО з української мови.

У вишівській лінгводидактиці цього періоду набуває помітної виразності тенденція до розроблення теорії і практики формування професійного мовлення майбутніх фахівців різних галузей. Як результат – захищено чимало досліджень, предметом яких є методика формування професійного мовлення студентів закладів вищої освіти (кандидатські дисертації: Н. Безгодова, Г. Берегова, Т. Ганніченко, І. Довженко, М. Криський, Т. Окуневич, О. Попова, Н. Тоцька та ін.; докторські дисертації: Н. Остапенко, Т. Симоненко). Пріоритетним напрямом стає також методика навчання риторики студентів закладів вищої освіти, представлена в докторському дослідженні Н. Голуб (2009).

Заслугує на увагу ще одна тенденція в лінгводидактиці вищої школи, пов'язана з розробленням методичних аспектів навчання професійної комунікації здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей. Методично виправдано, на наш погляд, замість ділової української мови введено українську мову (за професійним спрямуванням) як обов'язкову навчальну дисципліну, а також інші мовні курси: «Культура наукової мови», «Культура мовлення фахівця», «Мова науки», «Методика роботи з науковим текстом», «Мова професійного спілкування», «Риторика» тощо.

Лінгводидактичну науку початку XXI ст. збагатили «Словник-довідник з методики викладання української мови І. Кочан і Н. Захлюпаной (2002, 2005), «Словник-довідник з української лінгводидактики»

за редакцією М. Пентилюк (2003, 2015), навчальний посібник А. Богуш, Н. Гавриш і Т. Котик «Українська дошкільна лінгводидактика» (2003), підручник «Методика викладання української мови у вищій школі» В. Дороз (2008), а також комплект навчальних книжок за редакцією М. Пентилюк, який охоплює нове видання підручника «Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах» (2005) і посібників «Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах» (2003), «Методика навчання української мови у таблицях і схемах» (2006).

У 2006 році з'являється ще двоє всеукраїнських науково-методичних видань для вчителів української мови й літератури: журнал «Вивчаємо українську мову та літературу» (засновник ТОВ «Видавнича група «Основа», м. Харків), головним редактором якого є К. Голобородько; і газета «Методичні діалоги» (засновник видавництво «Освіта України», м. Київ), головною редакторкою якої була О. Глазова.

2011–2019 роки – розвиток вітчизняної лінгводидактики під впливом загальноосвітніх європейських тенденцій глобалізації та цифровізації. Реформування методики навчання української мови пов'язане, по-перше, зі зміною формально-знанцевої парадигми сучасної освіти на гуманістичну, підвищенням статусу гуманітарних і суспільних навчальних предметів із переосмисленням змістового наповнення їх (Барановська, 2013); по-друге, із затвердженням у 2011 році Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та осучасненням навчальних програм, підручників, наукового і навчально-методичного забезпечення навчання української мови на всіх рівнях освіти.

Активно продовжують розвиватися загальноновизнані наукові лінгводидактичні школи професорів А. Богуш, М. Вашуленка, М. Пентилюк. Це період становлення й наукових шкіл професорів З. Бакум, О. Горошкіної, С. Карамана, І. Хом'яка. Порівняно з попередніми цей етап вирізняється найвищою активністю вчених щодо захисту докторських дисертацій з теорії і методики навчання (українська мова) – захищено понад 20 дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук з лінгводидактики дошкільної й початкової та вищої школи, а також шкільної методики.

З огляду на те що зміст мовного компонента освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти передбачав спрямування зусиль на набуття комунікативної компетентності в процесі навчання

української мови в основній школі, лабораторія навчання української мови Інституту педагогіки НАПН України з 2012 року на чолі з Н. Голуб розпочала розроблення наукового дослідження «Формування в учнів 5–7-х класів комунікативної компетентності як ключової і предметної». У цей період відбувається захист чималої кількості дисертацій, присвячених формуванню в учасників освітнього процесу комунікативної компетентності. До того ж у всеукраїнському науково-методичному виданні «Дивослово» з'являється рубрика «Компетентнісне навчання».

З 2011 року вивчення української мови як профільного предмета в старшій школі (10-11 класах) урегульовано програмами трьох рівнів – стандарту (українська мова не є профільним предметом), академічного (українська мова не є профільним, але є базовим предметом) і профільного (поглиблене вивчення української мови). Проте наукові дослідження вчених-лінгводидактів стосуються переважно розроблення методики поглибленого вивчення української мови в профільній школі, а лінгводидактичні засади навчання української мови в інших профілях системно так і не було досліджено.

На цьому етапі розвитку української лінгводидактики також спостерігаємо фаховий науковий інтерес учених до дослідження рефлексії в методиці навчання української мови (О. Кулик), цінностей у навчанні української мови (Н. Голуб), формування мотивації учнів (В. Новосолова, Ю. Романенко), застосування цифрових технологій на уроках української мови (Г. Корицька). Набувають актуальності наукові розвідки, присвячені методиці застосування сучасних методів навчання української мови: методу проєктів і ситуаційного методу (Н. Голуб), дослідницького методу (С. Омельчук). «Збагачену» систему методів навчання української мови в сучасній школі представила у своїй монографії дослідниця О. Кучерук «Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика» (Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2011).

Хаос у лінгводидактичній термінології активізував дослідження вчених у річищі встановлення категорійного апарату української лінгводидактики. Зокрема, питання розвитку, становлення й унормування сучасної терміносистеми української лінгводидактичної науки стали предметом обговорення на круглих столах, присвячених пам'яті О. Біляєва, організатором яких є відділ навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України.

Усеукраїнські фахові видання починають публікувати наукові розвідки вчених-лінгводидактів, присвячені питанням встановлення лінгводидактичної термінології (Н. Голуб, С. Омельчук, М. Пентиліук). Першим комплексним і системним дослідженням у царині впорядкування і стандартизації лінгводидактичної термінології стала монографія С. Омельчука «Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців» (Київ: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2019).

У 2019 році Н. Голуб і О. Горошкіна системно розробили теоретико-методологічні засади компетентнісно орієнтованої методики навчання української мови учнів ліцею. Концепцію навчання української мови учнів ліцею передусім спрямовано на зміну ставлень: з одного боку, ставлення учня до себе як суб'єкта шкільної мовної освіти, з іншого боку, ставлення вчителя до учня як повноправного суб'єкта освітнього процесу (Голуб, 2019).

Помітним у царині вітчизняної лінгводидактики вищої школи стає процес розвитку методики навчання української мови як іноземної. Цьому сприяють не лише аспекти наукові розвідки вчених-лінгводидактів (В. Бадер, З. Бакум, О. Горошкіна, М. Жовнір, С. Караман, Т. Касьяненко, І. Кочан, Т. Шевчук та ін.), а й розроблення методичної системи навчання студентів-іноземних громадян української мови на рівні кандидатських і докторських досліджень (А. Гадомська, І. Дирда, Г. Іванишин, С. Костюк, Н. Московчук, О. Пальчикова, Л. Субота, О. Туркевич, М. Цуркан, О. Федорова, Г. Швець та ін.). Водночас системного характеру цей напрям української лінгводидактики ще не набув.

2020–2022 роки – етап корегування й оновлення підходів, принципів, методів, прийомів, засобів навчання і форм організації навчальних занять, пов'язаних з такими викликами сьогодення, як: пандемія коронавірусної хвороби, робота у віддаленому доступі, використання дистанційних технологій тощо. Досить виразно в українській лінгводидактиці ковідного періоду (як, до речі, і в інших предметних методиках) сформувалася тенденція, коли практика застосування змішаного й дистанційного навчання української мови на різних рівнях здобуття освіти випереджає лінгводидактичну теорію.

До того ж, із 2020 року – після схвалення в 2019 році Українського правопису в новій редакції (постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 437 «Питання українського правопису») – розпочато процес розроблення навчально-методичного

забезпечення, зокрема навчальних посібників для учасників освітнього процесу закладів загальної середньої і вищої освіти із застосування Українського правопису в редакції 2019 року. Побачили світ посібники С. Омельчука і М. Блажко «Правописний практикум з української мови. Норми нової редакції «Українського правопису», «Український правопис – це доступно!» трьох авторських колективів (Г. Дегтярьової, О. Кукленко, Л. Лузан, Н. Шелехової; О. Заболотного і В. Заболотного; С. Омельчука і С. Климович).

На цей період припадає також розроблення модельних навчальних програм з української мови для 5-9-х класів Нової української школи, поетапне запровадження яких в освітній процес закладів загальної середньої освіти заплановано з 2022/2023 н. р. У межах Усеукраїнського інноваційного освітнього проекту «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» у 2021/2022 н. р. модельні навчальні програми було впроваджено в пілотних закладах загальної середньої освіти. За цими програмами створено сучасне покоління підручників української мови для 5 класу Нової української школи.

У 2021 році на 71 році своєї діяльності, на жаль, через брак фінансування припиняє існування провідний усеукраїнський часопис «Дивослово».

Вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року й початок повномасштабної агресивної війни проти України спричинили не лише значні втрати з-поміж мирного населення, руйнування інфраструктури багатьох населених пунктів в різних регіонах України, а й необхідність переосмислення всієї системи навчання, зокрема й української мови, у закладах загальної середньої і вищої освіти в умовах війни, а також розроблення необхідних методичних рекомендацій, алгоритмів і конкретних порад для всіх учасників освітнього процесу – учителів, здобувачів освіти та їхніх батьків. Як результат – теоретичні і прикладні дослідження лінгводидактики ковідного періоду поступово втрачають свою актуальність, проте стають підґрунтям для розвитку лінгводидактики воєнного часу.

Висновки. Від початку 90-х років ХХ ст. по теперішній час національна лінгводидактика пройшла п'ять етапів, взаємопов'язаних між собою, сформувавшись як самостійна галузь педагогічної науки, що має свою методологію й закономірності.

У цей період вироблено концептуальні підходи дошкільної і шкільної лінгводидактики (зокрема, для початкової школи й закладів загальної середньої освіти нового типу – ліцеїв і гімназій), лінгводидактики вищої школи, розпочато системні дослідження в річищі методики навчання української мови як іноземної. За часів незалежності України сформовано нові напрями лінгводидактики: компетентнісно орієнтована, особистісно орієнтована, когнітивна, комунікативна, електронна, медійна, цифрова тощо.

Перша половина 2022 року є початком розвитку лінгводидактики воєнного часу, яка раптово прийшла на зміну лінгводидактиці ковідного періоду. Питання лише одне: чи надовго? Є сподівання, що на час опублікування нашої розвідки ми вже почнемо розробляти концептуальні засади лінгводидактики повоєнного періоду! Це і стане **перспективами** наших подальших наукових пошуків. Слава Україні!

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакаленко І. Становлення і розвиток вітчизняної лінгводидактики як самостійної дисципліни (Ф.І. Буслєв, К.Д. Ушинський, І.І. Срезневський) : навч. посіб. Запоріжжя : ЗДУ, 2001. 114 с.
2. Барановська О. Основні напрями розвитку гуманітарної освіти в умовах компетентнісного підходу. Українська мова і література в школі. 2013. № 7. С. 51–54.
3. Біляєв О.М. Концепція інтенсивного навчання мови. Українська мова і література в школі. 1991. № 6. С. 26–30.
4. Біляєв О.М., Вашуленко М.С., Плахотник В.М. Концепція мовної освіти в Україні. Рідна школа. 1994. № 9. С. 71–73.
5. Біляєв О.М., Скуратівський Л.В., Симоненкова Л.М., Шелехова Г. Т. Концепція навчання державної мови в школах України. Дивослово. 1996. № 1. С. 16–21.
6. Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. Концепція навчання української мови учнів старшої школи. Київ : Педагогічна думка, 2019. 56 с. URL: <https://tinyurl.com/4hav4f86>.
7. Єрмоленко С.Я., Мацько Л.І. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови. Дивослово. 1994. № 7. С. 28–33.
8. Котик Т.М. Теорія і практика становлення та розвитку української дошкільної лінгводидактики : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2005. 40 с. URL: <https://tinyurl.com/24ypcb6b>.
9. Методичні рекомендації щодо використання тестових технологій у процесі вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах / уклад. В. Федоренко, Л. Коваленко ; лист Міністерства освіти і науки України від 29.12.2006 № 1/9-795. URL: <https://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=337243&menu=467731>.
10. Пентиліук М. І., Горошкіна О.М., Нікітіна А.В. Концепція навчання української мови в системі

профільної освіти. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2006. № 9-10. С. 76–84.

11. Пентиліук М.І., Горошкіна О.М., Нікітіна А.В. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови. Українська мова і література в школі. 2006. № 1. С. 15–20.

12. Пентиліук М.І., Нікітіна А.В., Горошкіна О.М. Концепція когнітивної методики навчання української мови. Дивослово. 2004. № 8. С. 5–9.

13. Пентиліук М. Розвиток української лінгводидактики в контексті державного стандарту базової і повної освіти в Україні. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2010. № 50. С. 123–130.

14. Пентиліук М. Уроки зв'язного мовлення чи розвитку комунікативних умінь і навичок. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. Київ: Ленвіт, 2011. С. 137–146.

15. Програми для середньої загальноосвітньої школи. Рідна мова: 5-11 класи / уклад. Л.В. Скуратівський, Г.Т. Шелехова, В.І. Новосолова. Київ: Перун, 1998. 80 с.

16. Програми для середньої загальноосвітньої школи. Рідна мова: 5-11 класи / уклад. І.П. Ющук. Київ: Перун, 1998. 46 с.

17. Садова Т. Становлення і розвиток вітчизняної дошкільної лінгводидактики (друга половина XIX століття – перша половина XX століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Одеса, 1997. 211 с.

18. Скуратівський Л. Концепція мовної освіти 12-річної школи (українська мова). Українська мова і література в школі. 2001. № 2. С. 4–10.

19. Скуратівський Л., Шелехова Г. Концепція підручника рідної мови (української). 5–11 класи. Українська мова і література в школі. 2001. № 3. С. 5–7.

20. Хом'як І. З історії досліджень методики навчання української орфографії». Українська мова і література в школі. 2003. № 1. С. 55–59.

21. Яворська С.Т. Становлення і розвиток методики навчання української мови як науки (XVI–XX ст.): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2005. 49 с.

REFERENCES

1. Bakalenko I. (2001). Stanovlennia i rozvytok vitchyznianoї linhvodydaktyky yak samostiinoї dystsypliny (F. I. Buslaiev, K. D. Ushynskiy, I. I. Sreznievskiy) [Formation and development of domestic linguodidactics as an independent discipline (F. I. Buslaiev, K. D. Ushynskiy, I. I. Sreznievskiy)]. Zaporizhzhia: ZSU [in Ukrainian].

2. Baranovska O. (2013). Osnovni napriamy rozvytku humanitarnoi osvity v umovakh kompetentisnoho pidkhodu [The main directions of development of liberal arts education in terms of competency-based approach]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 7, 51–54 [in Ukrainian].

3. Biliaiev O. M. (1991). Kontseptsiiia intensyvnoho navchannia movy [The concept of intensive language learning]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 6, 26–30 [in Ukrainian].

4. Biliaiev O. M., Vashulenko M. S., Plakhotnyk V. M. (1994). Kontseptsiiia movnoi osvity v Ukraini [The concept of language education in Ukraine]. *Ridna shkola*, 9, 71–73 [in Ukrainian].

5. Biliaiev O. M., Skurativskiy L. V., Symonenkova L. M., Shelekhova H. T. (1996). Kontseptsiiia navchannia derzhavnoi movy v shkolakh Ukrainy [The concept of teaching the state language in schools of Ukraine]. *Dyvoslovo*, 1, 16–21 [in Ukrainian].

6. Holub N. B., Horoshkina O. M. (2019). Kontseptsiiia navchannia ukrainskoi movy uchniv starshoi shkoly [The concept of teaching Ukrainian to high school students]. Kyiv: Pedahohichna dumka. URL: <https://tinyurl.com/4hav4f86> [in Ukrainian].

7. Yermolenko S. Ya., Matsko L. I. (1994). Navchalno-vykhovna kontseptsiiia vyvchennia ukrainskoi (derzhavnoi) movy [Educational concept of studying the Ukrainian (state) language]. *Dyvoslovo*, 7, 28–33 [in Ukrainian].

8. Kotyk T. (2005) Teoriia i praktyka stanovlennia ta rozvytku ukrainskoi doshkilnoi linhvodydaktyky [Theory and practice of Ukrainian preschool linguo-didactic establishment and development]. Extended abstract of Doctor's thesis. Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy. URL: <https://tinyurl.com/24ypcb6b> [in Ukrainian].

9. Metodichni rekomendatsii shchodo vykorystannia testovykh tekhnolohii u protsesi vyvchennia ukrainskoi movy v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Methodical recommendations on the use of test technologies in the process of learning the Ukrainian language in general educational institutions] (2006). URL: <https://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/a/?href=0&view=text&base=1&id=337243&menu=467731> [in Ukrainian].

10. Pentyliuk M. I., Horoshkina O. M., Nikitina A. V. (2006). Kontseptsiiia navchannia ukrainskoi movy v systemi profilnoi osvity [The concept of teaching the Ukrainian language in the system of specialized education]. *Ukrainska mova y literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, liuseiakh ta kolehiumakh*, 9–10, 76–84 [in Ukrainian].

11. Pentyliuk M. I., Horoshkina O. M., Nikitina A. V. (2006). Kontseptualni zasady komunikativnoi metodyky navchannia ukrainskoi movy [Conceptual foundations of the communicative methodology of teaching the Ukrainian language]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 1, 15–20 [in Ukrainian].

12. Pentyliuk M. I., Nikitina A. V., Horoshkina O. M. (2004). Kontseptsiiia kohnitivnoi metodyky navchannia ukrainskoi movy [The concept of the cognitive methodology of teaching the Ukrainian language]. *Dyvoslovo*, 8, 5–9 [in Ukrainian].

13. Pentyliuk M. (2010). Rozvytok ukrainskoi linhvodydaktyky v konteksti derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi osvity v Ukraini [Development of Ukrainian Linguodidactics in context of State Standard of Basic Comprehensive Education in Ukraine]. *Visnyk of the Lviv University. Series Philology*. Lviv, 50, 123–130 [in Ukrainian].

14. Pentyliuk M. (2011). Uroky zviaznoho movlennia chy rozvytku komunikativnykh umini navychok [Lessons of coherent speech or development of communicative abilities and skills]. *Aktualni problemy suchasnoi linhvodydaktyky: zbirnyk statei*. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

15. Skurativskiy L.V., Shelekhova H.T., Novosolova V.I. (1998). Prohramy dlia serednoi zahalnoosvitnoi shkoly. Ridna mova: 5-11 klasy [Programs for the general education secondary school. Native language: grades 5-11]. Kyiv: Perun [in Ukrainian].

16. Yushchuk I. P. (1998). Prohramy dlia serednoi zahalnoosvitnoi shkoly. Ridna mova: 5-11 klasy [Programs for the general education secondary school. Native language: grades 5-11]. Kyiv: Perun [in Ukrainian].

17. Sadovaya T. (1997). Stanovlennia i rozvytok vitchyznianoï doshkilnoi linhvodydaktyky (druha polovyna KhIKh stolittia – persha polovyna KhKh stolittia) [The Foudation and Development of national preschool linguodidactics (The second part of the 19th – the first part of the 20th century)]. Candidate's thesis. Odesa: South Ukrainian State Pedagogical University named after K. D. Ushynsky [in Ukrainian].

18. Skurativskyi L. (2001). Kontseptsiiia movnoi osvity 12-richnoi shkoly (ukrainska mova). *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 2. С. 4–10 [in Ukrainian].

19. Skurativskyi L., Shelekhova H. (2001). Kontseptsiiia pidruchnyka ridnoi movy (ukrainskoi). 5–11 klasy

[The concept of the textbook of the native language (Ukrainian). Grades 5-11]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 3, 5–7 [in Ukrainian].

20. Khomiak I. (2003). Z istorii doslidzhen metodyky navchannia ukrainskoi orfohrafii» [From the history of research of methods of teaching Ukrainian orthography]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 1, 55–59 [in Ukrainian].

21. Javors`ka S. (2005). Stanovlennia i rozvytok metodyky navchannia ukrainskoi movy yak nauky (XVI–XX st.) [The formation and development of the teaching methods of the Ukrainian Language as a science (XVI–XX)]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.02.2022.

The article was received 02 February 2022.

СЕКЦІЯ 2. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ

УДК 811.111:37.018.43

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-2>**ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНІЙ НЕДОБРОЧЕСНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У НЕМОВНИХ ЗВО В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ**

Міняйлова Алевтина Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри сучасних мов

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
alevtina.minyajlova@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4423-3239

У статті розглянуто загальні способи запобігання академічній недоброчесності студентів під час перевірки знань в умовах дистанційної форми навчання (досвід вітчизняних та зарубіжних ЗВО); розкрито особливості способів запобігання академічній недоброчесності студентів під час перевірки знань з іноземної мови у немовних ЗВО в умовах дистанційної форми навчання.

Мета статті – проаналізувати основні способи запобігання академічній недоброчесності студентів під час перевірки знань з іноземної мови у немовних ЗВО в умовах дистанційної форми навчання.

Методи дослідження: аналіз, систематизація та узагальнення результатів психолого-педагогічних досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців з проблеми академічної доброчесності, нормативно-правових документів України, офіційних сайтів зарубіжних і вітчизняних університетів, сайтів зарубіжних компаній, що запроваджують технічне підтримку запобігання академічній недоброчесності, власні спостереження.

Результати. Перехід до дистанційної форми навчання у зв'язку з пандемією COVID-19 спровокував підвищення академічної недоброчесності студентів у всьому світі. Порушенням академічної доброчесності вважається: академічний плагіат, самоплагіат, списування, обман та ін. Для вирішення цієї проблеми існують спеціальні компанії, які забезпечують «присутність» на екзамені людей, які через веб-камеру ідентифікують особистість студентів і виявляють підозрілу поведінку. Розроблено електронні додатки, які відслідковують поведінку студента під час виконання контрольних завдань. В Україні викладачі частіше використовують веб-камери, щоб спостерігати за поведінкою студентів під час проведення контрольних заходів. Іншим способом є обмеження у часі, відведеному на виконання контрольних завдань. Специфічний для іноземної мови спосіб запобігання академічній недоброчесності студентів під час виконання контрольних заходів у навчальному процесі немовних ЗВО України полягає у раціональному доборі завдань: використання діалогічного мовлення, написання ділового листа або есе «від руки», завдання з можливістю поміняти місцями варіанти відповідей, скласти речення, заповнення пропусків у тексті без наведеного переліку слів, які потрібно використати та ін.

Висновки. Для запобігання академічній недоброчесності студентів у зарубіжних ЗВО під час проведення контрольних заходів використовують технічні засоби або наймають спеціальні компанії, які забезпечують присутність на контрольному заході прокторів (спостерігачів). В Україні частіше використовують веб-камери та обмежують час виконання завдань. Ефективним способом запобігання академічній недоброчесності студентів під час виконання контрольних заходів з іноземної мови у немовних ЗВО є правильний добір завдань.

Ключові слова: академічна доброчесність, дистанційна форма навчання, іноземна мова, контрольні заходи, обман, списування, плагіат.

PREVENTING STUDENTS' ACADEMIC DISHONESTY DURING TESTING OF FOREIGN LANGUAGE KNOWLEDGE IN NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES IN DISTANCE LEARNING

Miniaailova Alevtyna Volodymyrivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of Modern Language Department

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

alevtina.minyajlova@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4423-3239

The article considers the general ways to prevent academic dishonesty of students while checking their knowledge in distance learning (experience of domestic and foreign universities). Also peculiarities of ways to prevent academic dishonesty of students while checking their knowledge of a foreign language in non-language universities in distance learning have been revealed.

Purpose: to analyze the main ways to prevent academic dishonesty of students while checking their knowledge of a foreign language in non-language universities in distance learning.

Research methods: analysis, systematization and generalization of psychological and pedagogical scientific research results of domestic and foreign scientists on the problem of academic integrity, legal documents of Ukraine, official sites of foreign and domestic universities, sites of foreign companies that provide technical support to prevent academic dishonesty.

Results. The transition to distance learning in the COVID-19 pandemic has increased academic dishonesty among students around the world. Violation of academic integrity includes: academic plagiarism, self-plagiarism, copying, deception, etc. To solve this problem, there are special companies that ensure the "presence" at the exam of people who use a webcam to identify students and detect suspicious behavior. Electronic applications have been developed that monitor students' behavior during a test. In Ukraine, teachers are more likely to use webcams to monitor student behavior during a test. Another way is to limit the time of doing the test. A specific way to prevent academic dishonesty of students during a test on a foreign language in the educational process of non-language universities is to select the tasks rationally: using dialogues, writing a business letter or essay "by hand", using tasks with the ability to mix answers, filling in gaps in the text without a list of words to use, etc.

Conclusions. In order to prevent academic dishonesty of students while checking their knowledge, technical means are used or special companies are hired to ensure the presence of proctors (observers) on the exams. Webcams are more common in Ukraine and the test time is limited. An effective way to prevent academic dishonesty of students during a test on a foreign language in non-language universities in distance learning is to select tasks carefully.

Key words: *academic integrity, distance learning, foreign language, testing, deception, copying, plagiarism.*

Вступ. На початку 2020 року у зв'язку з пандемією COVID-19 весь світ зіткнувся з новими умовами для організації навчального процесу у закладах освіти на всіх рівнях, зокрема вищій. Перехід до дистанційної форми навчання привів до необхідності вирішувати низку нових методичних та організаційних проблем. За два роки викладачі та вчителі пристосувалися до змін, опанували нові методи дистанційного навчання та розробили відповідні навчально-методичні матеріали. Проте деякі проблеми залишаються на сьогодні недостатньо вирішеними. Серед них – запобігання академічній недоброчесності студентів під час виконання контрольних завдань у дистанційній формі навчання, які проводяться з метою перевірки знань, вмінь і навичок студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам організації дистанційної форми навчання присвятили свої дослідження зарубіжні вчені і методисти

(Ч. Ведемейер, Х. Вільсон, Дж. Лі, У. Перрі, Г. Дуглас, Х. Перратон, К. Шелтон, Дж. Солтсмен та ін.) та вітчизняні (В. Биков, В. Кухаренко, О. Рибалко, П. Стефаненко, Є. Трибульська, Н. Сиротенко, В. Олійник, Н. Морзе, Н. Твердохлебова, П. Камінська та ін.). Проблеми організації контролю знань, вмінь і навичок студентів у дистанційній формі навчання досліджували: П. Шанк, Дж. Гайтан, Б. МакЕвен, М. Роблз, С. Браатен, С. Архангельський, В. Аванесов, Г. Князев, В. Козаков, Т. Ільїна та ін. Дослідженням способів запобігання академічній недоброчесності студентів під час перевірки знань в умовах дистанційної форми навчання займались: Д. Ньютон, Дж. Ватсон, Дж. Соттайл, Л. Рован, Ф. Мюррей, Р. Хейлвейл та ін. Проте ця проблема, зокрема в процесі навчання англійської мови у немовних ЗВО України, на жаль, ще не є достатньо розробленою і потребує подальшого дослідження й вдосконалення методів.

Мета статті. Ми ставили за мету проаналізувати основні способи запобігання академічній недоброчесності студентів під час перевірки знань з іноземної мови у немовних ЗВО в умовах дистанційної форми навчання. Відповідно до мети завданнями статті є: 1) визначити загальні способи запобігання академічній недоброчесності студентів під час перевірки знань в умовах дистанційної форми навчання; 2) розкрити особливості способів запобігання академічній недоброчесності студентів під час перевірки знань з іноземної мови у немовних ЗВО в умовах дистанційної форми навчання.

Методи дослідження. Автором проведено аналіз, систематизацію та узагальнення таких джерел: 1) результати психолого-педагогічних досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців з проблеми академічної доброчесності; 2) нормативно-правові документи України; 3) офіційні сайти зарубіжних і вітчизняних університетів; 4) сайти зарубіжних компаній, що запроваджують технічне підтримку запобігання академічній недоброчесності; 5) власні спостереження. Все це дало змогу проаналізувати стан проблеми і виокремити провідні дослідницькі підходи щодо її розв'язання.

Результати дискусії. Академічна доброчесність є однією з найважливіших і необхідних складових частин будь-якого навчального процесу, зокрема у закладах вищої освіти, і впливає на рівень якості отриманих знань.

Міжнародний центр академічної доброчесності (ICAI) визначає академічну доброчесність як дотримання п'яти фундаментальних цінностей: чесності, довіри, справедливості, поваги, відповідальності та відваги до дій (International Center Of Academic Integrity). У Законі України «Про освіту» академічна доброчесність визначається як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень (Про освіту: Закон України, 2017).

Порушенням академічної доброчесності вважається:

- академічний плагіат (оприлюднення чийось результатів дослідження як власних або тексту без вказання авторства);
- самоплагіат (опублікування власних раніше опублікованих наукових результатів як нових);

- фабрикація (вигадування даних чи фактів);

- фальсифікація (відома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень);

- списування;

- обман;

- хабарництво;

- необ'єктивне оцінювання;

- допомога учням під час оцінювання їх навчальних результатів чи створення перешкод під час оцінювання;

- вплив на працівника, щоб він здійснив необ'єктивне оцінювання (Про освіту: Закон України, 2017).

У контексті нашого дослідження інтерес викликають перші шість пунктів і як їх запобігти у навчальному процесі закладів вищої освіти в умовах дистанційної форми навчання.

Під час очного навчання в аудиторії викладач має можливість забезпечити повноцінний контроль за виконанням студентами контрольних завдань і запобігти проявам академічної недоброчесності. Зовсім інша справа, коли контроль проводиться дистанційно – викладач має обмежені можливості контролю за виконанням студентами контрольних завдань.

Оскільки ідея дистанційного навчання не є новою – в країнах з віддаленими регіонами діти часто змушені навчатися дистанційно; заклади вищої освіти по всьому світу, в тому числі й в Україні, пропонують студентам дистанційну форму навчання; крім того, існують онлайн-університети, в яких навчання відбувається тільки у дистанційній формі; також на допомогу приходять онлайн-платформи для дистанційного навчання (Moodle та ін.) – то, відповідно, й проблема запобігання академічній недоброчесності була об'єктом наукових досліджень в усьому світі ще до початку пандемії COVID-19. Проте ця проблема набула піку своєї актуальності саме в результаті тотального переходу всіх закладів освіти на дистанційну форму навчання.

Чисельні дослідження й спостереження викладачів по всьому світу свідчать про зростаючу тенденцію студентів до недоброчесної поведінки під час виконання контрольних завдань та складання іспитів дистанційно. Так, за результатами дослідження компанії Wiley (США), проведеному у 2020 році в університеті Purdue (США), кількість студентів, які проявили академічну недоброчесність під час проведення контрольних заходів (за умов спостереження за студентами в обох випадках), зростає з 1% в очній формі (січень – березень) до

8% у дистанційній формі (квітень – червень) (Newton, 2020). І, як зазначив С. Макфарленд, голова компанії ProctorU, яка забезпечує технічні засоби контролю за академічною доброчесністю студентів під час онлайн-тестування, «Ми можемо лише уявити, який відсоток студентів проявив академічну недоброчесність під час виконання тестів, коли ніхто не спостерігав за ними» (Newton, 2020). Група вчених (Stefan Janke, Selma C. Rudert, Dnne Petersen, Tanja M. Fritz, Martin Daumiller) провели опитування студентів у Німеччині, яке виявило, що під час літньої сесії 2020 року, яка проходила онлайн, вони більше проявляли академічну недоброчесність порівняно з очною формою (Janke, Rudert, Petersen, Fritz, & Daumiller, 2021). Аналогічні результати показали опитування, проведене у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна, – 26% студентів зізналися, що почали більше списувати під час дистанційної форми навчання (Наливайко, Калістова, & Поляков, 2020). За нашими власними спостереженнями також критично зросла кількість проявів академічної недоброчесності студентів Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв) та студентів Міжнародного морського коледжу Чжецзян (Китай) під час контролю знань у дистанційній формі навчання, що й зумовило вибір нами цієї теми для дослідження.

Оскільки, як зазначалося раніше, ця проблема не є новою, для її подолання, особливо у зарубіжних університетах, широко користуються послугами спеціальних компаній, які забезпечують «присутність» на екзамені прокторів – людей, які через веб-камеру ідентифікують особистість студентів, слідкують за їхніми рухами, виявляють підозрілу поведінку, бачать все, що відбувається на екрані комп'ютера студента і повідомляють про це викладачеві.

За останні роки розроблено низку технічних засобів – електронних додатків, які відслідковують поведінку студента під час виконання контрольних завдань або складання іспитів. До них відносяться ClassKick, Proctorio, ProctorU, Honorlock, Examity, Proctortrack, Blackboard та ін. Ці додатки завантажуються на комп'ютер або телефон студента та за допомогою веб-камери фіксують рухи студента, його очей та поворот обличчя, інформують викладача про підозрілу поведінку (наприклад, про те, що студент дивиться не в той бік), а також ідентифікують особистість студента перед початком іспиту. Вся отримана інформація зберігається на сервері і може бути доступною для викладача у будь-який момент.

І хоча зазначені вище засоби запобігання академічній недоброчесності викликають деякі питання з етичної точки зору і стали предметом дискусії між студентами, викладачами і юридичними органами, вони залишаються найбільш ефективними способами підтримки академічної доброчесності серед студентів під час виконання контрольних завдань або складання іспитів.

В Україні викладачі частіше використовують напряму веб-камери комп'ютерів або телефонів студентів під час проведення контрольних заходів, щоб спостерігати за поведінкою студентів. Крім того, іншим способом запобігти академічній недоброчесності є обмеження у часі, відведеному на виконання контрольних завдань. Суть в тому, що часу має бути рівно стільки, щоб виконати завдання, якщо студент знає, як його виконувати. Якщо він не знає і почне шукати допомогу в інших ресурсах, йому фізично не вистачить часу на виконання завдань.

Крім зазначених вище загальних способів запобігання академічній недоброчесності студентів у дистанційній формі навчання, для кожної дисципліни існують свої специфічні способи. Розглянемо ті, що стосуються іноземних мов. Вони полягають більшою мірою у правильному доборі завдань.

Для контролю мовлення краще віддати перевагу діалогічному мовленню, ніж монологічному, під час якого студенти можуть прочитати написаний текст, розташований близько з екраном. Деякі викладачі просять студентів розповідати тему з заплющеними очима, але, на наш погляд, це дещо не відповідає етичним нормам організації і проведення контрольних заходів у ЗВО. Водночас діалогічне мовлення (співбесіда, інтерв'ю) дають викладачеві змогу максимально достовірно виявити знання і вміння студентів з мовлення, оскільки передбачають бесіду, під час якої студент отримує запитання і має відразу відповісти на нього. Тобто він не має можливості шукати відповідь у будь-яких інших джерелах або отримати допомогу від сторонньої особи. Він або відповідає на запитання, або ні.

Для контролю письма доцільно обрати написання ділового листа або есе «від руки» на тему професійного, патріотичного, суспільно-політичного, краєзнавчого характеру або есе-роздум на філософську тему. Звичайно, важко проконтролювати, хто саме написав есе – студент або стороння особа, але можливість порівняння почерку і обмеження часу зведуть виконання цього завдання до максимальної чесності. Щодо списування есе з Інтернету,

то будь-яка програма перевірки тексту на плагіат (Advego Plagiatus, Etxt Antiplagiat, Antiplagiat, Unplag, StrikePlagiarism та ін.) виявить його присутність. З цієї ж причини доцільним є використання у модульних контрольних роботах відкритих завдань.

При складанні письмових або електронних тестів потрібно розуміти, яким чином студенти можуть обманути викладача і отримати нечесний результат. Це: списування один в одного, доступ до відповідей через студентів старших курсів, пошук відповіді в Інтернеті, використання електронних словників і перекладачів, допомога сторонньої особи тощо. Тому доцільно обирати такі завдання, варіанти відповідей на які можна міняти місцями між собою для різних варіантів з метою ускладнення процесу списування студентами відповідей один в одного. До таких завдань відносяться завдання з декількома варіантами відповідей (a, b, c, d), серед яких потрібно обрати правильну – у цьому випадку доцільно міняти м'яцями не тільки варіанти відповідей, а й самі речення; або завдання на відповідність (наприклад, поєднати терміни з їх визначеннями, або поєднати синоніми/антоніми, або поєднати слова з двох стовпчиків щоб отримати правильні словосполучення). На наш погляд, слід уникати тестових завдань з лише двома варіантами відповіді (a, b), оскільки ймовірність списування студентами відповідей в цьому випадку значно збільшується.

Під час перевірки знань студентів з лексики іноземної мови в умовах дистанційної форми навчання ми вважаємо неефективним використання завдань на переклад або на заповнення пропусків у тексті словами, поданими у рамочці, оскільки такі завдання легко можна виконати при повній відсутності відповідних знань, проте наявності одного з електронних додатків для автоматичного перекладу через наведення екрану смартфона на текст або будь-якого іншого електронного перекладача або словника.

Доцільними завданнями для перевірки знань студентів з лексики та граматики іноземної мови в умовах дистанційної форми навчання, на нашу думку, є: розташувати подані слова у правильному порядку, щоб утворилося речення; скласти речення з поданих слів, причому деякі з них є зайвими; завершити речення, обравши один з трьох варіантів граматичної конструкції, поданих у самому реченні через «/» та ін. Завдання такого типу ускладнюють процес списування студентами відповідей один в одного через відсутність коротких відповідей. Крім того, використання електронних ресурсів для автома-

тичного перекладу тексту також не є ефективним в даному випадку, оскільки знання перекладу окремих слів не є запорукою правильної побудови речення іноземною мовою. Особливо це стосується граматичних конструкцій.

Також з метою зведення до мінімуму використання електронних перекладачів та словників під час виконання контрольної роботи у завданнях на лексику можна в словах пропустити букви, замінивши їх на знаки підкреслювання, наприклад, – таким чином електронний перекладач не розпізнає слово, а студент, який готувався до контрольної роботи і знає це слово, легко зможе його зрозуміти.

Вдалими в умовах дистанційної форми навчання ми вважаємо завдання з розділу «використання мови» на заповнення пропусків у тексті без наведеного переліку слів, які потрібно використати. Електронні ресурси не допоможуть виконати таке завдання – потрібні лише знання мови.

Висновки. Таким чином, в результаті проведеного дослідження виявлено, що проблема запобігання академічній недоброчесності студентів закладів вищої освіти під час проведення контрольних заходів набуває особливої актуальності в умовах дистанційної форми навчання в усьому світі. У деяких країнах використовують технічні засоби контролю за академічною доброчесністю студентів (ClassKick, Proctorio, ProctorU, Honorlock, Examity, Proctortrack, Blackboard та ін.), в інших наймають спеціальні компанії, які забезпечують присутність на контрольному заході прокторів (спостерігачів). Проте, крім загальних, є й специфічні для кожної дисципліни способи запобігання академічній недоброчесності студентів. Щодо іноземної мови у навчальному процесі немовних ЗВО України, то вони полягають у раціональному доборі завдань. Використання діалогічного мовлення, написання ділового листа або есе «від руки», завдання з можливістю поміняти місцями варіанти відповідей, скласти речення, заповнення пропусків у тексті без наведеного переліку слів, які потрібно використати, та ін. зведуть до мінімуму можливість списування студентами один в одного, пошук відповідей в Інтернеті, використання електронних ресурсів для автоматичного перекладу, допомогу сторонньої особи тощо. Перспективи для подальшого дослідження полягають у розширенні і вдосконаленні існуючих способів запобігання академічній недоброчесності студентів під час перевірки знань з іноземної мови у немовних ЗВО в умовах дистанційної форми навчання та у пошуку нових.

ЛІТЕРАТУРА

1. International Center of Academic Integrity. URL: <https://academicintegrity.org/> (дата звернення: 06.01.2022).

2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 05.01.2022).

3. Newton D. Another problem with shifting education online: cheating. *The Hechinger Report. Higher education*. 2020. URL: <https://hechingerreport.org/another-problem-with-shifting-education-online-cheating/> (дата звернення: 06.01.2022).

4. Janke S., Rudert S. C., Petersen A., Fritz T. M., Daumiller M. Cheating is the wake of COVID-19: How dangerous is ad-hoc online testing for academic integrity? *Computers and Education Open*. 2021. Vol. 2. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666557321000264> (дата звернення: 06.01.2022).

5. Наливайко О., Калістова О., Поляков Д. Дотримання академічної доброчесності навчальних досягнень здобувачів освіти в процесі дистанційного навчання. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 4(31). С. 143–162.

REFERENCES

1. International Center of Academic Integrity. Retrieved from <https://academicintegrity.org/>

2. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 p. № 2145-VIII [About Education : the Law of Ukraine from 05.09.2017 p. № 2145-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Newton, D. (2020). Another problem with shifting education online: cheating. *The Hechinger Report. Higher education*. Retrieved from <https://hechingerreport.org/another-problem-with-shifting-education-online-cheating/>

4. Janke, S., Rudert, S. C., Petersen, A., Fritz, T. M., Daumiller, M. (2021). Cheating is the wake of COVID-19: How dangerous is ad-hoc online testing for academic integrity? *Computers and Education Open*. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666557321000264>

5. Nalyvaiko O., Kalistova O., Poliakov D. (2020). Dotrymannia akademichnoi dobrochesnosti navchalnykh dosiahnen zdobuvachiv osvity v protsesi dystantsiinoho navchannia [Adherence to the academic integrity of educational achievements of students in the process of distance learning]. *Osvitohichnyi dyskurs*, 4 (31), 143-162 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.02.2022.

The article was received 01 February 2022.

УДК 378.014.242

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-3>

РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ І КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Приймак Валентина Олексіївна,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії України та археології
Волинський національний університет імені Лесі Українки
sasha788996@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3471-4282

Кирикилиця Валентина Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей
Волинський національний університет імені Лесі Українки
valentina.kirikilica@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0663-7462

Актуальність статті обґрунтовується беззаперечним впливом процесів інтернаціоналізації освіти на впровадження якісних і кількісних змін в межах освітньої політики університетів. Проаналізовано поняття «інтернаціоналізація вищої освіти», яке тлумачиться як процес інтеграції освітньої, дослідницької та адміністративної діяльності ЗВО з міжнародною складовою. Звертається увага на те, що процес інтернаціоналізації вищої освіти охоплює не лише міжнародну діяльність закладів вищої освіти, але й зміст освіти, види і технології навчання, контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів, управління закладом вищої освіти. Розглянуто основні напрями інтернаціоналізації освіти у Волинському національному університеті імені Лесі Українки в умовах інтеграції до світового і європейського простору вищої освіти: комплексне співробітництво з провідними зарубіжними університетами; впровадження міжнародних освітніх стандартів; реалізація програм, спрямованих на розвиток мобільності студентів та викладачів; проведення спільних науково-дослідних проєктів та науково-комунікативних заходів. Висвітлено позитивні аспекти інтернаціоналізації вищої освіти для формування ключових освітніх компетентностей студентів, зокрема загальнокультурної і комунікативної. Акцентовано увагу на тісній взаємодії загальнокультурної та іншомовної комунікативної компетентностей через необхідність застосування лінгвістичних знань у діалозі культур. Стаття розкриває значення міжнародної академічної мобільності, що уможливує участь студентів і викладачів у різноманітних навчальних та науково-дослідницьких програмах. Наголошено, що, користуючись перевагами академічної мобільності, студенти мають змогу ознайомитися з культурною спадщиною інших країн та поліпшити володіння іноземними мовами. Зазначено, що внаслідок інтернаціоналізації вищої освіти відкриваються нові перспективи для студентів, які перетворюються на активних учасників світового ринку освітніх послуг, спроможних у майбутньому успішно працювати за спеціальністю на рівні світових стандартів.

Ключові слова: інтеграція, студенти ЗВО, академічна мобільність, ключові освітні компетентності, іншомовна комунікативна компетентність.

THE DEVELOPMENT OF GENERAL CULTURAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCIES OF UNIVERSITY STUDENTS IN CONDITIONS OF HIGHER EDUCATION INTERNATIONALIZATION

Pryymak Valentyna Oleksiivna,
Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of History of Ukraine and Archeology,
Lesya Ukrainka Volyn National University
sasha788996@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3471-4282

Kyrykulytsia Valentyna Vasylivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
for Natural Sciences and Mathematics,
Lesya Ukrainka Volyn National University
valentina.kirikilica@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0663-7462

The topicality of the article has been justified by the influence of the education internationalization processes on the implementation of qualitative and quantitative changes within the educational policy of universities. The concept of “internationalization of higher education” is interpreted as a process of integration of educational, scientific research and administrative activities of higher educational establishments into the world educational area. Attention has been drawn to the fact that the process of higher education internationalization covers not only international activities, but also the content of education, types and technologies of learning and teaching, the control over educational activity, the management of higher educational establishments. The main directions of higher education internationalization at Lesya Ukrainka Volyn National University have been considered: complex cooperation with the leading foreign universities; implementation of international educational standards; realization of students and teachers’ mobility programs; joint scientific research projects and communicative events. The positive aspects of internationalization of higher education for the formation of the key educational competencies, in particular general cultural and communicative ones, have been highlighted. The emphasis has been put on the close interaction of general cultural and foreign language communicative competencies through the necessity of applying linguistic knowledge in the dialogue of cultures. The article reveals the importance of international academic mobility which enables the participation of students and teachers in a variety of educational and scientific research programs. It has been noted that academic mobility gives students the opportunity to learn about the cultural heritage of other countries and to improve their knowledge of foreign languages. The article concludes that the process of higher education internationalization opens new prospects for the students who are becoming active participants at the global market of educational services.

Key words: *integrity, students of higher educational establishments, academic mobility, key educational competencies, foreign language communicative competence.*

Вступ. В умовах безперервного реформування системи освіти України, що спрямоване на формування європейської науково-освітньої мережі й транснаціонального інтелектуального простору, питання інтернаціоналізації вищої освіти набуває все більшої актуальності. Інтернаціоналізація є необхідним чинником не лише інтеграції освітніх систем до світового і європейського простору вищої освіти та налагодження міжкультурної комунікації між суб’єктами освітньої і наукової діяльності, але й чинником підвищення якості освіти і наукових досліджень у процесі зближення різних національних освітніх систем. Заклади вищої освіти (ЗВО) активно долучаються до цього процесу не лише для підвищення свого міжнародного рейтингу, але й для впровадження якісних

і кількісних змін в межах освітньої політики університету.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Для вирішення поставленої дослідницької проблеми ми у своїй роботі спираємося на наукові доробки Дж. Найт і К. де Віта (формулювання поняття «інтернаціоналізація»), К.А. Трими (аналіз впливу інтернаціоналізації на підвищення якості вищої освіти), В.І. Додонової, М.В. Колінко (обґрунтування доцільності інтернаціоналізації вищої освіти), О.Ю. Анісімової, О.О. Гайдукової, Є.Я. Ніколенко, Г.С. Краценко (висвітлення економічних переваг інтернаціоналізації вищої освіти для університетів) С.В. Зубчевської, М.М. Малинки, Т.З. Александрович (аналіз проблеми формування загальнокультурної компетент-

ності) та І.С. Ковальчук, С.В. Суховерхової, О.А. Колодій-Загільської (дослідження питання формування комунікативної компетентності студентів).

Метою статті є дослідження проблеми розвитку загальнокультурної та комунікативної компетентностей студентів ЗВО в умовах інтернаціоналізації вищої освіти в Україні. Поставлена мета реалізується в таких **завданнях**: навести позитивні аспекти інтернаціоналізації вищої освіти та описати вплив процесу інтернаціоналізації на розвиток загальнокультурної та комунікативної компетентностей студентів ЗВО на основі вивчення досвіду міжнародної практики Волинського національного університету (ВНУ) імені Лесі Українки.

Методологія та методи. Методологічну основу дослідження становить аналіз історико-педагогічних джерел для розкриття понятійного апарату дослідження. Методами наукової розвідки є аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичного матеріалу і передового практичного міжнародного досвіду провідних українських університетів.

Результати та дискусії. Інтернаціоналізація освіти – відносно нове явище, яке є одним із найважливіших чинників реформування вищої освіти. Класичне визначення інтернаціоналізації сформулювала Джейн Найт (Jane Knight): «Інтернаціоналізація на національному, галузевому та інституційному рівнях визначається як процес інтеграції міжнародного, міжкультурного чи глобального виміру в дослідницьку, освітню та адміністративну функції вищої освіти» (Найт, 2003: 3). Учений Курт де Віт (Kurt de Wit) також вважає, що цілеспрямований процес європейської інтеграції матиме позитивні наслідки для вищої освіти у плані підвищення якості освіти та досліджень для всіх студентів і співробітників, а також зробить значний внесок у розвиток суспільства (Віт, 2003).

Згідно з поглядами О.Ю. Анісімової, існує дві протилежні думки щодо інтернаціоналізації вищої освіти. Перша з них полягає в тому, що інтернаціоналізація вищої освіти включає широке коло науково-дослідної та освітньої міжнародної діяльності, а також феномен академічної мобільності. Інша думка представляє інтернаціоналізацію вищої освіти як міжнародну торгівлю освітніми послугами (Анісімова, 2019: 98). Економічне обґрунтування інтернаціоналізації вищої освіти виявляється внаслідок експорту освітніх і дослідницьких послуг, залучення іноземних студентів, талановитих викладачів і науковців, можливості отримання грантового фінансування

як студентами і викладачами, так і університетами (Гайдукова, Ніколенко, Кратенко, 2021: 12).

Автор К.А. Трима стверджує, що інтернаціоналізація стала показником якості в галузі вищої освіти, спираючись на дані започаткованого у 2008 р. проекту AHELO (Assessment of High Education Learning Outcome), в межах якого досліджується якість вищої освіти студентів, які навчаються в різних культурних та інституціональних контекстах у 16 країн на 5 континентах (Трима, 2017: 450).

Необхідно підкреслити, що інтернаціоналізація у вищій освіті – це процес інтеграції освітньої, дослідницької та адміністративної діяльності ЗВО з міжнародною складовою частиною: індивідуальна мобільність (студентів, викладачів тощо); створення спільних міжнародних освітніх і дослідницьких програм; формування освітніх міжнародних стандартів з метою забезпечення якості освіти; інституційне партнерство, створення освітніх і дослідницьких консорціумів, об'єднань (Національний освітньо-науковий глосарій, 2018: 38).

Інтенсифікація процесу інтернаціоналізації перетворює студентське середовище на широкий глобальний простір для безпосередньої взаємодії великих мас представників різних культурних форм та традицій. Це живий феноменологічний світ спілкування, обміну знаннями та досвідом, сприйняття нових культур і способів життя (Додонова, Колінько, 2021: 18).

У ВНУ імені Лесі Українки розроблена і широко впроваджується у практичну діяльність власна модель інтернаціоналізації освіти, що передбачає: комплексне співробітництво з провідними університетами зарубіжних держав; реалізацію проектів, що забезпечують впровадження міжнародних освітніх стандартів та гармонізацію систем вищої освіти, інтеграцію навчальних планів, курсів; реалізацію програм, спрямованих на розвиток мобільності студентів, викладачів, дослідників; проведення спільних науково-дослідних проектів та науково-комунікативних заходів.

Найбільш розвинутою формою інтернаціоналізації освіти є академічна мобільність, що відкриває молоді виняткові можливості для отримання якісної освіти завдяки надання доступу до освітніх здобутків провідних країн світу та сприяє інтеграції в міжнародну академічну спільноту. Інтеграція в міжнародній освітній простір підтримує інтелектуальний і культурний розвиток особистості, формування здатності ефективно й творчо застосовувати знання та вміння у ситуаціях, що передбачають взаємодію

з іншими людьми в соціальному і професійному контексті, а також спрямована на вдосконалення ключових компетентностей учасників освітнього процесу.

Із переліку ключових освітніх компетентностей розглянемо загальнокультурну і комунікативну компетентності, на формування яких, на нашу думку, найбільший вплив має процес інтернаціоналізації вищої освіти.

Загальнокультурна компетентність студентів розглядається як інтегративна якість особистості, яка характеризується знаннями загальної культури у сфері духовного життя людини; вміннями визначати та реалізовувати свою поведінку і професійну діяльність з орієнтацією на цінності загальної культури; досвідом встановлення та розвитку конструктивних, толерантних відносин у ситуаціях міжособистісного спілкування та професійної взаємодії в умовах соціуму (Зубчевська, 2015: 191).

Варто зазначити, що і в країнах ЄС, і в США спільним у наукових працях є розуміння того, що тільки майбутній фахівець будь-якої спеціальності, який володіє чи компетентністю культурної освіченості та виразності, чи розумінням культури та звичаїв інших країн, чи компетентністю культурної обізнаності та самовираження, може швидко орієнтуватися в цьому швидкоплинному, інформаційному світі, бути толерантним, виваженим, здатним брати на себе відповідальність (Малинка, Александрович, 2020: 133–139).

Не викликає жодних сумнівів, що формування загальнокультурної компетентності відбувається завдяки активній та повноцінній співпраці й міжкультурній взаємодії між студентами, що перебувають в багатонаціональному та полікультурному середовищі. Унаслідок активної роботи ВНУ імені Лесі Українки над міжнародним іміджем щороку в університеті збільшується кількість студентів з числа іноземців та розширюється географія країн, зокрема з багатьох країн Африки й Азії. У результаті у студентів, з одного боку, виховується толерантне ставлення до цінностей культури інших народів та розвиваються навички взаємодії з представниками інших культур. З іншого боку, студенти збагачуються знаннями про власну культуру та розширюють своє уявлення про культурне різноманіття. Безумовно, у процесі набуття загальнокультурних знань студенти спираються на вже накопичені знання з географії, історії, економіки тощо.

Оскільки загальнокультурна компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства в усіх її аспек-

тах, то з впевненістю можна стверджувати, що оволодіння загальнокультурною компетентністю дозволяє особистості знати рідну та іноземні мови, застосовувати навички та норми відповідної мовної культури. Загальнокультурна компетентність передбачає знайомство з національною специфікою мовленнєвої поведінки, що виражається в породженні і сприйнятті мовлення з точки зору носіїв мови. Розуміння того, як поведінка, традиції, стосунки і переконання людей з інших культур можуть вплинути на процес спілкування, актуалізує проблему культурної адаптації для багатьох студентів, які опиняються в іншому культурному середовищі.

Комунікативна компетентність відображає здатність особистості здійснювати спілкування і включає знання мов, способи взаємодії з оточуючими й окремими людьми та подіями, навички роботи у групі, виконання різних соціальних ролей у колективі. Комунікативна компетентність – це сукупність знань, умінь і навичок, здатність особистості їх застосовування та досвід, необхідний для ефективного спілкування в певних комунікативних ситуаціях (Ковальчук, Суховецька, Колодій-Загільська, 2019: 4). Готовність студентів до міжкультурного спілкування з представниками різних культур і народів визначається сформованістю у них іншомовної комунікативної компетентності, складовими якої є мовна, мовленнєва і соціокультурна компетенції.

Світ стрімко глобалізується, українські студенти їдуть на навчання до Європи, наші заклади вищої освіти приймають студентів з інших країн. Беззаперечним є факт, що ці процеси не лише відкривають молодим людям нові можливості, але й збагачують світове культурне різноманіття. У цьому контексті варто наголосити, що незнання культурних традицій і цінностей може призвести до виникнення труднощів у навчанні і стати бар'єром у спілкуванні більше, ніж недостатнє володіння мовою певного культурного середовища.

За останні роки ВНУ імені Лесі Українки оновив освітню пропозицію для іноземних студентів. Університет пропонує іноземним громадянам та особам без громадянства, які мають намір здобувати вищу освіту в Україні, широкий спектр освітніх програм за освітніми ступенями «Бакалавр», «Магістр», «Доктор філософії». Крім того, абітурієнти-іноземці мають можливість пройти доуніверситетську підготовку на підготовчому відділенні українською, англійською чи російською мовами. Навчальні заняття з мови формують не лише лінгвістичну, але й загальну культурно-національну складову

частину сприйняття нового середовища, що полегшує сприйняття мовних кліше на тлі загальних культурно-національних особливостей. Система виховної роботи підготовчого відділення сприяє соціально-культурній та психологічній адаптації іноземних студентів на початковому етапі навчання, а також спрямована на подолання мовних труднощів під час входження іноземців у новий історико-культурний простір, нову сферу суспільних, міжособистісних та групових відносин.

У свою чергу, володіння іншомовною комунікативною компетентністю надає можливість студентам ВНУ імені Лесі Українки, які, наприклад, навчаються за програмою «Подвійний диплом», проходити навчальну або виробничу практику за кордоном, проводити наукові дослідження з можливістю обміну науковими результатами зі своїми іноземними колегами. У межах програми «Подвійного диплому» студенти встигають не лише вчитися, але й працювати і подорожувати за кордоном, що, безперечно, сприяє глибшій культурній інтеграції у світовий студентський простір.

Навчаючись за дуальною формою здобуття освіти, студенти ВНУ імені Лесі Українки мають змогу проходити виробничу практику в системі МЗС України та дипломатичних представництвах за кордоном (країни ЄС), а також у сфері бізнесу – в провідних компаніях із іноземним капіталом в Україні. Університет має договори щодо студентської практики на фірмах у Польщі, використовуючи багаторічний досвід узгодження освітніх програм із працедавцями.

У межах реалізації програми «Гостьовий професор» у ВНУ імені Лесі Українки запрошуються вчені із зарубіжних країн для читання лекцій з Великобританії, США, Німеччини, Італії та Польщі. Окрім цього, тривалий час в університеті працюють викладачі-іноземці, носії різних мов, зокрема Німеччини, Канади, Польщі, Алжиру, США.

Ми можемо прослідкувати тісний взаємозв'язок загальнокультурної та іншомовної комунікативної компетентностей через необхідність застосування лінгвістичних знань у діалозі культур. Наприклад, у ВНУ імені Лесі Українки у межах програми Еразмус+ триває співпраця з-понад 10 закордонними партнерами. Ця програма дає змогу студентам пройти семестрове навчання в університетах-партнерах, а також надає стипендії викладачам та студентам для участі у семінарах із підвищення кваліфікації, фахових мовних курсах, стажуванні в університетах за кордоном.

Однією з переваг програми є навчання в мовному середовищі, яке сприяє вдосконаленню знань з іноземної мови і адаптації до подальшого працевлаштування в міжнародних компаніях.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що процес інтернаціоналізації позитивно впливає на розвиток вищої освіти: впроваджуються сучасні стандарти та освітні технології, розробляються нові навчальні програми, підвищується якість підготовки фахівців; розвивається науковий потенціал викладачів і студентів, формується позитивний імідж університетів в Україні та за кордоном.

Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що найбільш розвинутою формою інтернаціоналізації освіти, яка забезпечує розвиток загальнокультурної та комунікативної компетентностей студентів, є академічна мобільність, що дає можливість студентам ознайомитися з культурою і системою освіти іншої країни, поглибити знання іноземних мов і здобути безцінний досвід.

У перспективах подальших досліджень вбачаємо аналіз результатів навчання, стажування та науково-дослідницької діяльності учасників освітнього процесу в умовах академічної мобільності, що сприяє інтеграції молодих людей у міжнародну академічну спільноту в рамках глобального освітнього простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анісімова О.Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти: моделі та механізми. *Освітня аналітика України*. 2019. № 3(7). С. 97–110.
2. Гайдукова О.О., Ніколенко Є.Я., Кратенко Г.С. Досвід медичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в галузі інтернаціоналізації: сприятливі фактори та обмеження. *Медична освіта*. 2021. № 1. С. 11–16.
3. Додонова В.І., Колінько М.В. Інтернаціоналізація вищої освіти: досвід Київського університету імені Бориса Грінченка. *Схід*. 2021. Том 1(1). С. 18–24.
4. Зубчевська С.В. Формування загальнокультурної компетентності студентів аграрного коледжу у позааудиторній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 ; Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2015. 248 с.
5. Knight J. Updating the Definition of Internationalization. *International Higher Education*. 2003. № 33. Р. 2–3. URL: <https://doi.org/10.6017/ihe.2003.33.7391> (дата звернення: 05.12.2021).
6. Ковальчук І.С., Суховецька С.В., Колодій-Загільська О.А. Базові наукові підходи формування комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей під час вивчення англійської мови. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2019. № 6(18). С. 3–8.

7. Малинка М.М., Александрович Т.З. Особливості формування загальнокультурної компетентності у здобувачів вищої освіти за кордоном. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том IV: Зміни та синергія в розвитку науки та освіти* : колективна монографія / за наук. ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Льницький. Конін–Ужгород–Херсон–Київ : Посвіт, 2020. С. 133–139.

8. Національний освітньо-науковий глосарій. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 524 с.

9. Трима К.А. Специфіка інтернаціоналізації як критерію оцінювання якості освіти. *Молодий вчений*. 2017. № 11(51). С. 448–451.

10. Wit, K. The Consequences of European Integration for Higher Education. *Higher Education Policy*. 2003. № 16(2). P. 161–178. URL: <https://doi.org/10.1057/palgrave.hep.8300014> (дата звернення: 07.12.2021).

REFERENCES

1. Anisimova O. Yu. (2019). Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity: modelitamekhanizmy [Internationalization of higher education: models and mechanisms]. *Osvitnia analityka Ukrainy*. № 3 (7). S. 97-110 [in Ukrainian].

2. Haidukova O. O., Nikolenko Ye. Ya., Kratenko H. S. (2021). Dosvid medychnoho fakultetu Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina v haluzi internatsionalizatsii: spriyatlyvi faktory ta obmezhenia [The experience of the medical faculty of Kharkiv National University named after VN Karazin in the field of internationalization: favorable factors and limitations]. *Medychna osvita*. № 1. S. 11-16 [in Ukrainian].

3. Dodonova V. I., Kolinko M. V. (2021). Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity: dosvid Kyivskoho universytetu imeni Borysa Hrinchenka [Internationalization of higher education: the experience of Borys Hrinchenko University of Kyiv]. *Skhid*. Tom 1 (1). S. 18-24 [in Ukrainian].

4. Zubchevska S. V. (2015). Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentnosti studentiv ahrarnoho koledzhu u pozaaudytornii diialnosti [Formation of general cultural competence of students of agrarian college in

extracurricular activities] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 / Umanskyi derzh. ped. un-t im. P. Tychyny. Uman. 248 s. [in Ukrainian].

5. Knight J. (2003). Updating the Definition of Internationalization. *International Higher education*. № 33. P. 2-3. Retrieved from URL: <https://doi.org/10.6017/ihe.2003.33.7391> [in English].

6. Kovalchuk I. S., Sukhovetska S. V., Kolodii-Zahilska O. A. (2019). Bazovi naukovi pidkhody formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv nemovnykh spetsialnosti pid chas vyvchennia anhliiskoi movy [Basic scientific approaches to the formation of communicative competence of students of non-linguistic specialties during the study of English]. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. № 6 (18). S. 3-8 [in Ukrainian].

7. Malynka M. M., Aleksandrovykh T. Z. (2020). Osoblyvosti formuvannia zahalnokulturnoi kompetentnosti u zdobuvachiv vyshchoi osvity za kordonom [Peculiarities of formation of general cultural competence in applicants for higher education abroad]. *Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy. Tom IV: Zminy ta synerhiia v rozvytku nauky ta osvity* : kolektyvna monohrafiia / za nauk. red.: Ya. Gzhesiak, I. Zymomria, V. Ilnytskyi. Konin–Uzhhorod–Kherson–Kyiv : Posvit, S. 133-139 [in Ukrainian].

8. Natsionalnyi osvithno-naukovyi hlosarii. (2018). [National Educational and Scientific Glossary]. Kyiv : TOV «KONVI PRINT», 524 s. [in Ukrainian].

9. Tryma K. A. (2017). Spetsyfika internatsionalizatsii yak kryteriiu otsiniuvannia yakosti osvity [The specifics of internationalization as a criterion for assessing the quality of education]. *Molodyi vchenyi*. № 11 (51). S. 448-451 [in Ukrainian].

10. Wit, K. (2003). The Consequences of European Integration for Higher Education. *Higher Education Policy*. № 16 (2). P. 161-178. Retrieved from URL: <https://doi.org/10.1057/palgrave.hep.8300014> [in English].

*Стаття надійшла до редакції 01.02.2022.
The article was received 01 February 2022.*

УДК 004:001

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-4>**ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Трифоновна Олена Михайлівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри природничих наук, хімії,
географії та методик їхнього навчання

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*
olenatrifonova82@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6146-9844

Садовий Микола Ілліч,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методики технологічної підготовки,
охорони праці та безпеки життєдіяльності

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*
smikdpu@i.ua
orcid.org/0000-0001-6582-6506

Метою статті є аналіз організації наукових досліджень в Україні, визначення шляхів реалізації вимог законів України з упровадження ІТ в освітній процес закладів вищої освіти (ЗВО).

Методи: теоретичний аналіз літератури, узагальнення спостережень, пояснення стану впровадження ІТ в освітній процес, класифікація методологічних підходів обґрунтування розвитку наукових досліджень.

Результати. Однією з гілок наукових досліджень з використанням ІТ є підготовка статей, дослідницьких проєктів, курсових робіт, рефератів, проєктної діяльності молодих науковців, студентів, що є важливою складовою частиною організації наукової діяльності ЗВО і всього освітньо-наукового процесу. Ці роботи виконуються з метою інтеграції наукової, навчальної та виробничої діяльності майбутнього фахівця. Сутність полягає в організації наукової діяльності, виявленні й активізації творчого інтелекту суб'єктів навчання, що забезпечує здобуття й практичне використання нових знань й отримання наукової продукції. Алгоритм цього здійснюється через створення проблеми, формування гіпотези, використання нових методів дослідження, узагальнення і систематизацію результатів наукової діяльності. Нами розглянуто структуру організації науки в Україні, уточнено зміст поняття «система» і «методологія». Головним методологічним центром обґрунтування ІТ у наукових дослідженнях України є НАН України. Важливим напрямком заохочення до наукової діяльності молодих вчених є започаткований з 2008 Верховною Радою України Конкурс. Осередком наукової думки є Лабораторії НАПН України у ЗВО: в Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка у 2012 р. створено Лабораторію дидактики фізики, технологічної та професійної освіти Інституту педагогіки НАПН України, де сконцентровано науково-педагогічну діяльність викладачів та науково-дослідну роботу докторантів, аспірантів, пошукувачів, студентів із різних регіонів.

Висновки. Таким чином, у статті розкрито проблеми впровадження ідеї ІТ у наукових педагогічних дослідженнях, особливості організації наукової діяльності, окреслено алгоритм наукової діяльності.

Ключові слова: інформаційні технології, наукові дослідження, методологія, освітній процес, цифровізація.

INFORMATION TECHNOLOGIES IN SCIENTIFIC RESEARCH

Tryfonova Olena Mykhailivna,
 Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
 Associate Professor at the Department of Natural Sciences, Chemistry,
 Geography and Methods of their Teaching
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
 olenatrifonova82@gmail.com
 orcid.org/0000-0002-6146-9844

Sadovyi Mykola Illich,
 Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
 Head of the Department of Theory and Methods of Technological Preparation,
 Labour and Health Safety
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
 smikdpu@i.ua
 orcid.org/0000-0001-6582-6506

The purpose of the article is to analyze the organization of scientific research in Ukraine, to determine ways to implement the requirements of Ukrainian laws on the implementation of IT in the educational process of higher education institutions (HEI).

Methods: theoretical analysis of the literature, generalization of observations, explanation of the state of implementation of IT in the educational process, classification of methodological approaches to justify the development of scientific research.

Results. One of the branches of scientific research using IT is the preparation of articles, research projects, term papers, abstracts, project activities of young scientists, students, which is an important component of the organization of scientific activities and free educational process. These works are performed in order to integrate the scientific, educational and production activities of the future specialist. The essence is to organize scientific activities, identify and enhance the creative intelligence of subjects, which provides the acquisition and practical use of new knowledge and obtaining scientific products. The algorithm of this is carried out through the creation of a problem, hypothesis formation, the use of new research methods, generalization and systematization of scientific results. We have considered the structure of the organization of science in Ukraine, clarified the meaning of the concept of "system" and "methodology". The main methodological center of substantiation of IT in scientific research of Ukraine is the National Academy of Sciences of Ukraine. An important area of encouraging the scientific activity of young scientists is the Competition launched in 2008 by the Verkhovna Rada of Ukraine. The center of scientific thought is the Laboratory of NAPS of Ukraine in HEI: in 2012 the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University established the Laboratory of Didactics of Physics, Technological and Vocational Education of the Institute of Pedagogy of NAPS of Ukraine, which concentrates scientific and pedagogical activities graduate students, researchers, students from different regions.

Conclusions. Thus, the article reveals the problems of implementing the idea of IT in scientific pedagogical research, features of the organization of scientific activity, outlines the algorithm of scientific activity.

Key words: *information technologies, research, methodology, educational process, digitalization.*

Вступ. Вивчення проблеми впровадження ідеї інформаційних технологій (ІТ) у педагогічних дослідженнях привела нас до висновку про необхідність здійснити аналіз організаційних і науково-методологічних умов реалізації визначеної умови. Ефективність такого упровадження залежить від діяльності державних та інших структур у галузі наукових і практичних розробок. Однією з гілок наукових досліджень з використанням ІТ є підготовка наукових статей, дослідницьких проєктів, курсових робіт, рефератів, проєктної діяльності молодих науковців, студентів, що є важливою складовою частиною організації наукової діяльності закладів вищої освіти (ЗВО)

і всього освітнього процесу. Такі роботи виконуються з метою інтеграції наукової, навчальної та виробничої діяльності майбутнього компетентного фахівця. Сутність якраз і полягає в організації наукової діяльності, виявленні й активізації творчого інтелекту суб'єктів навчання, що забезпечує здобуття й практичне використання нових знань й отримання наукової продукції. Алгоритм вказаного здійснюється через створення проблеми, формування гіпотези, використання нових методів дослідження, узагальнення і систематизацію результатів наукової діяльності.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми. Правове регулювання науки

та освіти у державі забезпечується Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про вищу школу», «Про науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність», Постановами Кабінету Міністрів України про підготовку науково-педагогічних кадрів, про присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника.

Провідні вчені ґрунтовно розглядають проблему вдосконалення парадигми ІТ та їхньої ролі у пізнанні, обґрунтуванні теорій та концепцій. У цьому напрямку плідно працюють С.П. Архіпова, С.Е. Важинський, С.Г. Литвонова, М.І. Садовий, Т.І. Щербак та ін.

Окремого дослідження потребує проблема розвитку ІТ у закладах фахової передвищої освіти (ЗФПО). Закон України «Про вищу освіту», що набув чинності 06.09.2014, передбачав останній набір у технікуми та коледжі в 2016 р. і прирівнював дипломи молодшого спеціаліста і молодшого бакалавра. Проте розроблення подальших нормативних документів не сталося до цього часу.

Залишаються проблемними питання, якого рівня компетентності мають набути майбутні фахівці ЗВО, ЗФПО. Є питання щодо навчання загальноосвітніх дисциплін студентів ЗФПО за програмами та підручниками закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), де мета навчання різна. У цьому напрямку ряд учених досягли певних висновків. Зокрема, І.Ю. Хомишин розглядав правові аспекти регулювання фахової передвищої освіти в Україні. В.О. Радкевич – фахову передвищу освіту, професійно-технічну освіту розглядали як новий складник освіти молодого покоління. Т.О. Губанова досліджувала адміністративно-правові основи функціонування коледжів в умовах відповідного закону та визначила перспективи удосконалення освітнього процесу галузі. М.І. Легенький, У.М. Парпан ґрунтовно аналізували державну політику у сфері фахової передвищої освіти і висловили стурбованість непослідовністю такого регулювання.

Високо оцінюючи їхній внесок у теорію та практику педагогічної освіти, на основі приведених документів і результатів досліджень учених ми прийшли до висновку про необхідність детального розгляду проблеми подальшого розгортання наукових досліджень з визначеного напрямку, усунення суперечностей, які виникли, зокрема, між реальним станом навчання загальноосвітніх дисциплін системи ЗФПО і законодавчими та нормативними вимогами до неї та ін. (Закон України, 2019).

2. Методологія та методи. Метою статті є аналіз організації наукових досліджень в Україні, визначення шляхів реалізації вимог законів України з упровадження ІТ в освітній процес закладів освіти різних рівнів.

Методи дослідження: теоретичний аналіз спеціальної, психолого-педагогічної літератури, узагальнення спостережень, пояснення стану впровадження ІТ в освітній процес, класифікація методологічних підходів обґрунтування розвитку наукових досліджень.

3. Результати та дискусії. В Україні традиційно склалась 4-аспектна система організації наукових досліджень: *академічний* аспект, спрямований на одержання нових знань, розвиток новітніх ідей і теорій; *галузевий*, де здійснюється розробка ефективних ІТ та забезпечується впровадження нововведень; *виробничий*, коли за рахунок запровадження науково-технічних розробок створюється нова інформаційна техніка та продукція; *вузівський* рівень фундаментальних і прикладних досліджень, що активно сприяє створенню нових методологічних та інформаційних знань прикладного характеру. Усі складові частини організаційної системи є провідними в розвитку та упровадження ІТ. У цьому зв'язку зміст поняття «система» ми розширюємо і розглядаємо як єдине ціле, що складається з множини елементів із сукупністю їхніх функцій, між якими існують структурно-логічні зв'язки, які в сукупності (спільно) спрямовуються за визначеними правилами на досягнення поставленої мети із запровадження наукових, виробничих чи інших технологій на виконання поставлених завдань (Садовий, Вовкотруб, Трифонова, 2013). У сучасному глобалізованому світі такі системи є різновидом інформаційних систем.

Головним методологічним центром обґрунтування новітніх ІТ у наукових дослідженнях України є Національна академія наук України (НАНУ). Діяльність частини її підрозділів пов'язана із цифровізацією, математикою, фізикою, хімією, кібернетикою, радіоастрономією, проблемами матеріалознавства, фізикою твердого тіла, зварюванням, фізіологією, ботанікою, біологією, економікою, біофізикою, історією української мови й літератури та ін. Важливою складовою частиною діяльності академії у визначеному напрямку є інститут філософії імені Григорія Сковороди, дієвий координатор розвитку методологічних напрямків наукових досліджень з ІТ, логіки наукових досліджень. Відомими досягненнями інституту є роботи у сфері філософської антропології, філософії науки, що

розкриті в історії філософської думки України починаючи з древніх часів до сучасного етапу, які є підґрунтям створення новітніх технологій. У світовій спільноті стали відомими наукові школи з інформаційно-комунікаційної логіки наукових досліджень та філософської комп'ютерної антропології, започаткований комп'ютерний переклад всесвітньо відомих представників світової філософської думки. Провідними вченими у цьому напрямку є А.М. Єрмоленко, П.В. Копнін, М.Е. Омеляновський, Н.В. Хамітов та ін.

До НАНУ як складові частини входять Академії медичних, правових, педагогічних наук (НАПНУ) та вищої школи, де також розвиваються вказані напрямки.

Важливим напрямком заохочення до наукової діяльності молодих вчених є започаткований із 01.01.2008 Постановою Верховної Ради України Конкурс «Про премію Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим у галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок», «метою якого є сприяння розвитку вітчизняної науки і техніки, активізації участі талановитих молодих учених у проведенні міждисциплінарних фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-технічних розробок, інноваційному розвитку держави, підвищенню престижу наукового працівника та його ролі у суспільстві» (Закон України, 2017).

У 2021 р. на конкурс було подано 114 наукових робіт 195 претендентів із 19 областей України. Серед учасників конкурсу була К. Акбаш, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

За напрямками наукових робіт виділено 54 праці (96 науковців) з фізико-математичного та технічного профілю; 30 робіт (56 науковців) природничої галузі; 29 праць (42) науковець; одна робота двох авторів з фізичного виховання. Серед учасників конкурсу 47,8% жінок та 52,2% чоловіків. У конкурсі брали участь 19,4% докторів, 64,2% кандидатів наук, 16,4% без наукових ступенів. Комісія визначила переможців конкурсу, які набрали від 148,7 до 113,3 балів (із 200 можливих). Кожну подану на конкурс роботу оцінювали три експерта.

Важливими є Лабораторії НАПН України у ЗВО та ЗЗСО. Так, у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка у 2012 р. створено Лабораторію дидактики фізики, технологічної та професійної освіти (ЛДФТПО) Інституту педагогіки НАПНУ, де сконцентровано науково-педагогічну діяль-

ність викладачів та науково-дослідну роботу докторантів, аспірантів, пошукувачів, студентів із різних регіонів. Конкретні наукові напрямки в Лабораторії очолюють доктори педагогічних наук М.І. Садовий – структурно-логічний аналіз змісту навчального матеріалу, STEM-освіта, керівник ЛДФТПО, О.М. Трифонова – методична система формування інформаційно-цифрової компетентності, заступник керівника ЛДФТПО (Трифопова, 2019), М.В. Головка – історія становлення та розвитку дидактичної думки в Україні, заступник директора Інституту педагогіки Т.М. Засекіна – теорія і практика підручника ЗЗСО, заступник директора Інституту педагогіки Н.В. Подопрігора – проблеми навчання фундаментальних наук у ЗВО, В.П. Вовкотруб – розвиток сучасного обладнання з фізики та технічних наук (Садовий, Вовкотруб, Трифонова, 2013), кандидати педагогічних наук: О.В. Резіна – проблеми програмування фізичних процесів, С.М. Стадніченко, А.А. Дробін плідно займаються проблемою створення підручника з природничих наук. Завдання прикладного характеру для ЗВО виконують кандидати педагогічних наук Л.О. Кулік, А.В. Ткаченко. Досліджують проблеми методичного та технологічного характеру в формуванні моделі сучасного уроку кандидати педагогічних наук Д.С. Лазаренко, В.В. Слюсаренко, М.В. Хомутенко, Є.В. Руденко. Завдання з реалізації Закону України «Про фахову передвищу освіту» (Закон України, 2019) виконують аспіранти В.П. Федоренко, А.В. Кіктева, А.В. Бевз та ін., впровадженням білінгвального підходу займається аспірант І.В. Вергун, проблемою самоосвітньої компетентності в умовах сталого розвитку – аспірант В.Я. Гайда.

Вказані вчені плідно працюють в галузях інноваційного розвитку професійної освіти, що визначається: «Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті», «Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.» та ін.

Окремою проблемою в дослідженнях ЛДФТПО є визначення змісту, місця і ролі коледжів в Україні. Виходячи з факту, що положення Закону України «Про вищу освіту» (2014) вже не регламентують діяльність коледжів (технікумів) і згідно із Законом України «Про освіту» (2017) вони віднесені до іншої освітньої ланки професійної освіти – фахової передвищої освіти, в ЛДФТПО започатковано напрямки, який розглядає проблеми методології розвитку професійної освіти, аспекти фахової передвищої освіти, зокрема педагогічних, інженерних та ін. коледжів. Про-

довжуючи ідеї С.Я. Батишева, С.У. Гончаренка, Дж. Зантворта, М.З. Згуровського, І.А. Зязюна, Т.М. Десятова, С.М. Ніколянка, В.О. Радкевич, науковці В.В. Білецький, А.В. Бевз, Є.В. Руденко, С.М. Стадніченко, А.С. Юрченко здійснюють подальші наукові дослідження, але вже на базі інформаційних технологій. Зокрема, А.В. Бевз і В.П. Федоренко є учасниками розробки робочих навчальних програм і підручників ЗФПО, в основу яких покладені принципи цифровізації українського суспільства. Це не випадково. Нині в Україні функціонує більше 700 коледжів і технікумів, які охоплюють 380 тисяч студентів. Щорічно випускається близько 100 тис. фахівців цієї ланки освіти. Частина випускників продовжують навчатися на бакалавраті. Проте тривалі дискусії з проблеми, що робити з коледжами (технікумами), приводять до певної невизначеності. Особливе місце в цій системі належить педагогічним коледжам, які готують фахівців для Нової української школи. Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 затверджено Державний стандарт початкової освіти (Державний стандарт, 2021). Аналогічно це зроблено у Національній рамці кваліфікацій. Така освіта передбачає всебічний розвиток дитини, її здібностей, творчості через уміле формування компетентностей та окреслення наскрізних інформаційно-цифрових умінь у рамках певних вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, усвідомлення цінностей та допитливості (Савченко, 2014). У вказаних документах концептуальною метою окреслено становлення світогляду учнів, починаючи з початкової ланки, як суб'єктів життєдіяльності, завдяки сформованості системи взаємопов'язаних ключових, загально-предметних і предметних компетентностей, невід'ємною частиною яких є ІТ. Відповідно до Закону України «Про освіту» (ст. 1) компетентність розглядається як інтегрована якість особистості, що являє собою динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, проводити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (Закон України, 2017). Виявлені суперечності між метою навчання загальноосвітніх дисциплін у педагогічних коледжах, що здійснюється за навчальними програмами загальної середньої освіти та метою навчання учнів початкової ланки освіти, де реалізуються принципи Нової української школи. На думку науковців, така суперечність створена штучно: ЗФПО мають готувати фахів-

ців для виробничої сфери чи продовження навчання у фахових ЗВО за скороченим терміном навчання і бути компетентними у галузі ІТ, а випускники ЗЗСО готуються в основному до здачі зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), адже 80% з них продовжують навчатися у ЗВО. Тому постала проблема, яку необхідно вирішувати. Ми розглянули її на прикладі ЗФПО, зокрема педагогічних коледжів. На нашу думку, вивчення навчальних предметів має проводитися: на основі ІТ за професійним спрямуванням; формувати світоглядну компетентнісну модель випускника; за інтегративним принципом формування змісту фахової передвищої освіти. Окреслені проблеми є актуальними і потребують подальших досліджень.

Починаючи з 2019 р. за правилами прийому вперше набір на молодшого бакалавра здійснювався на основі двох сертифікатів ЗНО. Набір здійснювався лише на небюджетні конкурсні пропозиції. У 2020 р. окремі ЗВО стали ліцензувати спеціальності на рівні молодшого бакалавра 5 рівня Національної рамки кваліфікацій (щось на зразок помічника вчителя), хоч статус випускників чітко не визначено. У наказі МОН «Про унесення змін до Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти» № 584 від 30.04.2020 р. зазначено, що відповідно до Закону України «Про вищу освіту» молодші бакалаври мають бути забезпечені інтегральною компетентністю: здатність розв'язувати типові спеціалізовані задачі в певній галузі професійної діяльності. Після тривалих дискусій 6 червня 2019 р. прийнято Закон України «Про фахову передвищу освіту» (Закон України, 2019), який визначає правові, організаційні, фінансові засади діяльності системи фахової передвищої освіти, основу якого становитимуть фахові коледжі, та окреслює умови поєднання освіти з виробництвом для задоволення потреб суспільства, ринку праці та держави. Такі заклади забезпечують підготовку фахового молодшого бакалавра взамін освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Підбиваючи підсумки викладеного, ми з'ясували, що наукові дослідження з упровадження ІТ мають бути обґрунтовані, насамперед, методологією науки. У нашому розумінні методологія науки має забезпечити наукове вивчення тих методів, засобів і прийомів, за допомогою яких набувається та обґрунтовується нове знання у науці (Конверський, 2010). Крім цієї основної мети, методологія вивчає також структуру наукового знання взагалі, місце та роль у ньому різних форм пізнання та методи

аналізу і побудови різних систем наукового знання. Методологія виконує функцію стратегії пізнання і забезпечує обґрунтування перспективних напрямків пізнання, запобігає хибному, вульгарному використанню методів дослідження (Йолон, 2002: 374).

Сучасна наука тлумачить методологію як: сукупність теоретичних принципів, логічних прийомів і конкретних способів дослідження; науку про методи, вчення про правила мислення у створенні теорії науки; систему теорій, принципів, законів і категорій процесу пізнання. У нашому дослідженні методологія оперує принципами: діалектики (суперечливий розвиток явищ реальності, взаємообумовленості); детермінізму (об'єктивної взаємообумовленості явищ); наукових досліджень (конкретні науки та спеціальні методи пізнання); комплексності (цілісність до людини та інтеграції знання про неї); моделювання (зображення матеріальної чи мислительної системи, що відтворюють чи імітують реальний об'єкт); оптимальності (вибір найкращого варіанту зі всіх можливих).

Висновки. Таким чином, у статті розкрито проблеми впровадження ідеї ІТ у наукових педагогічних дослідженнях. Організація наукової діяльності, виявлення й активізація наукового інтелекту дослідників полягає у здобутті й практичному використанні нових знань й отриманні наукової продукції. Алгоритм такої діяльності полягає у створенні проблеми, формуванні гіпотези, використанні нових методів дослідження, узагальненні й систематизації результатів наукової діяльності. Детально розглянуто структуру організації науки в Україні. Уточнено зміст поняття «система» як єдиного цілого, що складається з множини елементів із сукупністю їхніх функцій, між якими існують структурно-логічні зв'язки, які в сукупності (спільно) спрямовуються за визначеними правилами на досягнення поставленої мети із запровадження наукових, виробничих чи інших технологій на виконання поставлених завдань.

У статті розглянуто поняття «методологія», яка оперує принципами: діалектики, детермінізму, наукових досліджень, комплексності, моделювання, оптимальності. У подальшому можна продовжити дослідження в частині впровадження набутого досвіду вченими НАНУ, ЛДФТПО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Йолон П. Методологія. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 374.
2. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів

і ад'юнктів / за ред. А.Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

3. Про затвердження Державного стандарту вищої освіти за спеціальності 013 Початкова освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ МОНУ від 23.03.2021 № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.

4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

5. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 06.06.2019 № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2745-19>.

6. Савченко О.Я. Упровадження компетентнісного підходу в початковій освіті: здобутки і нерозв'язані проблеми. *Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації*: матер. методол. сем. НАПНУ. Київ, 2014. Ч. 1. С. 41–51.

7. Садовий М.І. Особливості методики професійно спрямованого навчання загальноосвітніх дисциплін у закладах фахової передвищої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2021. Вип. 198. С. 55–69.

8. Садовий М.І., Вовкотруб В.П., Трифонова О.М. Вибрані питання загальної методики навчання фізики. Кіровоград : ЦОП «Авангард», 2013. 252 с.

9. Трифонова О.М. Методична система розвитку інформаційно-цифрової компетентності майбутніх фахівців комп'ютерних технологій у навчанні фізики і технічних дисциплін у закладах вищої освіти : монографія. Кропивницький : ПП «Ексклюзив-Систем», 2019. 508 с.

10. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. Москва : Наука, 1978. 392 с.

REFERENCES

1. Yolon, P. (2002) Metodolohiya [Methodology] *Filosof's'kyy entsyklopedychnyy slovnyk*, 374 [in Ukrainian].
2. Konvers'koho, A.YE. (2010) Osnovy metodolohiyi ta orhanizatsiyi naukovykh doslidzhen' [Fundamentals of methodology and organization of scientific research]. Kyiv: Tsentru uchbovoyi literatury, 352 [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennya Derzhavnogo standartu vyshchoyi osvity za spetsial'nosti 013 Pochatkova osvita dlya pershoho (bakalavrs'koho) rivnya vyshchoyi osvity (2021) [About the statement of the State standard of higher education on a specialty 013 Primary education for the first level of higher education]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Pro osvitu: Zakon Ukrayiny (2017) [About education: Law of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Pro fakhovu peredvyshchu osvitu: Zakon Ukrayiny (2019) [On professional higher education: Law of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Savchenko, O.Ya. (2014) Upravdzhennya kompetentnisnogo pidkhodu v pochatkoviy osviti [Implementing a competency-based approach in primary education]. *Kompetentnisnyy pidkhid v osviti: teoretichni zasady i praktyka realizatsiyi*, 41–51 [in Ukrainian].
7. Sadoviy, M.I. (2021) Osoblyvosti metodyky profesiyno spryamovanoho navchannya zahal'noosvitnikh dystsyplin u zakladakh fakhovoyi peredvyshchoyi osvity [Features of the methodology of professionally oriented

teaching of general education disciplines in institutions of professional higher education] *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky*, 198, 55–69 [in Ukrainian].

8. Sadovyi, M.I., Vovkotrub, V.P. & Tryfonova, O.M. (2013) *Vybrani pytannya zahal'noyi metodyky navchannya fizyky* [Selected issues of general methods of teaching physics]. Kirovohrad, 252 [in Ukrainian].

9. Tryfonova, O.M. (2019) *Metodychna systema rozvytku informatsiyno-tsyfrovoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv komp'yuternykh tekhnolohiy u navchanni fizyky i tekhnichnykh dystsyplin u zakladakh vyshchoyi osvity* [Methodical system of development of

information and digital competence of future specialists of computer technologies in teaching physics and technical disciplines in higher education institutions]. Kropyvnytskyi, 508 [in Ukrainian].

10. Yudin, E.G. (1978) *Sistemnyy podkhod i printsip deyatel'nosti. Metodolo-gicheskiye problemy sovremennoy nauki* [System approach and principle of activity. Methodological problems of modern science]. Moskva: Nauka, 392 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 04.02.2022.

The article was received 04 February 2022.

СЕКЦІЯ 3. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.016:78]:[001:343.533]
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-5>

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ХОРОВОГО КЛАСУ
НА ЗАСАДАХ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ**

Григоренко Валерія Леонідівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, технологій і методик дошкільної освіти
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
plvaleri@ukr.net
orcid.org/0000-0002-4520-3712

Шуть Тетяна Олегівна,
доцент кафедри теорії, технологій і методик дошкільної освіти
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
ekspresss@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5212-6452

У статті репрезентовано результати дослідження однієї з актуальних проблем сучасного суспільства – формування на засадах прозорості і доброчесності молодшої генерації людей, здатної дієво змінювати й вдосконалювати соціальну і культурну реальність сьогодення. Метою розвідки є розкриття значення принципу академічної доброчесності як основи організації творчої діяльності майбутніх педагогів-музикантів в умовах хорового класу.

Методи дослідження: теоретичне вивчення й аналіз літератури з проблеми дослідження, вивчення педагогічного досвіду, аналіз результатів навчальної діяльності здобувачів освіти, метод експертних оцінок, анкетування, спостереження, аналіз освітнього процесу.

Результати. Мистецька освіта розглянута як сприятливий ґрунт для інкультурації молодшої людини, її розумового, морального й фізичного розвитку, підтримки процесу її соціалізації, стимулювання професійного зростання задля забезпечення суспільної злагоди і добробуту в умовах євроінтеграції та становлення людиноцентричного підходу в Україні.

Обґрунтовано важливе місце в освітньому процесі закладу вищої освіти занять хоровим співом, що ефективно сприяють становленню творчої особистості майбутнього педагога-музиканта. Хоровий спів й навчання хоровому мистецтву у цілому надають молодій людині унікальні можливості для розвитку виконавських, а також й загальноакадемічних здібностей, підвищення рівня культури, ознайомлення зі світовою й національною культурною спадщиною. Результатом залучення майбутнього педагога-музиканта до хорового співу є потужний розвиток творчої особистості, набуття здобувачем освіти не лише індивідуальних вокально-хорових умінь, а й методичних вмінь та м'яких навичок щодо організації спільної музичної творчості дошкільників й практичного досвіду опанування новітнім дитячим репертуаром, розвитку комунікативних здібностей та актуалізації творчого потенціалу дітей.

Висновки. Констатовано, що нині підвищений темп професіоналізації майбутніх митців зумовлює тенденцію щодо зниження рівня академічних вимог до музичного репертуару, який виконують здобувачі освіти у процесі роботи хорового класу, зростання варіативності щодо манери виконання музичних творів й може призводити до поширення випадків академічної недоброчесності. Проаналізовано власний досвід викладацької діяльності під час роботи хорового класу, а також проведено спеціальне опитування, в ході якого виявлено потребу здобувачів освіти у посиленні просвітницької роботи з пояснення принципів академічної доброчесності. Доведено, що викладачам потрібно мотивувати здобувачів педагогічної освіти до музичної творчості, разом із цим створюючи умови для поширення принципів академічної доброчесності.

Ключові слова: професійна підготовка, академічна доброчесність, педагог-музикант, творча діяльність, хоровий спів.

ORGANIZATION OF CREATIVE ACTIVITY OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS IN THE CONDITIONS OF THE CHOIR CLASS ON THE BASIS OF ACADEMIC INTEGRITY

Hryhorenko Valeriia Leonidovna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Theory, Technologies and Methods of Preschool
Education Department

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

plvaleri@ukr.net

orcid.org/0000-0002-4520-3712

Shut Tetyana Olehivna,
Associate Professor at Theory, Technologies and Methods of Preschool
Education Department

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

ekspresss@ukr.net

orcid.org/0000-0002-5212-6452

Goal. The article presents the results of a study of one of the pressing problems of modern society – the formation on the basis of transparency and integrity of young generation of people who can effectively change and improve the social and cultural reality of today. The purpose of the research is to reveal the importance of the principle of academic integrity as the basis for organizing the creative activities of future music teachers in the choral class.

Research methods: theoretical study and analysis of the literature on the problem of research, study of pedagogical experience, analysis of the results of educational activities of students, the method of expert assessments, questionnaires, observations; analysis of the educational process.

Results. Art education is seen as a favorable ground for the inculturation of young people, their mental, moral and physical development, support the process of socialization, stimulate professional growth to ensure social harmony and prosperity in European integration and human-centered approach in Ukraine.

The important place of choral singing in the educational process of the institution of higher education, which effectively contributes to the formation of the creative personality of the future music teacher, is substantiated. Choral singing and teaching choral art in general provide a young person with unique opportunities for the development of performing as well as general academic abilities, raising the level of culture, acquaintance with world and national cultural heritage.

The result of involving the future music teacher in choral singing is a strong development of creative personality, acquisition of not only individual vocal and choral skills, but also methodical skills and soft skills in organizing joint musical creativity of preschoolers and practical experience of mastering the latest children's repertoire, development communicative abilities and actualization of children's creative potential.

Conclusions. It has been stated that the current rate of professionalization of future artists tends to reduce the level of academic requirements for music repertoire performed by students in the choral class, increase variability in the manner of performance of musical works, and may lead to widespread academic dishonesty. Our own experience of teaching during the choir class was analyzed, as well as a special survey was conducted, during which the need of students to strengthen educational work to explain the principles of academic integrity was identified.

It is proved that teachers need to motivate students of pedagogical establishments to musical creativity, while creating conditions for the dissemination of the principles of academic integrity.

Key words: professional training, academic integrity, music teacher, creative activity, choral singing.

Вступ. Сьогодні триває імплементація принципів академічної доброчесності в освітній процес закладів вищої освіти, що є однією з найактуальніших проблем сучасної системи освіти в умовах розбудови сталого демократичного суспільства, всі члени якого здатні активно впливати на існуючу дійсність, змінюючи її на краще на засадах інноваційності, творчості, прозорості і доброчесності. Чільне місце у розвитку громадянина вільної сучасної дер-

жави – здатного до самостійного мислення і прийняття рішень, творчої, соціально активної, добропорядної, культурної, професійної людини – у першу чергу посідає культурно-освітнє, зокрема мистецьке, середовище.

Саме через мистецьку освіту передається спроможність відтворювати і збагачувати культуру, формується здатність до інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, набуття

нею соціальних навичок, розширюються можливості професіоналізуватися й робити кар'єру, досягати матеріального добробуту, що є базою для розвитку громади зі сталими соціальними цінностями, суспільства, об'єднаного цивілізаційними пріоритетами, правової, орієнтованої на людину країни. Мистецька освіта забезпечує найбільш дієву реалізацію визначеної у Законі України «Про освіту» найважливішої мети сучасної освіти – сприяння всебічному розвитку людини як творчої особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору (Закон України «Про освіту», 2017).

Виняткове значення творчості, творчих здібностей, творчої особистості у підготовці майбутніх фахівців визнається багатьма дослідниками. Розвиток творчості особистості вважають проблемою століття, що набуває провідного значення, коли йдеться про підготовку майбутнього педагога. Як підкреслюється в наукових джерелах, модернізація сучасної освіти потребує, насамперед, креативної особистості вчителя, здатної використовувати різноманітні засоби, форми, методи в освітньому процесі (Григоренко, 2020: 67).

Питання стимулювання творчого потенціалу людини, насамперед у процесі професійної підготовки, досліджується у працях О. Антонової, В. Загвязинського, В. Давидова, Є. Кулешової, М. Махмутова, Л. Пшеничної, В. Черноуса та інших вчених. У роботах В. Андреева, Л. Виготського, І. Гончарова, В. Дранкова, Н. Карпенко закладено основи психології творчості. Творчі здібності у межах розробки концепції обдарованості вивчали Л. Венгер, К. Гуревич, М. Левітов, Б. Ломов, О. Матюшкін, В. Моляко, С. Рубінштейн та інші вчені.

У музично-педагогічній літературі організації процесу хорового співу присвячена низка праць вчених, зокрема до сфери їхніх наукових інтересів увійшли такі питання, як: формування співочих навичок (Л. Венгрус, Н. Кьон, Г. Стулова, К. Тарасова); вокально-хорова підготовка майбутніх педагогів (Л. Бірюкова, Н. Бітько, В.Бриліна, Л. Василенко, І. Колодуб, Н. Овчаренко,

Л. Ставінська, Т. Ткаченко, П. Чесноков); творче становлення майбутніх митців у музичних колективах (Ю. Азаров, Г. Гаріпов, С. Казачков, П. Левандо, Н. Нарожна, Л. Остапенко); хоровий спів як засіб музичного виховання дітей та молоді (Л. Арчажникова, В. Антонюк, Б. Асаф'єв, Л. Безбородова, П. Голубев, Д. Кабалевський, В. Петрушин, В.Черкасов). Окрема увага надається питанням актуалізації творчого потенціалу особистості засобами музичного мистецтва (О. Білоус, В. Вербець, Є. Кулькіна, В. Суржанська, Б. Теплов, О. Філоненко, Г. Ципін, Т. Шамова та інші науковці).

Питанням академічної доброчесності, академічної відповідальності як основи сталого розвитку сучасного суспільства у цілому, й зокрема становлення ефективної системи вищої освіти, присвячені праці А. Артюхова, І. Дегтярьової, А. Колеснікова, Н. Сорокіної, Я. Тицької, О. Чумак та інших дослідників.

Разом із цим аналіз наукової літератури показав, що в науці бракує праць, присвячених обґрунтуванню сучасних підходів до організації творчої діяльності здобувачів вищої освіти на засадах академічної доброчесності.

Метою нашої розвідки є розкриття значення принципу академічної доброчесності як основи організації творчої діяльності майбутніх педагогів-музикантів в умовах хорового класу.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми. Розкриваючи питання організації творчої діяльності здобувачів вищої освіти в умовах хорового класу на засадах академічної доброчесності, відзначимо, що в науці творчість часто визначають через продукт або результат діяльності людини. Так, Д. Богоявленська, Л. Виготський, Я. Пономарьов, Б. Теплов, Е. Торренс та інші автори тлумачать творчість як вищу форму діяльності. Досліджуючи творчість як засіб відродження суспільної свідомості, сучасна вітчизняна вчена Є.Архипова підкреслює: «Саме в творчості, власне, поєднуються в єдине ціле ці теоретичні можливості та практичні здатності – синтезується суб'єктність індивіда, його власна позиція, сформована на основі аналізу отриманої інформації, інтуїції, цінностей, інтересів тощо» (Архипова, 2011: 18). Як констатує на основі аналізу значної кількості наукових джерел українська дослідниця Н. Карпенко, творчість найчастіше розглядають у науці як специфічний процес, що приводить до створення нового (Карпенко, 2016: 8). Креативність розглядається науковицею як спроможність особистості реалізовувати конструктивні, нестандартні моделі мис-

лення і поведінки, усвідомлюючи і розвиваючи власний досвід; ефективна творча активність людини – як важливий чинник, що ініціює динаміку культури, є гарантом успішної соціальної адаптації особистості в сучасному світі, індикатором стабільності суспільних інститутів (Карпенко, 2016: 9). В. Моляко зазначає, що творча діяльність є одним з головних факторів формування людської сутності, адже загальні тенденції розвитку людства вимагають від кожної особистості, окрім формування класичних знань та вмінь, набуття й таких, що пов'язані з творчістю, оскільки сьогодні людина все частіше постає перед необхідністю успішно вирішувати нові завдання, нові проблеми творчого характеру (Моляко, 2004: 2). Отже, творча діяльність – вид активності, що забезпечує вільний розвиток особистості майбутнього фахівця, сприяє становленню якостей, які роблять людину лідеркою у професійній діяльності і в соціальному житті у цілому.

Наголосимо, що основою творчої діяльності має бути академічна доброчесність. Згідно зі статтею 42 Закону України «Про освіту» академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та / або наукових (творчих) досягнень (1).

Націлюючись на розвідку мистецької освіти здобувачів в аспекті академічної доброчесності, підкреслимо, що продукт творчості може бути як об'єктивно новим (таким, що дійсно ще не існував в досвіді людства), так і суб'єктивно новим (таким, що не є новим для людства, але є оригінальним й модерним для певної особистості або групи людей). Такою, наприклад, є творчість вихованців та учнів або музично-виконавська творчість, коли слухачеві пропонується нова інтерпретація класичного твору. Подібним чином й майбутній фахівець-музикант у процесі здобуття освіти проходить через етап творчості, результат якої є суб'єктивно значущим й не передбачає відкриття чогось дійсно нового.

Водночас акцентуємо, що творчу активність молоді, яка здобуває освіту, від прозаїчного репродукування зазвичай відділяє спрямованість творчості майбутніх фахівців на дотримання положень академічної доброчесності, серед яких: самостійність у виконанні навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання; коректність у посиленнях на джерела інформації у разі вико-

ристання авторських розробок, цитування тверджень, наведення даних; дотримання вимог державного законодавства щодо авторського права й поєднаних з ним прав; достовірність у наданні інформації про результати власних академічних зусиль, наукову, творчу діяльність, застосовані методики досліджень і використані джерела інформації (1).

Відповідно зазначимо, що творча діяльність визначається будь-яким новим, оригінальним продуктом, який має об'єктивну соціальну або суб'єктивну індивідуальну значущість. Для створення такого продукту необхідна розвинута особистість, яка здатна поважати право людини на авторство й володіє усією сукупністю принципів доброчесної роботи з інформацією, виявляє повагу до продуктів творчості інших осіб.

Підкреслимо, що творче мислення починає розвиватися тоді, коли саме життя, досвід людини передбачає труднощі, перепони, що виступають у вигляді більш чи менш складних задач, які збуджують її розум, примушують мислити, шукати і знаходити відповідні рішення (Гаврилюк, 2019: 29). У поєднанні з цим педагог має тримати активність здобувачів у межах доброчесного та ретельного пошуку нового знання, роз'яснювати неприпустимість академічного плагіату, відповідальність, насамперед моральну, за фабрикацію, фальсифікацію, списування, хабарництво, обман тощо.

Можемо стверджувати, що академічна доброчесність має прямий зв'язок з академічною творчістю здобувачів освіти, оскільки ґрунтується на єдності певних цінностей та якостей особистості. Так, Н. Карпенко стверджує, що творча діяльність – це форма діяльності людини, спрямована на створення якісно нових суспільних і особистісних цінностей. У загальній структурі творчої діяльності, як системи, можна виділити кілька основних підсистем: процес творчої діяльності; продукт творчої діяльності; особистість творця; середовище; умови, в яких проходить творчість (Карпенко, 2016: 26–27). У свою чергу, в кожній із зазначених підсистем можна також виокремити складові частини, кожна з яких містить аспект, пов'язаний із академічною доброчесністю. Так, наприклад, процес творчої діяльності передбачає виконання творчих завдань на засадах доброчесного ставлення: постановку завдання, формування задуму, його реалізацію, які необхідні виконувати самостійно і доброчесно. Тоді як в умовах навчання часто трапляються ситуації, коли за браком часу здобувачі освіти саме на етапі постановки творчого завдання чи формування задуму

вдаються до запозичення окремих ідей чи плагіату чужого задуму у цілому.

Наголосимо, що якості особистості, необхідні для творчості, успішно розвиваються лише в процесі творчого пошуку, цілеспрямованого і систематичного розвитку необхідних здібностей: уяви, емоційної чутливості, оригінального, образного мислення, потреби в творчості і спілкуванні з мистецтвом. Академічна доброчесність якраз і ґрунтується на етичних принципах творчої діяльності, які не лише забезпечують довіру до результатів творчих досягнень здобувачів освіти, а й значно впливають на духовний світ самих здобувачів освіти, сприяють розвитку їхніх позитивних соціальних і особистісних якостей.

2. Методологія та методи. У дослідженні було застосовано такі методи: теоретичне вивчення й аналіз літератури з проблеми дослідження, вивчення педагогічного досвіду підготовки педагогів-музикантів у закладі вищої педагогічної освіти, аналіз результатів навчальної діяльності здобувачів освіти, метод експертних оцінок, анкетування, спостереження; аналіз освітнього процесу.

3. Результати та дискусії. Багаторічний досвід підготовки педагогів-музикантів дає нам підстави стверджувати, що особливе місце в становленні творчої особистості здобувача освіти посідає навчання хорошему мистецтву, заняття в хорошому класі. Значний виховний та розвивальний потенціал цього виду творчої діяльності обумовлений тим, що хоровий спів є мистецтвом унікальних освітньо-творчих можливостей як виконавських, так й освітніх, що забезпечує підвищення культури, ознайомлення здобувачів освіти зі світовою й національною мистецькою спадщиною. Разом із цим сучасна синтетичність вокально-хорового жанру вимагає застосування нових підходів до професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів у різних аспектах, насамперед в аспекті формування вокально-хорових навичок. Кожен викладач шукає власні оригінальні способи роботи зі здобувачами освіти, що вимагає постійного аналізу та пошуку ефективних засобів культурно-освітнього впливу. Результатом творчого досвіду та пошуку ефективних шляхів виховання майбутнього вокаліста стало створення новаторської авторської «Методики формування вокальних навичок та виконавської майстерності вокаліста «Д.Р.А.Й.В.» (авторка Т.О. Шуть, свідоцтво № 35740 від 17.11.2010, видано Держ. департаментом інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України) (Шуть, 2020: 415).

Ще один аспект оновлення професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів ґрунтується на розгляді хору як цілісного виконавського «організму», покликаною виражати й доносити до слухачів і глядачів художні образи, почуття, емоції, закладені авторами в кожному музичному творі. Сьогодні палітра засобів виразності хорового виконання значно збагатилася. Якщо раніше припустимим було лише статичне положення корпусу хористів і м'яке використання мимічних м'язів (посмішка), наразі в процес виконання може бути активно включений весь корпус, широко залучаються рухи руками, активна миміка. Крім того, виконання хорових творів нині значно поживляється, емоційно збагачується використанням хореографічних елементів, йдеться не про спеціально поставлені хореографічні номери, а про активні рухи, що супроводжують хорове виконання (Шуть, 2020: 415).

У зв'язку із зазначеним здобувачів освіти, починаючи вже з першого курсу, як правило, залучають до пошуку засобів виконавської виразності, до спільної творчості з викладачем. Така пришвидшена професіоналізація, разом із розмиванням академічних вимог до навчальних завдань, змісту й манери виконання навчального репертуару під час організації хорової діяльності здобувачів освіти, призводять до розповсюдження випадків академічної недоброчесності в освітньому процесі у вигляді різних видів академічної недоброчесності (проявів суб'єктивного оцінювання, елементів фальсифікації, списування тощо).

Посилаючись на власний досвід викладацької діяльності, зазначимо, що під час роботи у хорошому класі неодноразово трапляються прикрі випадки порушення принципів академічної доброчесності з боку здобувачів освіти, навіть при виконанні цікавих неформальних завдань творчого характеру. Так, у процесі самостійної роботи здобувачі мали зняти однохвилинний відеоролик «Я у світі музики», в якому необхідно було відтворити власний досвід знайомства зі світом музики, обґрунтувати важливість музики у своєму житті, розкрити власне ставлення до музичного мистецтва. Зважаючи на специфіку завдання, у ході його виконання майбутні митці мали озвучити власні думки та почуття, плагіат та списування були виключені самим його змістом. Як не прикро, у процесі аналізу результатів виконання творчого завдання було встановлено, що лише два з двадцяти двох отриманих відеороликів були повністю оригінальними. Більшість здобувачів надали тексти виступу, при створенні яких користувалися недоброчесними засобами, що з'ясувалося

у процесі перевірки їх на наявність академічного плагіату. При цьому повністю однаковий текст виявився на відео трьох здобувачів; мінімум одна фраза співпадала у текстах шістьох осіб. Подібний підхід здобувачів освіти до створення власного творчого продукту безсумнівно є прикладом академічної недоброчесності, що викликає хвилювання, зважаючи на легкість, зрозумілість і творчий характер наданого ним завдання.

Зацікавившись причинами подібного поширення недоброчесної поведінки серед здобувачів освіти, ми вивчили думку 22 майбутніх фахівців і 5 викладачів закладу вищої освіти щодо розуміння суті поняття «академічна доброчесність» й необхідності дотримання принципів академічної доброчесності в умовах хорového класу. Отримані нами результати репрезентовано в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати опитування учасників освітнього процесу щодо необхідності дотримання академічної доброчесності на заняттях з хорového класу

Питання/відповіді анкети	Кількість опитаних	
	Здобувачі освіти	Викладачі
Порушення академічної доброчесності включає (оберіть варіанти):		
– списування	10	3
– академічний плагіат	16	5
– купівлю/продаж текстів	20	5
– хабарництво	21	5
Що таке плагіат (оберіть варіанти)?		
Продукт діяльності (витвір мистецтва, наукова робота), який повністю або частково копіює інформацію, що вийшла з-під пера іншої особи	10	3
Ситуація, коли не згадується першоджерело і присвоюється результат чужої роботи собі	16	4
Оприлюднення повідомлень про новини дня або поточні події, що мають характер прес-інформації	1	0
Оприлюднення творів народної творчості (фольклору)	2	1
Оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору	18	4
Опублікування анонімного твору під власним іменем	6	2
Що таке академічний плагіат?		
Публікація наукових результатів без зазначення авторства	20	5
Використання стійких виразів (кліше), що не мають авторства чи є загальноживаними	3	0
Ситуація, коли результати чужих досліджень плагіатор присвоює собі	22	5
Текстовий фрагмент обсягом від речення і більше, відтворений в тексті наукової роботи з незначними змінами, або в перекладі з іншого джерела	12	4
Які бувають види академічного плагіату?		
Текст без значних змін, з незначними змінами або переклад чужої роботи	17	5
Повне або часткове відтворення тексту, парафраз тексту, довільний переказ	19	5
Цитати, наведені з іншого джерела без вказування першоджерела	12	4
У роботі зазначена інформація щодо оприлюднених творів мистецтва без вказівки на авторство цих творів мистецтва	18	3
Чи вважаєте ви недоброчесністю (оберіть декілька варіантів)?		
Виконання музичних творів без посилання на їх авторство	1	4
Присвоювання собі авторства щодо чужих творів	9	5
Купівля письмових робіт	10	5
Отримання оцінки за хабар	21	5

Продовження таблиці 1

Питання/відповіді анкети	Кількість опитаних	
	Здобувачі освіти	Викладачі
Жодного разу	9	-
Подібні ситуації рідко траплялися зі мною	10	-
Подібні ситуації доволі часто траплялися зі мною	2	-
Важко сказати	1	-
Як Ви вважаєте, чи можуть дані дії негативно впливати на освоєння професії педагога-музиканта?		
Так, такі дії суттєво заважають професійному становленню	8	5
Так, у зв'язку із цим можуть виникнути деякі проблеми, але вони не є суттєвими	9	0
Ні, здебільшого виконання професійних обов'язків педагога-музиканта не залежить від того, яким чином він навчався	3	0
Ні, не виникає жодних проблем, бо це природньо для людини	0	0
Важко сказати	1	0

Висновки. Як бачимо, аналізуючи наведені дані, викладачі та значна кількість здобувачів освіти мають певні уявлення про те, що таке академічна доброчесність та у цілому налаштовані на її дотримання. Водночас якісне вивчення відповідей респондентів показало відсутність системного характеру й поверховість цих знань та слабку умотивованість майбутніх фахівців щодо їх дотримання. Відзначимо, що для набуття міцних музично-педагогічних знань необхідним є активізація саморозвитку усіх здобувачів вищої освіти. В освітньому процесі недопустимо гальмування індивідуального розвитку майбутніх фахівців через практикування різних форм академічної недоброчесності. Самостійна робота майбутнього педагога-музиканта не має обмежуватися формальним виконанням навчальних завдань, наприклад вивченням хороших партій. Педагоги мають постійно заохочувати майбутніх фахівців-музикантів до проявів творчої активності, одночасно забезпечуючи дотримання ними принципів академічної доброчесності.

В освітньому процесі закладу вищої освіти важливо забезпечити ведення широкої роз'яснювальної роботи щодо дотримання здобувачами освіти принципів академічної доброчесності, слід вчити здобувачів освіти поважати авторство митців, при виконанні музичного твору обов'язково оголошувати авторів слів і музики, цитуючи авторів вказувати джерела тощо. Це є цілком закономірним, оскільки саме академічна доброчесність забезпечує творчий розвиток майбутніх фахівців, набуття ними музично-педагогічних компетенцій, що

є основою для подальшої професіоналізації особистості.

Проведене дослідження не вичерпує порушеної проблеми, подальші її розвідки можуть здійснюватися у напрямі розробки заходів з поширення ідей академічної доброчесності у межах хорového класу, а також перевірки їхньої ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm (дата звернення: 06.11.2021).
2. Григоренко В. Використання театральних технологій на уроках мистецтва в початковій школі. *Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя (VIII школа методичного досвіду) : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 24-25 листопада 2020 року* / ред. кол.: Л.С. Бровчак, Л.В. Старовойт ; рец.: Т.П. Зузяк, Т.І. Сідлецька ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : ФОП Корзун Д.Ю., 2020. С. 66–70.
3. Архипова Є.О. Творчість як засіб відродження суспільної свідомості. *Вісник Національного технічного університету України. Київський політехнічний інститут*. Філософія. Психологія. Педагогіка : Зб. наук. праць. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2011. 2(32). С. 16–20.
4. Карпенко Н.А. Психологія творчості : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
5. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 8. С. 1–4.
6. Гаврилюк А. Творча діяльність особистості та її види. *Наукові записки : збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та*

мистецтв. Серія «Мистецтво» / відп. Л.В. Старовойт. Вінниця : ФОП Корзун Д.Ю., 2019. С. 27–34.

7. Шуть Т. Теоретичні підходи формування творчої особистості студента в умовах хорового класу. *Abstracts of XVII international scientific and practical conference «Science, trends and perspectives»*. 2020/5/18. Tokyo, Japan 2020. pp. 412–417.

REFERENCES

1. Закон України «Про освіту». № 2145-VIII (2017) https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm [in Ukrainian]

2. Hryhorenko V. (2020). Vykorystannia teatralnykh tekhnolohii na urokakh mystetstva v pochatkovii shkoli [The use of theater technology in art lessons in primary school]. *Aktualni problemy mystetskoï pidhotovky maibutnoho vchytelia* – Current issues of artistic training of future teachers. Vinnytsia : FOP Korzun D. Yu., 66-70 [in Ukrainian].

3. Arkhypova Ye.O. (2011) Tvorchist yak zasib vidrozhennia suspilnoi svidomosti [Creativity as a means of reviving social consciousness]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy. Filosofiia. Psykholohiia. Pedagogika* – Bulletin of the National

Technical University of Ukraine. Philosophy. Psychology. Pedagogy. Kyiv: IVTs «Politekhnik», 2(32), 16-20 [in Ukrainian].

4. Karpenko N. A. (2016) Psykholohiia tvorchosti [Psychology of creativity]. Lviv: LvDUVS. [in Ukrainian].

5. Moliako V. O. (2004) Psykholohiia tvorchosti – nova paradyhma doslidzhennia konstruktyvnoi diialnosti liudyny [Psychology of creativity – a new paradigm for the study of constructive human activity]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota* – Practical psychology and social work, 8, 1-4. [in Ukrainian].

6. Havryliuk A. (2019) Tvorchia diialnist osobystosti ta yii vydy [Creative activity of the individual and its types]. *Naukovi zapysky* – Proceedings. Vinnytsia: FOP Korzun D.Iu., 27-34 [in Ukrainian].

7. Shut T. (2020) Teoretychni pidkhody formuvannia tvorchoi osobystosti studenta v umovakh khorovoho klasu [Theoretical approaches to the formation of a student's creative personality in a choral classroom]. *Science, trends and perspectives*, 5/18, 412-417 [in Japanese].

Стаття надійшла до редакції 02.02.2022.

The article was received 02 February 2022.

УДК 378.091.21:159.9

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-6>

ПСИХОЛОГІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Пермінова Людмила Аркадіївна,
доктор філософії з педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
імені професора Є. Петухова
Херсонський державний університет
perminova@i.ua
orcid.org/0000-0002-6818-3179

Метою статті є бажання привернути увагу до психологізації освітнього процесу у вищій школі, зокрема в умовах воєнного стану, визначити актуальність формування емоційного інтелекту як умови адекватного психологічного стану здобувачів вищої освіти. Методами дослідження обрано теоретичні та емпіричні загальнонаукові методи (аналіз, синтез, спостереження, систематизація, узагальнення). У статті створено спробу обґрунтувати проблему розвитку емоційного інтелекту у здобувачів вищої освіти. Як відомо, емоції відіграють важливу роль у діяльності людини у будь-якому віці, особливо у напружені періоди життя. У дослідженні доводиться, що переживання тих чи інших емоцій і почуттів впливає на формування особистості здобувача, на перебудову його поглядів, відношення до дійсності. Змістова характеристика емоційного інтелекту відображає спрямованість особистості на успіх. Різні трактування зазначеного феномену дозволяють констатувати, що життєвий успіх людини, особистий та професійний, залежить від уміння розуміти емоційний стан свій та інших і організовувати позитивний діалог з адекватними емоціями. У статті наголошується на необхідності урахування особливостей емоційного інтелекту його формування в контексті навчання здобувачів вищої освіти. І як результат – може забезпечити професійну успішність у майбутньому. Автором звертається увага на обґрунтування результативності запровадження дисципліни «Емоційний інтелект: реалізація в умовах онлайн-навчання», актуальність змісту якої – ознака часу. Зазначимо, що за результатами діагностування біля 14 % здобувачів з високим рівнем емоційного інтелекту. Вони виказали схильність до емпатії, навички перебування в різних ситуаціях спілкування, емоційної експресивності, самостійності у прийнятті рішення, адекватної поведінки. На жаль, цей відсоток недостатньо високий, тому формування особистості з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту є проблемою часу. Ми надійшли таких висновків. Від сформованості уміння розуміти емоційне забарвлення поведінки як своєї, так й інших, залежить прояв певних навичок управління емоційним станом у проблемних ситуаціях. Емоції допомагають у реалізації професійного становлення випускників закладів вищої освіти. Практичний досвід, результати спостереження та узагальнення матеріалів опитування свідчать про необхідність вирішувати проблему розвитку емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, емоції, емоційний інтелект, емоційна компетентність, організація освітнього процесу.

PSYCHOLOGIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS AND FEATURES OF EDUCATION OF HIGHER EDUCATION

Perminova Lyudmila Arkadyevna,
Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Pedagogy, Psychology and Educational Management
named after Prof. E. Petukhov
Kherson State University
perminova@i.ua
orcid.org/0000-0002-6818-3179

The aim of the article is to draw attention to the psychologization of the educational process in higher education, in particular in martial law, to determine the relevance of the formation of emotional intelligence as a condition of adequate psychological status of higher education. Theoretical and empirical general scientific methods (analysis, synthesis, observation, systematization, generalization) are chosen as research methods. The article attempts to substantiate the problem of emotional intelligence development in higher education. Emotions are known to play an important role in human activities at any age, especially during stressful periods of life. The article attempts to substantiate the problem of emotional intelligence development in

higher education. Emotions are known to play an important role in human activities at any age, especially during stressful periods of life. The study proves that the experience of certain emotions and feelings affects the formation of the applicant's personality, the restructuring of his views, attitudes to reality. The essence of emotional intelligence is associated with professional and individual success. Different interpretations of the content and structure of emotional intelligence allow us to state that a person's life success, personal and professional, depends on the ability to understand the emotional state of oneself and others and direct joint interpersonal interaction to positive solutions to practical problems. The article emphasizes that taking into account the peculiarities of emotional intelligence, its formation in the context of professional development of the future specialist, can ensure professional success. The author draws attention to the justification of the effectiveness of the discipline "Emotional Intelligence: Implementation in the context of online learning", the relevance of the content of which is a sign of the times. Note that according to the results of diagnosis, about 14 % of applicants with a high level of emotional intelligence. They are characterized by a well-developed ability to understand emotions, the ability to behave adequately in a social environment, are characterized by expressiveness, emotional focus on others, which is manifested in communication and behavior in general. Unfortunately, this percentage is not high enough, so the formation of a person with a high level of emotional intelligence is a problem of time. We came to the following conclusions. The manifestation of certain skills of managing the emotional state in problematic situations depends on the formation of the ability to understand the emotional color of behavior, both their own and others. Emotions help in the realization of professional development of graduates of higher education institutions. Practical experience, the results of observation and generalization of survey materials indicate the need to address the development of emotional intelligence of higher education.

Key words: *applicants for higher education, emotions, emotional intelligence, emotional competence, organization of the educational process.*

Вступ. Останнім часом у зв'язку з воєнним станом відбулося багато змін в організації навчання здобувачів вищої освіти. Зокрема, більшість вишів перейшли на дистанційну форму навчання, з використанням синхронної або асинхронної моделі освітньої взаємодії. Досвід такого навчання педагогами засвоєний ще під час пандемії. Педагоги чітко усвідомлюють, що вибір платформи, графік прямих трансляцій, формат занять – найважливіша частина організації освітнього процесу. Безумовно, педагог має все прорахувати наперед, визначити педагогічну доцільність обраного інструментарію, емоційну забарвленість спланованих занять тощо. У свою чергу, це спонукає викладачів змінити технологічні прийоми проведення занять, зокрема підвищити рівень психологізації освітнього процесу.

Метою статті є бажання привернути увагу до психологізації освітнього процесу у вищій школі, зокрема в умовах воєнного стану, визначити актуальність формування емоційного інтелекту як умови адекватного психологічного стану здобувачів вищої освіти.

Дійсним викликом для викладачів закладів вищої освіти стали зміни формату спілкування. Хоча досвід проведення занять у дистанційному режимі був достатнім, але психологічний стан здобувачів у воєнні часи дуже негативно вплинув на організацію і проведення занять. «Широкого застосування набуло створення проблемної ситуації, звернення до слухачів і одержання зворотного зв'язку, порівняння, конкретні приклади, реферування літературних джерел, стимулювання слухачів до активно дискусії з лектором, аналіз

переваг і недоліків матеріалу, що розглядається, проєктів і пропозицій, побудова гіпотез, використання відеотехніки для демонстрації, підтвердження різних поглядів, діаграм, альтернативного пояснення особливо складних проблем, залучення до пошуку необхідних рішень, використання слайдів, звернення до особистого досвіду студентів тощо» (Активізація навчального процесу, 2010). Подібні виклики для організаторів начального процесу у вищій школі вимагають переосмислення змісту психолого-педагогічної складової освіти. Однак, як стверджує Петрунко О., «...спостерігається реальний супротив психологізації з боку спільноти, прихований за гучними деклараціями на її підтримку» (Петрунко, 2012). На нашу думку, актуалізується проблема психологізації освітнього процесу, виникає необхідність посилення психолого-педагогічної складової частини в освітніх програмах підготовки педагогів.

Результати та дискусії. Як відомо, навчання в більшості закладах вищої освіти розпочалося 14 січня. Навчання практично перейшло в режим дистанційної форми, що загострило питання спілкування, індивідуалізації навчання, сприйняття інформації. Це стало важливим викликом, у тому числі, й до відповідної психологічної підтримки тих, хто навчається.

Але з початком війни психологічний аспект в навчанні різко загострився. Потреба у психологічній підтримці виникла практично в кожній людині. Тому викладачі під час проведення занять намагаються більше спілкуватися, вказувати свої позитивні почуття до здобувачів освіти.

Слід зазначити, що «психологізація, або посилення психологічної складової педагогічної освіти, передбачає активацію обох однаково важливих компонентів цієї складової частини – об'єктивного (що об'єднує когнітивний та технологічний аспекти) і суб'єктивного (що об'єднує мотиваційний, емоційний, ставленнєвий, ціннісний та інші, власне психологічні, аспекти)» (Петрунько, 2012).

Водночас науковці звертали увагу на посилення розвитку психологічної компетентності педагогів. Наприклад, Л. Турчина визначає причини виникнення в освітньому процесі даної проблеми (Турчина, 2017), серед яких – скорочення кредитів дисциплін психології та педагогіки. Важливим напрямком професійної підготовки здобувачів вищої освіти є їхня підготовка до здійснення майбутньої професійної кар'єри. Як відомо, майбутній педагог має низку компетентностей, за результатами сформованості яких його можна вважати конкурентоспроможним. Безумовно, серед таких компетентностей є й психологічна. Майбутній фахівець обов'язково буде спілкуватися, уникати конфліктів, будувати свою кар'єрну траєкторію, що вимагає відповідних психологічних знань і умінь.

Однак здобувачі знаходять вихід із ситуації, зокрема вони обирають додаткові курси (за вибором студента), які допоможуть дістатися додаткової інформації для якісного формування їхньої професійної компетентності та покращення у майбутньому свого статусу на ринку праці. Серед таких є дисципліна «Емоційний інтелект: реалізація в умовах онлайн-навчання» для здобувачів магістерського рівню першого курсу, яка спрямована на формування у майбутніх магістрів цілісного й системного розуміння психолого-педагогічних проблем становлення особистості та професійної підготовки здобувачів вищої освіти в умовах вищого закладу освіти, зокрема в умовах онлайн-навчання; осмислення психологічних закономірностей і умов ефективності процесу професійної освіти у виші засобами реалізації емоційного інтелекту; забезпечення засвоєння практичних навичок самореалізації в освітньому процесі, конкурентоздатності під час побудови кар'єрної сходинки. Результат опанування дисципліни передбачає ознайомлення здобувачів вищої освіти з основними поняттями, історичними фактами проблематики емоційного інтелекту; здобувачі набудуть навичок організації навчально-виховного процесу з урахуванням врегулювання емоційних станів; зможуть розвинути уміння уникати конфліктів, володіти мімікою і пове-

дінкою під час дистанційного навчання тощо. Як вважає С. Загурська, «із цієї позиції актуалізується значення психолого-педагогічної підготовки вчителя, що передбачає формування глибоких людинознавчих знань, комунікативних умінь та компетенцій у сфері людських відносин, які визначаються з урахуванням особливостей спеціальностей» (Загурська, 2018: 17).

Слід зазначити, що освітній процес є за соєю суттю емоційним. Від тих, хто навчає, й тих, хто навчається, кожній емоції передують пізнання, оцінка, судження, зокрема на рівні практики. Тому хочемо звернути увагу на важливість формування емоційного інтелекту в межах суб'єкт-суб'єктного освітнього процесу.

Абсолютно безперечною є думка І. Зязюна, який вважав «професію педагога найбільш наближеною до психології, оскільки педагогічна діяльність педагога спрямована на людину, на її розвиток (...педагог зустрічається з живою психікою суб'єкта). Як педагог так і здобувач освіти постійно перебувають в активній суб'єкт-суб'єктній взаємодії, постійно здійснюють ціннісно-смісловий обмін, що спричиняє сумісні трансформації, отже, дія, взаємодія повинні стати домінуючими об'єктами дослідження психопедагогіки. Саме в цій площині може бути зрозумілою роль педагога у навчально-виховному процесі» (Зязюн, 2012).

Ураховуючи специфіку майбутньої діяльності фахівців, сучасні вимоги до якості сформованості компетентностей, дистанційну форму навчання (синхронну, асинхронну), сучасний освітній процес відбувається в режимі високої відповідальності за результати як викладача, так і здобувача вищої освіти. Таким чином, організація взаємодії суб'єктів освіти базується на компетентності, відповідальності за результати самопідготовки, самоорганізації, психологічного і фізичного здоров'я, особистісних, професійних, психологічних якостей кожного. Що стосується емоційного інтелекту, то сьогодні вже існує багато наукових досліджень цього феномену. Зокрема, на думку вчених, «Д. Гоулман визначив значущість поняття «емоційний інтелект» як провідну детермінанту успіху життєдіяльності, водночас запропонувавши шляхи до опанування такими особистісними властивостями, як самоконтроль, наполегливість, самомотивування на діяльність, розуміння власних емоцій та емоцій інших, що можна врахувати в побудові спілкування з оточуючими» (Руденко, 2017: 46–48).

Сьогодні існує багато моделей емоційного інтелекту, але для вивчення обраної

дисципліни ми звернулися до моделі Р. Бар-Она. Він «спробував виміряти емоційний інтелект, пов'язавши його розвиток із проблемою якості життя людини. У його розумінні емоційний інтелект визначається сукупністю емоційних і соціальних знань та здібностей, які обумовлюють загальну здібність ефективно взаємодіяти з оточенням. Автором створено модель емоційного інтелекту, яка складається з п'яти факторів: інтраперсональні якості (здатність до розуміння себе та вираження своїх почуттів), інтерперсональні здібності (здатність сприймати, розуміти інших людей та взаємодіяти з ними), адаптивність, управління стресами та загальний настрій» (Бреус, 2015).

Практично нами це враховано у програмі дисципліни «Емоційний інтелект: реалізація в умовах онлайн-навчання», зміст якої складається з двох модулів (перший складає більш теоретизований матеріал, другий – спрямовує на розвиток емоційної компетентності здобувачів освіти). Послідовність опанування тем дозволяє створити цілісну картинку самореалізації здобувачів вищої освіти в навчальному процесі.

У свою чергу, викладач має усвідомлювати, що проведення занять вимагають від нього високого рівня компетентності. Часто можна спостерігати те, що викладач розуміється як формуються знання, уміння та навички, але дуже часто не звертає увагу на те, як створювати емоційно забарвлене заняття, тобто збуджувати фантазію, інтуїцію, емоції тих, хто навчається.

Ми погоджуємось, що «найкращим каталізатором підвищення емоційного фону занять є застосування у викладацькій практиці гуманістичної психології навчання, яка припускає перебудову навчання за такими напрямками: створення психологічного клімату довіри у межах суб'єкт-суб'єктних відносин, забезпечення співробітництва у прийнятті рішень між усіма учасниками освітнього процесу; актуалізація мотиваційних ресурсів навчання; розвиток у викладачів особливих індивідуальних настанов, які найкраще відповідають гуманістичному навчанню (загалом гуманістична психологія припускає наявність у викладачів своєї «педагогічної філософії»)» (Вплив емоцій, 2015). «До цієї системи цінностей входять переконання в особистій гідності кожної людини, у важливості і значущості для кожної людини здібностей і можливостей довільного вибору, удосконалення, відповідальності за свої вчинки, творчого і радісного навчання» (Вплив емоцій, 2015).

Під час спостереження за процесом впливу емоційності на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти постає

питання, зокрема, за якими ознаками, якими критеріями можна це визначити.

Безпосередньо спілкування з викладачами, аналіз проведених занять із аспірантами показав, що рівень навчально-пізнавальної активності здобувачів характеризується суб'єктивністю. Як правило, викладачі судять про активність студентів за кількістю правильних та повних відповідей на запитання викладача, їхньою готовністю брати участь на всіх етапах заняття з власного спонукання, а також за кількістю додаткових питань викладачеві. Тобто викладачі враховують переважно лише зовнішні ознаки прояву активності студентів. Щоб змінити таку ситуацію, необхідно врахувати умову створення емоційного фону заняття. Для цього у викладачів обов'язково мають бути сформовані навички створення відповідного емоційного забарвлення заняття, реалізації гуманістичного підходу до організації освітнього процесу. І як результат, емоційне збагачення лекційних занять знімає зайву напругу думки і пам'яті у здобувачів освіти, створює приємні почуття й радісні переживання від успішної діяльності, забезпечує відсутність перевантаження і збереження психічного здоров'я особистості. «Недооцінювання емоційних проявів під час процесу навчання призводить до труднощів у запам'ятовуванні та збереженні інформації здобувачами освіти» (Ковалькова).

Виявлення позитивної практики розвитку емоційного інтелекту здобувачів першого рівню магістерської підготовки педагогічних спеціальностей було здійснено за допомогою серії запитань, зокрема, «Зустрічали Ви у освітньому процесі поняття «емоційний інтелект»?», «Звертаєте Ви увагу на емоції інших?», «Які емоції відчуваєте під час складання складного завдання, іспиту тощо?», «Допомагають Вам емоції при спілкуванні, побудові діалогу?», «Як Ви розумієте зміст поняття «емпатія»? тощо. Узагальнення відповідей дало такі результати: 84% респондентів не знали змісту поняття «емоційний інтелект», проте 72% розуміли зміст і сутність поняття «емпатія». Понад 23% стверджували, що позитивні емоції допомагають у спілкуванні, а 13% вміють контролювати свій емоційний стан, що надає можливість вести діалог. 93% здобувачів назвали «страх» як негативну емоцію, яка домінувала під час відповіді на заняттях та складання іспитів, коли вони вчилися на першому курсі бакалавріату, значно нижчий відсоток (41%) залишається у студентів першого курсу магістратури.

Цікаві відповіді ми отримали на запитання «Як емоції пов'язані з успішністю

в навчанні?». Здобувачі відверто зазначили, що успішність та неуспішність у навчанні залежать від комплексу емоцій, відповідного емоційного стану, від створення ситуації успіху, яка є домінуючим показником успішності освітнього процесу. До речі, 87% респондентів віддали провідну роль особистості викладача в освітньому процесі. Тобто від того, як ставиться до здобувача викладач, які емоції він виказує під час проведення занять, в якому тоні організовує спілкування, на пряму залежить успішність просування індивідуальною освітньою траєкторією того, хто навчається.

За результатами діагностики «емоційного інтелекту за Н. Холлом одержані такі результати: високий рівень склало біля 14% респондентів, які виказали прояв позитивних емоцій, гарне самопочуття, адекватну самооцінку, позитивне ставлення до себе й своїх вчинків, прояв емпатії, стремління до сягати успіху. У здобувачів з низьким рівнем ярко виражені негативні емоції, тривожність, негативне ставлення до інших, знижений рівень самооцінки. На наш погляд, це зумовлено соціальним станом.

Тому вважаємо доречним наголосити на тому, що сьогодні відбувається в державі. Ураховуючи воєнний стан, здобувачі звернули увагу на можливість вираження комплексу абсолютно різних емоцій, найбільш сильний вияв яких може викликати комплексну фізіологічну реакцію «стресу». Практично кожний другий виявив бажання взяти участь у консультаціях, де викладач (психологічна служба) надасть конкретні рекомендації подолання відчуття стресового стану.

Осмишуючи результати опитування, можна сказати, що проблема формування емоційного інтелекту є обов'язковою складовою частиною професійної підготовки фахівців.

Висновки. Емоційний інтелект є важливим складником у будь-якій професії, зокрема в педагогічній, яка пов'язана зі спілкуванням, саморегуляцією, відповідальністю, емпатією. Від сформованості уміння розуміти емоційне забарвлення поведінки як своєї, так і інших, залежить прояв певних навичок управління емоційним станом у проблемних ситуаціях. Емоції допомагають у реалізації професійного становлення випускників закладів вищої освіти.

З іншого боку, емоційний складник освітнього процесу значно підвищує зацікавленість, впевненість у собі, свободу вибору, відповідальність тощо, за рахунок чого у штучно створеній ситуації успіху здобувач має змогу в самовираженні, самоорганізації, що призводить до позитивного кінцевого

результату. Практичний досвід, результати спостереження та узагальнення матеріалів опитування свідчать про необхідність вирішувати проблему розвитку емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти. У подальшому дослідженні планується визначити роль розвитку емоційного інтелекту в процесі співпраці й співробітництва здобувачів у процесі активної пізнавальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Активізація навчального процесу у сучасній вищій школі: Метод. огляд / уклад. Л.А. Якимова. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. 32 с.
2. Бреус Ю.В. Емоційний інтелект як чинник професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій у вищих навчальних закладах : автореф. ...к. психол. н. : 19.00.07. Київ, 2015. 20 с.
3. Вплив-емоцій-на-ефективність-навчально-го-процесу.
4. Загурська С.М. Напрями модернізації післядипломної освіти. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологопедагогічний супровід професійного розвитку педагогічних працівників: стан і перспективи впровадження», 18 травня 2018 р.* / за заг. редакцією Войцехівського М.Ф., Івашньової С.В. Київ, 2018. 112 с.
5. Зязюн І.А. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка?! *Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр.* Київ, 2012. Вип. 3. С. 20–37.
6. Ковалькова Т.О. Емоційне стимулювання як метод активізації навчальної діяльності студентів. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/kovalkova_0027.pdf.
7. Петрунько О.В. Психологізація педагогічної освіти: проблеми і перспективи. URL: <https://www.psyh.kiev.ua>
8. Руденок А.І. Емоційний інтелект спортсменів в контексті психологічних досліджень. Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 30-31 березня 2017 р.) / ред. колегія: Є.М. Потапчук (голов. ред.), Т.Л. Левицька, Л.О. Подкоритова, В.К. Гаврилькевич, О.В. Варгата. Хмельницький, 2017. 178 с.
9. Турчина Л.І. Психологічна складова у структурі педагогічних компетентностей сучасного освітянина. *Педагогічний пошук.* 2017. № 4. С. 31–33.

REFERENCES

1. Aktyvizatsiia navchalnoho protsesu u suchasni vyshchii shkoli: Metod. ohliad / Uklad. L. A. Yakymova. K.: DP «Vyd. dim «Personal», 2010. 32 s.
2. Breus Yu.V. Emotsiinyi intelekt yak chynnyk profesiinoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii u vyshchykh navchalnykh zakladakh: avtoref. ...k.psyhol.n.: 19.00.07. Kyiv, 2015. 20 s.
3. Vplyv-emotsii-na-efektyvnist-navchalnoho-protsesu.pdf
4. Zahurska S.M. Napriamy modernizatsii pislidyplomnoi osvity. Materialy Vseukrainskoi naukovov-

praktychnoi konferentsii «Psykhologopedahohichniy suprovid profesiinoho rozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv: stan i perspektyvy vprovadzhennia», 18 travnia 2018 r./ Za zah. redaktsiieiu Voitsekhivskoho M.F., Ivashnovoi S.V. Kyiv, 2018. 112 s.

5. Ziazun I.A. Pedahohichna psykhohihiia chy psykhohichna pedahohika?! Estetyka i etyka pedahohichnoi dii: zb. nauk. pr. Kyiv, 2012. Vyp. 3. S. 20-37.

6. Kovalkova T.O. Emotsiine stymuliuvannia yak metod aktyvizatsii navchalnoi diialnosti studentiv https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/kovalkova_0027.pdf

7. Kovalkova T.O. Emotsiine stymuliuvannia yak metod aktyvizatsii navchalnoi diialnosti studentiv <https://www.psyh.kiev.ua/>

8. Rudenok A. I. Emotsiinyi intelekt sportsmeniv v konteksti psykhohichnykh doslidzhen. Aktualni pytannia teorii ta praktyky psykhologo-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv: tezy dopovidei V Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Khmelnyskyi, 30–31 bereznia 2017 r.) / [red. kolehiia: Ye. M. Potapchuk (holov. red.), T. L. Levytska, L. O. Podkorytova, V. K. Havrylkevych, O. V. Varhata]. Khmelnytskyi, 2017. 178 s.

8. Turchyna L. I. Psykhohichna skladova u strukturii pedahohichnykh kompetentnosti suchasnoho osvitanynia / L. I. Turchyna, N. M. Kazmirchuk. Pedahohichniy poshuk, 2017. № 4. S. 31–33.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2022.

The article was received 04 February 2022.

УДК 377.8.091.2:37.011.3-052
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-7>

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ SOFT SKILLS У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

Пирожок Галина Юріївна,
аспірантка кафедри педагогіки, психології та освітнього менеджменту
імені професора Є. Петухова
Херсонський державний університет
galina0787@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3444-8498

Метою статті є обґрунтування можливостей інноваційних підходів щодо формування soft skills майбутніх педагогів. У дослідженні було використано методи педагогічного аналізу, узагальнення інформації, викладено матеріали анкетування майбутніх педагогів.

Результати. У статті обґрунтовано актуальність розвитку м'яких навичок у майбутніх вчителів початкової школи, які необхідні для легкого сприймання нових викликів у системі освіти, комунікації, роботи в команді, самовдосконалення. Розкриті вимоги до вчителя майбутнього, які передбачають комплекс компетентностей, пов'язаних із готовністю спілкуватися, умінням збуджувати у своїх вихованців активність у отриманні інформації, здатності до самореалізації. Описано актуальність розвитку м'яких навичок в системі освіти України та запровадження пілотних проектів. Подані можливі шляхи імплементації інструментів розвитку м'яких навичок в освітній процес фахової передвищої освіти, зокрема, через введення вибіркової компоненти в освітньо-професійну програму. Презентовано завдання авторської програми та основні завдання ключових тем, таких як: саморозвиток, самопрезентація, тайм-менеджмент, ефективна комунікація, конфлікти, емоційний інтелект, робота в команді, гнучкість та адаптація, медіаграмотність.

Нові перспективні підходи до вивчення дисципліни потребують відповідного методичного забезпечення. У перспективі автором планується розробити комплекс методичних рекомендацій для студентів, які мають враховувати нові технологічні підходи із засвоєння знань, систему активних дій для творчого самовираження, різноманітних завдань, які носять індивідуалізований характер, реалізація яких відбувається із застосуванням ресурсів Інтернету.

Висновки. Одних лише професійних компетентностей не вистачить на сучасному ринку праці. Роботодавець шукає працівника, який буде з легкістю працювати в команді, адаптуватися до нових викликів, демонструвати гнучкість та креативність мислення. Система фахової передвищої освіти має широкі можливості щодо розвитку ключових soft skills у студентів коледжу. Від якості підготовки педагогічних кадрів залежить успішна підготовка дітей у школі, оскільки діти наслідують своїх вчителів у знаннях, у способах мислення, поведінці.

Ключові слова: особистісні навички, життєві навички, м'які навички, soft skills, компетентності, саморозвиток, підготовка вчителів початкових класів, освітня програма.

FORMATION OF KEY SOFT SKILLS IN STUDENTS OF PEDAGOGICAL COLLEGE

Pirozhok Halyna Yuriyivna,
Postgraduate Student at the Department of Pedagogy,
Psychology and Educational Management named after prof. E. Petukhov
Kherson State University
galina0787@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3444-8498

The purpose of the article is to outline the possibilities of innovative approaches to the formation of soft skills of future teachers. The research involved pedagogical analysis, information consolidation, and questionnaire materials for future teachers.

Results. The article discusses the relevance of developing of soft skills in future primary school teachers, which are necessary for easy perception of new challenges in the system of education, communication, teamwork, self-improvement. The requirements for a future teacher are revealed: deep knowledge of the subject, ability to be a mediator, developed social skills, external focus, data analysis. The article describes the urgency of developing soft skills in the education system of Ukraine and the introduction of pilot projects is described. It is shown the possible ways of implementing soft skills development tools in the educational process of professional higher education are presented, in particular, through the introduction of a selective component

in the educational and professional program. The tasks of the author's program and the main tasks of key topics are presented: Self-development. Self-presentation. Time management. Effective communication. Conflicts. Emotional intelligence. Teamwork. Flexibility and adaptation. Media literacy.

New promising approaches to the study of the discipline require appropriate methodological support. In the future, the author plans to develop a set of guidelines for students to take into account new technological approaches to learning, a system of active actions for creative self-expression, a variety of tasks designed for independent work of students, including the Internet.

Conclusions. In the modern labor market, it is not enough to have only professional competencies. The employer is looking for an employee who will easily work in a team, adapt to new challenges, demonstrate flexibility and creativity of thinking. The system of professional higher education has extensive opportunities for the development of key soft skills in college students. Successful training of children at school depends on the quality of teacher training, as children imitate their teachers in knowledge, ways of thinking and behavior.

Key words: *personal skills, life skills, soft skills, competencies, self-development, training of primary school teachers, educational program.*

Вступ. Стратегія освіти завжди передбачає конкретні зміни в управлінні навчальним процесом, удосконаленні форм і методів навчання майбутніх фахівців. Ми постійно вивчаємо системи освіти в інших країнах, впроваджуємо у своїх закладах освіти їх позитивний досвід. Перебування в режимі експерименту змушує сучасного педагога постійно змінювати тактику, плани, зміст, підходи до організації занять тощо. Одні легко з цим справляються, інші – витрачають масу ресурсів, бо не готові приймати виклики. Але зміни в освіті неминучі, бо світ постійно розвивається, а останні роки найбільш інтенсивно. Тому перед закладами освіти постає новий виклик – готувати педагогічні кадри, які зможуть не тільки методично пояснити зміст матеріалу, а й легко адаптуватися до змін в умовах життя й роботи, адекватно реагувати на них, справлятися з емоціями та легко вчитися новому, не опиратися змінам, знаходити спільні рішення, шукати нові можливості особистого й професійного розвитку.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Стрімкий розвиток технологій посилює увагу до переліку необхідних навичок на ринку праці, які мають відповідати вимогам сьогодення. Тому важливим є визначення комплексу компетентностей, які формуються протягом всього часу навчання. Неперервність організації освітнього процесу є головним важелем якості кінцевого результату та затребуваності на ринку праці. Тому треба сформулювати такий зміст навчання, який би задовольнив потреби роботодавця незалежно від року випуску.

Сьогодні освітні програми закладів, за якими готують педагогічні кадри, спрямовані в основному на формування знань і професійних навичок. Однак розвитку особистісних навичок приділяється менше уваги, тобто конкретних курсів не передбачено. Тому, на нашу думку, в навчальному плані підготовки майбутніх учителів мають

бути дисципліни, що сприяють формуванню життєвих навичок, зокрема soft skills.

Поняття «soft skills» на сьогодні трактується в деяких варіантах. Наприклад, як «соціологічний термін, який відноситься до емоційного інтелекту людини, свого роду перелік особистих характеристик, які так або інакше пов'язані з ефективною взаємодією з іншими людьми. Це навички, прояв яких достатньо важко виявляти, безпосередньо визначати, перевіряти, наочно демонструвати. До цієї групи належать індивідуальні, комунікативні та управлінські навички» (Коваль, 2015). «Зокрема, «м'які» навички рівною мірою необхідні як для повсякденного життя, так і для роботи, тобто професійну успішність визначають саме «soft skills». Для кар'єрного же зростання потрібно починати їх застосовувати з самого нижчого рівня» (Коваль, 2015: 163).

Сьогодні запит у формуванні і розвитку soft skills просліджується у всіх сферах, зокрема при підготовці ІТ-спеціалістів та менеджерів, а для педагогів цей критерій не застосовувався й достатньо не вивчений, хоча є надзвичайно актуальним.

Учитель працює з учнями нового покоління, яке має свої цінності, особливості сприймання, тому його слід готувати працювати по-новому, застосовувати педагогічно доцільні засоби навчання і способи взаємодії.

Метою статті є визначення пріоритетності soft skills, які є необхідними у педагогічній діяльності, обґрунтування та презентація освітньої програми для закладів передвищої освіти.

Результати та дискусії. Досліджуючи активність ринку праці, психологи обговорюють тенденцію зростання вимог до сформованості комплексу компетенції, зокрема й «soft skills». Безумовно, кожний роботодавець хоче бачити фахівця з розвинутою ерудицією, умінням уникати конфліктів, творчим підходом до вирішення професійних завдань тощо.

Для України поняття «soft skills» є відносно новим. Хоча останнім часом все більше науковців звертають увагу саме на такі компетенції. До речі, в Концепції Нової української школи задекларовано розвиток м'яких навичок, емоційного інтелекту тощо. Зокрема, Наказом МОН України від 18.11.2019 р. № 1431 «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Організаційно-педагогічні умови формування в учнів м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання» на базі закладів загальної середньої освіти України на листопад 2019 – грудень 2024 років» почали впроваджувати окремі вправи на формування м'яких навичок, зокрема на уроках «Я досліджую світ» (Наказ МОН України, 2019).

Такий підхід є актуальним і своєчасним, тому подальше вивчення проблеми формування навичок XXI століття будуть вирішуватися як науковцями, так і педагогами практиками.

М'які, іноді гнучкі навички (англ. *soft skills*) «комплекс неспеціалізованих, над-професійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність і, на відміну від спеціалізованих навичок, не пов'язані з конкретною сферою діяльності» (Вільна енциклопедія Вікіпедія, 2022).

Проблема розвитку м'яких навичок є актуальною у всьому світі. Наприклад, за результатами Всесвітнього економічного форуму визначено ТОП-10 навичок, які будуть потрібні у 2025 році: «аналітичне мислення та інноваційність; активне навчання та стратегії навчання; розв'язання складних проблем; критичне мислення та аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; лідерство та соціальний вплив; використання технологій, моніторинг та контроль; створення технологій та програмування; витривалість, стресостійкість та гнучкість; логічна аргументація, розв'язання проблем та формування ідей» (Якими будуть основні 10 навичок у 2025 році, 2020).

Порівняно з матеріалами *Global Education & Skills Forum* (5 навичок, які повинен мати вчитель майбутнього, 2018) основні навички мають іншу забарвленість, зокрема це глибоке знання предмету; вміння бути посередником; високий рівень розвиненості суспільних навичок; уміння адекватно реалізовуватися у відповідних умовах життєдіяльності; виконувати аналіз даних, який дозволить вчителям перевірити ефективність своєї діяльності, виявити труднощі і допомогти учням втілити свій потенціал.

Можна стверджувати, що м'які навички є невід'ємною складовою частиною успіш-

ного навчання й обов'язковою компетентністю, якою має володіти випускник Нової української школи. «Важливо також розуміти, що «м'які навички» є широким за змістом поняттям, яке передбачає вміння розв'язувати складні завдання, креативно і критично мислити, комунікувати і співпрацювати. Слід прагнути, щоб такі навички пов'язували усі навчальні предмети, які нині викладаються в українських школах» (Новини, 2019).

Як відомо, освітня професія вельми консервативна, і кардинальних змін найближчими роками у цій сфері не очікується. Вчителі є і залишаться незамінними. Трансформується сама модель вчителювання: педагог майбутнього – той, хто навчає вчитися та мотивує дітей. Вчитель може бути вузькоспеціалізованим, але навчатиме дітей базових компетенцій. Для цього він має бути й сам глибоко усвідомленим та проактивним, мислити критично, випереджати час і на вищому рівні володіти емоційними компетенціями (Де і як працюватиме вчитель майбутнього: освітні тренди для педагогів, 2021).

Завдання закладів освіти – активно спрямувати зміст та методи освітнього процесу на формування м'яких навичок у здобувачів, озброїти інструментами ефективної взаємодії з учнями початкової школи. Вчити не лише професійним компетенціям, а й самостійно навчатися впродовж життя, ефективно підлаштовуватися під нові умови, знаходити нестандартні рішення.

Маючи педагогічний досвід у Бериславському фаховому педагогічному коледжі імені В.Ф. Беньковського Херсонського державного університету, помічаєш, як змінюються цінності у студентів, способи їх сприйняття. Вони добре орієнтуються в інтернет-технологіях, ведуть активне життя в соціальних мережах, але при цьому мають проблеми у спілкуванні, навичках роботи в колективі, керування часом й мотивації до самоосвіти.

Освітньо-професійна програма підготовки вчителів початкових класів у коледжі передбачає вибіркового компонента, який розширює спектр компетентностей майбутньої професії. Нами було розроблено авторську програму вибіркового компонента «Розвиток м'яких навичок у студентів педагогічного коледжу», яка забезпечує теоретичну підготовку та формування основних навичок 21 століття (*soft skills*) як таких, що допомагають реалізовувати власні життєві плани та досягати життєві цілі, побудувати педагогічну кар'єру, ефективно реагувати на нові виклики.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Розвиток м'яких навичок у студентів

педагогічного коледжу» є методи та інструменти розвитку гнучких навичок у студентів педагогічного коледжу.

Основними завданнями вивчення дисципліни є: сприяння у здобутті здобувачами освіти загальних теоретичних знань з питань необхідності розвитку навичок soft skills протягом усього життя; сприяння формуванню основних навичок 21 століття («soft-skills»): саморозвитку, самопрезентації, ефективної комунікації, уникнення конфліктів, розвитку емоційного інтелекту, гнучкості та адаптивності, критичного мислення, лідерських якостей, креативності, спілкування, співробітництва, медіаграмотності, які сприятимуть ефективній роботі з людьми та різними сучасними джерелами інформації; озброїти новітніми методами та інструментами формування м'яких навичок для майбутньої педагогічної діяльності; сприяти саморозвитку, самоосвіті кожної особистості; сприяти набуттю досвіду навчання у співпраці та кооперації з іншими.

Після проведення процедури обрання вибіркового компоненту у коледжі навчальна дисципліна «Розвиток м'яких навичок у студентів педагогічного коледжу» була внесена в індивідуальний навчальний план студентів (18 осіб) четвертого курсу. За результатами вхідного анкетування, студенти мали загальну теоретичну обізнаність з основних тем курсу, знання з яких отримали на фахових дисциплінах. Ступінь сформованості тієї чи іншої навички визначався на заняттях за допомогою опитувальників та тестів відповідно до теми заняття.

У робочу навчальну програму дисципліни включені теми, які, на наш погляд, будуть необхідними у педагогічній діяльності. Зокрема:

«Soft skills» для успіху в житті – розуміти цінності й особливості сприйняття дітей нового покоління; дати поради батькам при вихованні й спілкуванні; зрозуміти себе та пояснити причини особистісного відношення до тих чи інших категорій або явищ.

Саморозвиток. Самопрезентація – визначати сильні сторони особистості й ті, над якими варто попрацювати; покращення та вдосконалення навичок, вихід із зони комфорту; прагнення до самореалізації; визначати роль оточуючих для власного самовдосконалення; пошук мотивуючих джерел; вміння триматися на публіці; розвивати навички ораторського мистецтва та самоконтролю.

Тайм-менеджмент – використання технік для підвищення ефективності діяльності; уникнення стресу та відчуття особистісного прогресу; визначати пріоритети та планувати роботу.

Ефективна комунікація – засоби комунікації та її роль в житті людини; етика спілкування; прийоми активного слухання; використання методу ненасильницької комунікації.

Конфлікти – прогнозувати й попереджати конфлікт; аналізувати конфлікт з різних позицій; застосовувати стратегії вирішення конфлікту.

Емоційний інтелект – вміння зрозуміти відчуття дитини, причину її поведінки; заборона на всюдозволеність і подавлення емоцій; управління емоціями; розуміти мову емоцій і навчити цьому дитину.

Робота в команді – формувати навички роботи в команді; прийняття й розуміння ролей у командній роботі; переваги командної роботи; дотримання стратегій команди.

Гнучкість та адаптація – готовність коригувати початкові плани; підхоплювати думки співрозмовника; невимушено і легко ставитися до змін, що відбуваються; простими і доступними словами пояснити складні теми або терміни.

Медіаграмотність – розпізнавати суб'єктивну та об'єктивну інформацію; не дозволити впливати на емоції та дії; проводити критичний аналіз інформації; встановлення замовника і першоджерела.

За результатами контрольних зрізів у студентів підвищились показники рівня сформованості soft skills. Помітне зростання показників навичок ефективного спілкування, вирішення конфліктів та емоційного інтелекту (табл. 1).

Після вивчення навчальної дисципліни студенти навчалися розуміти себе, пояснювати поведінку й емоції інших людей, отримали інструментарій для розвитку м'яких навичок. Досвід неодмінно стане в нагоді в подальшій педагогічній діяльності та повсякденному житті.

Нові перспективні підходи до вивчення дисципліни потребують відповідного методичного забезпечення. У перспективі автором планується розробити комплекс методичних рекомендацій для студентів, які мають враховувати нові технологічні підходи зі засвоєння знань, систему активних дій для творчого самовираження, різноманітних завдань, призначених для самостійної роботи студентів, у тому числі з використанням Інтернету.

Висновки. Отже, формування м'яких навичок у студентів педагогічного коледжу є не лише освітнім трендом, а необхідністю, викликаною економічними запитами, технологічними змінами і особливостями дітей нового покоління. Упровадження навчальної дисципліни «Розвиток м'яких навичок

Середні показники рівня теоретичної підготовки та сформованості м'якої навички

Soft skills	На початку семестру		У кінці семестру	
	Знання з теми, %	Навичка, %	Знання з теми, %	Навичка, %
«Soft skills» для успіху в житті	60	-	90	-
Саморозвиток. Самопрезентація	70	45	95	65
Тайм-менеджмент	90	40	100	50
Ефективна комунікація	30	50	90	80
Конфлікти	70	50	95	65
Емоційний інтелект	30	20	80	50
Робота в команді	80	75	95	85
Гнучкість та адаптація	70	60	80	65
Медіаграмотність	90	50	100	70

у студентів педагогічного коледжу» у вибірковому компоненту освітньо-професійної програми сприятиме формуванню у здобувачів м'яких навичок, які є невід'ємною характеристикою вчителя і сучасної людини. Окрім окремого курсу, ми бачимо можливість формування м'яких навичок з перших днів перебування у закладі освіти через цикл тематичних заходів, під час навчальних занять, виховної роботи та педагогічної практики. Реалізуючи комплексний підхід у формуванні компетентностей майбутніх педагогів, ми забезпечимо якісну підготовку фахівців, здатних діяти в нестандартних ситуаціях, приймати швидкі рішення, готових до самовдосконалення, позитивної комунікації та здорової реакції на виклики суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль К.О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С. 162–167.
2. М'які навички / Вільна енциклопедія Вікіпедія, 2022. URL: <https://bit.ly/3Miahn7>.
3. Якими будуть основні 10 навичок у 2025 році – Всесвітній економічний форум опублікував список / НУШ, ГО «Смарт Освіта». 2020. URL: <https://bit.ly/3N8X28i>.
4. 5 навичок, які повинен мати вчитель майбутнього / Медіа Освіторія, 2018. URL: <https://bit.ly/3sB3eOt>.
5. Наказ МОН України від 18.11.2019 р. № 1431. URL: <https://bit.ly/3Mh1RMU>.
6. Новини: До 2024 року в 26 українських школах пілгуватимуть проєкт з розвитку м'яких навичок – наказ МОН / МОН України, 2019. URL: <https://bit.ly/3l6BTzP>.
7. Де і як працюватиме вчитель майбутнього: освітні тренди для педагогів / НУШ, ГО «Смарт Освіта». 2021. URL: <https://bit.ly/3yBX3xr>.
8. SOFT SKILLS: чому ці навички такі важливі сьогодні? / Інновекс, 2020. URL: <https://bit.ly/3wrimik>.

9. Що таке Soft Skills і для чого їх треба розвивати / Work.ua, 2019. URL: <https://bit.ly/3FitM61>.

10. 7 освітніх трендів у 2022: що учнів та вчителів чекає у новому році / Освіта 24, 2022. URL: <https://bit.ly/3szM6Zo>.

11. Розвиток м'яких навичок шляхом інтеграції медіаграмотності в освітній процес / Портал медіаосвіта та медіаграмотність, 2020. URL: <https://bit.ly/3FKpavX>.

REFERENCES

1. Koval K.O. Rozvytok «soft skills» u studentiv ody z vazhlyvykh chynnykiv pratsevlashtuvannia [The development of "soft skills" in students is one of the important factors of employment] / K.O.Koval//VisnykVinnitskohopolitekhnichnohoinstytutu.2015. № 2. S. 162-167. [in Ukrainian]
2. Miaki navychky [Soft skills] / Vilna entsyklopediia Vikipediia, 2022. URL: <https://bit.ly/3Miahn7>. [in Ukrainian]
3. Iakymy budut osnovni 10 navychok u 2025 rotsi – Vsesvitnii ekonomichnyi forum opublikuvav spysok [What will be the top 10 skills in 2025 - The World Economic Forum has published a list] / NUSH, HO «Smart Osvida». 2020. URL: <https://bit.ly/3N8X28i>. [in Ukrainian]
4. 5 navychok, yaki povynen maty vchytel maibutnoho [5 skills that a teacher of the future should have] / Media Osvitoria, 2018. URL: <https://bit.ly/3sB3eOt>. [in Ukrainian]
5. Nakaz MON Ukrainy vid 18.11.2019 r. № 1431 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated November 18, 2019 № 1431]. URL: <https://bit.ly/3Mh1RMU>. [in Ukrainian]
6. Novyny: Do 2024 roku v 26 ukrainskykh shkolakh pilotuvatymut proiekt z rozvytku miakykh navychok – nakaz MON [News: By 2024, 26 Ukrainian schools will implement a project to develop soft skills - an order of the Ministry of Education and Science] / MON Ukrainy, 2019. URL: <https://bit.ly/3l6BTzP>. [in Ukrainian]
7. De i yak pratsiuvatyme vchytel maibutnoho: osvritni trendy dlia pedahohiv [Where and how the teacher of the future will work: educational trends for teachers] / NUSH, HO «Smart Osvida». 2021. URL: <https://bit.ly/3yBX3xr>. [in Ukrainian]
8. SOFT SKILLS: chomu tsi navychky taki vazhlyvi sohodni? [SOFT SKILLS: why are these skills so important

today?) / Innoveks, 2020. URL: <https://bit.ly/3wrmiK>. [in Ukrainian]

9. Shcho take Soft Skills i dlia choho yikh treba rozvyvaty [What is Soft Skills and why they need to be developed] / Work.ua, 2019. URL: <https://bit.ly/3FItM61>. [in Ukrainian]

10. 7 osvitnikh trendiv u 2022: shcho uchniv ta vchyteliv chekaie u novomu rotsi [7 educational trends in 2022: what awaits students and teachers in the new year] / Osvita 24, 2022. URL: <https://bit.ly/3szM6Zo>. [in Ukrainian]

11. Rozvytok miakyykh navychok shliakhom intehratsii mediahramotnosti v osvitnii protses [Development of soft skills through the integration of media literacy in the educational process] / Portal mediaosvita ta mediahramontist, 2020. URL: <https://bit.ly/3FKpavX>. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 02.02.2022.

The article was received 02 February 2022.

СЕКЦІЯ 4. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 37.091.12.011

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-8>**КРЕАТИВНІСТЬ ВИКЛАДАЧА / КРЕАТИВНІСТЬ СТУДЕНТА:
ПОБУДОВА НОВОЇ МОДЕЛІ**

Чужикова Вікторія Григорівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри педагогіки та психології

*ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

victory.post@ukr.net
orcid.org/000-0003-2030-5840

Процеси креативізації вищої освіти розпочалися на зламі тисячоліть, коли стало відомо, що запити соціуму щодо якості навчального процесу зазнали суттєвих змін, адже раніше вони розглядалися через досягнену ефективність освітніх реформ і застарілу модель оцінювання важкоідентифікованих «успіхів». З іншого боку, посилення у світі глобалізаційних тенденцій породило цілу низку зрушень у характері й структурі викладання, контенті та компетенціях випускників, що повною мірою віддзеркалювало процеси інтернаціоналізації, цифровізації, таксономізації, сек'юритизації та ментально-культурні трансформаційні відносини. Унаслідок посилення подібного роду суперечливих процесів мало місце загострення конкуренції закладів вищої освіти і їх суперництво за креативних викладачів, здобувачів освіти, а також за адміністративний апарат, консолідована і гармонізована діяльність якого забезпечувала престижність університету, його рейтинговість, а також можливість отримувати гранти, брати участь у міжнародних проектах тощо. Численні спроби окремих авторів підвести теоретичну базу під розуміння феномену креативізації освітнього простору виявились далеко не завжди вдалимими і потребували застосування системного підходу до аналізу ефективності. Важливим теоретичним здобутком науковців на початку нового тисячоліття став міждисциплінарний підхід у розумінні цілісності цього процесу і тих парадигмальних ознак, які перебирають на себе споріднені до педагогіки науки, зокрема: психологія, філософія, соціологія, економіка. У статті доведено, що ключовими учасниками сучасного освітнього процесу є викладач і студент, кожен з яких має різний креативний рівень, а відтак й різні уподобання і очікування. Отже, гармонізація відносин між основними акторами може, з одного боку, забезпечити успішний нетворкінг і колаборацію, проте з іншого, в разі масштабних прорахунків – конфліктність і сингулярність освітньо-наукового відтворення. Автором виявлені креативні якості викладача і здобувача вищої освіти та побудована трендова модель їх можливої взаємодії (інтернаціоналізація компетенцій, глобалізація «почуттів», цифровізація навчання, таксономізація змісту навчання, сек'юритизація інтересів, когнітивний дисонанс). Доведено, що успішними можуть вважатися спільні платформи, котрі охоплюють різні види активностей учасників процесу, зокрема створення старт-апів.

Ключові слова: творчість, тренер-викладач, здобувач вищої освіти, дифузія, інновація, ідентифікація, колаборація.

TEACHER'S CREATIVITY / STUDENT CREATIVITY: BUILDING A NEW MODEL

Chuzhykova Viktoriia Hryhorivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogics and Psychology
*State Higher Educational Institution Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

victory.post@ukr.net
orcid.org/000-0003-2030-5840

The process of creativization of higher education began at the turn of the millennia, when it became obvious that the society's demands for the quality of the educational process have changed significantly, and it was no more impossible to consider the effectiveness of educational reforms through the old prism of "success" identification. On the other hand, the intensification of globalization trends has led to a few changes in the nature, structure of teaching, content and competencies of graduates, which fully reflects the processes

of internationalization, digitalization, taxonomization, securitization and mental-cultural transformational relations.

As a result of such contradictory processes, there was an intensification of competition between higher education institutions and their competition for creative teachers, higher education students, for the administrative staff, which consolidated and harmonized activities ensured the prestige of the university, its rating, as well as the ability to win grants, take part in international projects etc.

Numerous attempts of some authors have brought the theoretical basis for understanding the phenomenon of creativisation of the educational process, though they were not always successful and required a systematic approach to performance analysis.

An important theoretical achievement of scientists at the beginning of the new millennium was the interdisciplinary approach to understanding the integrity of the creative process and the paradigmatic features that take over sciences related to pedagogics: psychology, philosophy, sociology, economics.

The article proves that the key participants in the modern educational process are teachers and students, each of whom has a different creative level, and therefore different preferences and expectations. Thus, the harmonization of relations between the participants of the educational environment can, on the one hand, ensure successful networking and collaboration, but on the other hand, in the case of large-scale miscalculations – conflict and singularity of educational-scientific reproduction.

The author identifies creative features of teachers and graduates and establishes trend models of their possible interaction (internationalization of competencies, globalization of “feelings”, digitalization of learning, taxonomy of learning content, securitization of interests, cognitive dissonance).

It has been proven that joint platforms covering various types of activities of process participants, particularly, the creation of start-ups, can be successful.

Key words: *creativity, trainer-teacher, higher education student, diffusion, innovation, identification, collaboration.*

Вступ. Посилення глобальних конкурентних відносин у вищій школі підштовхує її керівників, стейкхолдерів, численних експертів і аналітиків до нового розуміння креативності двох ключових учасників освітнього процесу – викладача та студента (здобувача вищої освіти), вимоги до яких з боку суспільства постійно зростатимуть, що й зумовлює певну конфліктність, а також можливу колаборацію (співробітництво на певних етапах освітнього процесу і нейтральність на інших). У глобальному соціумі дедалі стають все більш популярними новітні гіпотези, виходячи з яких мірилом успішності навчально-виховного процесу вже в недалекому майбутньому має стати зростаюча креативність як тих, що навчаються, так і тих, що навчають. Органічне поєднання їхніх інтересів забезпечуватиме прогрес освітнього закладу у цілому, його високу господарську еластичність і гнучкість, адже відоме гасло минулих років «Мене так вчили, і я так вчитиму» у першій чверті прийдешнього століття виглядає доволі архаїчним. Водночас слід добре розуміти, що й псевдокреативність або ж її часткова імітація «не відкривають дверей» для продукування нових ідей, планів, відкриттів і не роблять гармонізованими відносини «викладач – студент».

У сучасній системі психолого-педагогічних наук процеси креативізації вважаються доволі добре дослідженими, утім, вони навряд чи можуть претендувати на цілісність і, головне, змістовну узагальненість тих міждисциплінарних процесів, які повною мірою віддзеркалюють усю складність,

багатогранність та багатовимірність доволі суперечливих мультиструктурних тенденцій молодіжного, і не лише його одного, соціуму. Ось чому ми переконані, що відокремити процеси креативізації від глобалізації, платформізації, цифровізації, сек'юритизації навряд чи вдасться, так само як не вдасться уникнути доволі небезпечної сингулярності освітнього процесу, яка повною мірою проявила себе під час пандемії COVID.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Творче мислення, творча натура, творчий процес і багато інших похідних від цих словосполучень, які назавжди закарбувалися в науковому лексиконі педагогіки, психології, соціології, філософії і багатьох інших споріднених з ними дисциплін, відігравали надзвичайно важливу роль в ХХ ст. у процесі ідентифікації якісних і кількісних змін в освіті. Утім, початок нового століття ознаменував своєрідну дифузію понятійного апарату і неминучу, у такому випадку, диференціацію меж застосування базового терміна «креатив». Людство піднялось ще на один щабель цивілізаційного розвитку, і домінуючим у ньому, на думку вітчизняного дослідника М. Полякова (Поляков, 2017), стає ноосферний підхід з його новою, інноваційною парадигмою, яка у сучасних умовах являє собою визнану фахівцями модель сучасного розуміння інформаційного суспільства та численних парадоксів його еволюції, яку відомий нідерландський дослідник Й. Роймер пропонує назвати *Homo Urbanus* (Роймер, 2017). Додаткове уточнення розвитку сучасних креативних процесів зробив американський соціолог

Х. Казанова, у якого важливим доповнюючим сегментом є секулярна модерність, котра чітко ідентифікує так звану «релігійну приватизацію» і водночас «релігійний плюралізм» (Казанова, 2017), що надзвичайно важливо для духовних навчальних закладів, в яких подібного роду сентенції часто-густо розуміють кожний по-своєму.

Не можна не оминати й економічний блок розуміння процесів креативізації. Одним із перших обґрунтував суть креативної економіки британець J. Howkins як мистецтво, архітектура, видавництва, відеоігри, а також, і це надзвичайно важливе, креативний капітал (Howkins, 2012). Ще далі пішов американський дослідник Р. Флорида, який написав доволі ємну, проте беззаперечну монографію «Homo creativus. Як новий клас завойовує світ» (Флорида, 2018). При всій багатоплановості цієї праці і певній парадоксальності та тенденційності автору вдалося систематизувати системні наукові погляди на те, що становить поняття «креативний клас суспільства». При цьому до суперкреативного ядра автор відніс професії в галузі освіти, професійної підготовки та (!) бібліотечної справи. Очевидно, що самі бібліотеки мають або як найшвидше модернізуватися, або ж перетворитися у такий собі пам'ятник попередніх віків. Слід зазначити також, що у сучасній науковій літературі здійснюються численні спроби поширення цифровізації освіти як одного з трендів креативності, на необхідність якої вказував свого часу фахівець з інтернет-технологій М. Кастельс. Саме він активно відстоював ідеї дистанційної активності, а відтак й віддаленого мережного навчання (Кастельс, 2007: 285). Водночас спробу поглибленої платформізації всього без виключення суспільства здійснили Е. Макафі і Е. Брінюльфссон. Саме ці автори поставили цілком слушне питання про можливу маргінальність суспільства, яка на їхню думку, «містить величезну кількість людей, що поєднують у собі розум, досвід, ентузіазм та мотивацію» (Макафі, Брінюльфссон, 2019: 235). Із чітко викладеними міжсистемними підходами до ідентифікації характеру й динаміки креативних змін в освіті підходять Г. Драйден, Дж. Вос, яким вдалося, виходячи з власних наукових позицій, обґрунтувати шістьнадцять кроків до створення суспільства, котре навчається і може, з певними припущеннями, вважатися креативним. Також авторами було запропоновано ще 20 додаткових кроків, що ведуть до швидкого, ефективного й легкого навчання (Драйден, Вос, 2011).

Реально оцінюючи все сказане вище, слід зауважити, що так званий теоретич-

ний «бекграунд» креативізації освітнього процесу у вищій школі являє собою лише первинну платформу гармонізації складної, мультирівневої взаємодії викладачів і здобувачів що, у свою чергу, потребує чіткої стратифікації їхніх інтересів, ретельного аналізу динаміки, проявів певних видів активності й урахування можливих загроз. Із наведених аргументів випливає, що у суспільстві назріла нагальна потреба у визначенні структурних елементів креативізації всіх учасників освітнього процесу та гармонізації їхніх спільних моделей взаємодії.

Мета статті – обґрунтувати особливості дифузії креативності викладачів і здобувачів вищої освіти у процесі формування в суспільстві колабораційної моделі.

Методологія та методи. Задля реалізації поставленої мети автором був використаний цілий ряд теоретичних методів, зокрема аналізу, синтезу, селективної оцінки особливостей розвитку креативності викладачів і здобувачів вищої освіти. Метод глибинної таксономії дозволив здійснити системне моделювання багаторівневої дифузії креативних процесів, що вирують у глобальному освітньому середовищі. Таким чином, використання теоретичних та прикладних методів забезпечило високий ступінь валідності отриманих результатів, що базується на сучасній методології пізнання складних соціально-економічних і психолого-педагогічних процесів.

Результати та дискусії. Чимало сучасних дослідників глибоко переконані, що характер, структура, а також зміст сучасного навчального процесу потребують докорінного оновлення, а відтак й швидкої модернізації усіх її параметральних індикаторів, яких, із легкої руки багатьох науковців, із кожним роком стає дедалі більше. Утім, справа не лише у цьому, адже наше розуміння креативності учасників навчального процесу також зазнає значних трансформацій. Типовим явищем останнім часом стало своєрідне взаємне «проникнення» дослідницького апарату різних наук. Водночас має місце їх спільне синергетичне збагачення. Характерним прикладом подібного роду процесів транснаукової інтеграції стала проривна, за своєю суттю, книга «Економічна психологія» німецького науковця Л. Верта, який, попри те, що спеціально не виокремлює термін «креативність викладача і студента», тим не менше підводить під це важливу психологічну і економічну базу та застосовує, на нашу думку, радикальні біхевіористичні підходи. Зокрема, йдеться про когнітивний дисонанс, імпліцитний та імпульсивний стимул

поведінки, а також фреймінг (обгортка, самопрезентація, яку доволі часто використовують як студенти, так і викладачі. Умовно її можна ідентифікувати як позиціонування свого творчого «Я»).

Багатьом сучасним дослідникам слід добре розуміти, що важливим доповненням до об'єктивного розуміння креативності (як якості) і креативізації (як процесу) має стати дифузія їх комплементарності, спільного розуміння багатовекторності і комунікативності, основним двигуном якої зазвичай виступають інновації. Уперше цю ідею висловив американський дослідник Е. Rogers, найважливішим здобутком якого, на нашу думку, є дослідження генерацій інновацій (Rogers, 2003) та прийняття на підставі цього важливих інноваційних рішень. Від себе додаю, що в подібного роду «взаємопроникненні» зацікавлені як викладачі, так і студенти. Щоправда, методи, стиль і кінцевий результат вони, швидше за все, будуть розуміти кожний по-своєму. Утім, швидкість і потужність комунікації може виявитись різнорівневою і різноплановою залежно від конкретних умов передачі знань, умінь, навичок, а також розуміння вагомості, затребуваності, корисності цього важливого інтелектуального процесу. В умовах пандемії і перенесення навчання в онлайн-простір його технологічний контент із кожним разом посилюватиметься і відіграватиме надзвичайно важливу трансмісійну роль. Проте за умов домінування технологізації можливостей для розкриття творчих здібностей та реальних творчих здобутків ставатиме все менше, насамперед у студента, а щодо викладача, то на перший план його мотивації почнуть виходити засвоєння програми і оцінювання знань, тобто суто прагматичні елементи розуміння своєї місії, а це занадто далеко від креативності.

Відтак виокремлення ціннісних ознак як передумов креативності здобувача вищої освіти та викладача може суттєво різнитися, адже так званий прошарок нової молоді – міленіали, які складають основний масив сучасного студентства, більше орієнтовані на внутрішні цінності, комунікації і, навіть, на притаманну їм сленгову мову, яка далеко не завжди є зрозумілою для викладачів, а відтак розраховувати на взаємну психо-лінгвістичну, етичну та естетичну конвергенцію навряд чи варто. Однак й небезнадійно, адже існує чимало інших варіантів поглибленої креативізації, які, хоча й з різною швидкістю сприйняття, можуть, тим не менше, бути віднесені до числа спільних проблем глобальних крос-культурних і творчих комунікацій.

Доволі неформальні підходи до ідентифікації креативних процесів застосовує вищезгаданий Л. Верт, зокрема йдеться про неймдропінг (пригадування гучних імен мимохідь) (Верт, 2013: 386). Утім, варто розуміти, що сучасних лідерів, зокрема в межах молодіжного соціуму, які й утворюють креативний клас в процесі його формування, існує не так вже й багато. Однак за нашими прогнозами впродовж наступних 10-15 років їх може стати значно більше і саме вони посідатимуть ключові позиції у майбутньому суспільстві. Водночас сучасні міленіали значно менше, ніж їхні однолітки, переймаються діючими моральними сентенціями, а їх розуміння креативності (зادля цього вони використовують спеціальний сленг) буде суттєво різнитися порівняно з традиційними уявленнями та тією морально-етичною регламентацією, що формувалася століттями.

Своє розуміння креативної школи (Creative Schools: The Grassroots Revolution) дають відомі західні дослідники К. Робінсон і Л. Ароніка. На їхню думку, основою майбутньої освітньої системи має стати перш за все виховання творчої особистості, фундаментальну основу якої становлять:

- 1) допитливість, як спроможність ставити питання і досліджувати світ;
- 2) творчість, як здатність творити нові ідеї та втілювати їх у життя;
- 3) критичне мислення – спроможність аналізувати;
- 4) комунікація – здатність чітко й упевнено висловлювати свої думки;
- 5) співпраця як можливість конструктивно працювати разом з іншими.

Утім, вищезазвані автори на цьому не зупиняються. Далі йде співчуття, під яким вони розуміють здатність переживати, а також самовладання і громадська свідомість (Робінсон, Ароніка, 2018: 136–141). Звичайно, що цей список морально-етичних вимог можна було б продовжити, але за будь-яких обставин завжди поставатиме цілком логічне питання: чи лише ці тенденції визначатимуть глобальний освітній тренд майбутнього суспільства, чи буде налагоджена, за D. Giles, парасоціальна взаємодія (Giles, 2010), і чи всі члени суспільства ідеально впишуться в панівну на той час парадигму розвитку.

Частково підтримуючи точку зору представників західної школи психолого-педагогічних наук, хотілося б, тим не менше, висловити своє бачення креативності сучасних викладачів та студентів, графічна модель творчої дифузії яких представлена на рис. 1.

Рис. 1. Модель дуальної дифузії креативних процесів у викладанні й навчанні

Складено автором

На пропонуваній графічній моделі чітко визначені основні тренди розвитку креативних процесів, що мають місце у сучасній вищій школі. Вони суттєво впливають на освітнє студентське середовище, в основі якого лежить процес студентоцентризму (на схемі він не був представлений через те, що з плином часу, на наше глибоке переконання, саме він може бути доповнений, наприклад, професорським центризмом, або будь-яким іншим). Взаємодія між двома цими блоками може забезпечити відповідний прогрес і призвести до потужної нової колаборації та створення чергової моделі суспільного підприємництва, на цей раз зі своїми знайомими, друзями та іншими зацікавленими особами, назва якому «нетворкінг». Варто підкреслити, що дві творчі категорії – мистецтво як одна з креативних моделей з її обов'язковим підприємницьким стилем за

Г. Гагоорт (Гагоорт, 2008) та креативне викладання дисципліни – рухатимуться, швидше за все, назустріч одне одному. Водночас варто зазначити, що й сама концепція нетворкінгу, як стверджує К. Вікрі, суттєво залежить від комфортної та ефектної комунікації, в основі якої лежить «таємна сила інтроверта» (Вікрі, 2020: 24). Водночас каркас внутрішньої контентної взаємодії охоплює цілу низку спільних інтересів, котрі включають так звану глобалізацію «почуттів», яка передбачає подальшу психологізацію культури, медіа і освіти, графічне та секторальне розширення меж активності, аутсорсинг компетенцій, цифровізацію навчання, котра в подальшому може становити як безумовні переваги, так і значне посилення сингулярності (роботи-викладачі відтворюватимуть собі подібних із набутими в процесі технологічної еволюції

новими якостями). Звичайно, що в подальшому важливу роль відіграватимуть й інші процеси спільної взаємодії: сатисфакція взаємних інтересів, когнітивний дисонанс, ідентифікація нових креативних якостей, сек'юритизація, цифровізація та платформізація, системна доцільність/недоцільність яких буде доведена вже в найближчому майбутньому.

Висновки. Активний розвиток глобалізаційних процесів та посилення міжнародної академічної мобільності викладачів та здобувачів вищої освіти зумовили пришвидшений трансфер їхнього творчого потенціалу, натомість багатогранність та різнорівневість цієї дефініції дозволили чітко сформулювати контент креативності у вищій освіті. Його слід розуміти як міждисциплінарну модель творчої дифузії, яка передбачає наявність декількох блоків взаємодії: між креативними викладачами, креативними студентами та платформою їхньої спільної взаємодії. Їхня зростаюча активність впливатиме на позитивні (коллаборація, нетворкінг) та негативні (сингулярність, конфліктність) процеси, що вирують у глобальному освітньому середовищі, його цифровій і мережній системах. Міждисциплінарний дискурс психологічних і креативних педагогічних ідей дозволяє сфокусувати увагу науковців на феномені нового покоління міленіалів, тобто того прошарку студентської молоді, управлінські, ментальні, сленгові уподобання якої можуть вважатися домінуючими вже впродовж наступних 10-15 років, а відтак саме вони потребуватимуть глибинного, міжпредметного, системного осмислення сучасного стану, майбутньої динаміки, можливих змін у характері і структурі глобальних трендів розвитку освітнього простору та його організаційного дизайну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верт Л. Экономическая психология. Теоретические основы и практическое применение. Харьков : Гуманитарный центр, 2013. 431 с.
2. Вікрі К. Нетворкінг для інтровертів. Поради для комфортної комунікації. Харків : Vivat, 2020. 224 с.
3. Гагоорт Г. Менеджмент мистецтва. Підприємницький стиль. Львів : Літопис, 2008. 360 с.
4. Драйден Г., Вос Дж. Революція у навчанні. Львів : Літопис, 2011. 542 с.
5. Казанова Х. По той бік секуляризації: релігійна та секулярна динаміка нашої глобальної доби. Київ : Дух і літера, 2017. 262 с.
6. Кастельс М. Интернет – галактика. Київ : Ваклер, 2007. 292 с.
7. Макафі Е., Бріньольфссон Е. Машина, платформа, наговп. Як приборкати наше цифрове майбутнє. Київ, 2019. 336 с.
8. Поляков М. Ноосферний підхід до розвитку пізнання і господарства. Дніпро : Нова ідеологія, 2017. 111 с.
9. Робінсон К., Ароніка Л. Школа майбутнього. Львів : Літопис, 2018. 256 с.
10. Роймер Й. Homo urbanus. Парадокс еволюції: монографія. Київ : Видавництво Жупанського, 2017. 271 с.
11. Флоріда Р. Homo creativus. Як новий клас завоює світ. Київ : Наш формат, 2018. 441 с.
12. Giles D. Psychology of the Media. London : Penguin Macmillan, 2010. 230 p.
13. Howkins J. The creative economy. How people make money from ideas. London : Penguin Book, 2007. 270 c.
14. Rogers E. Diffusion of innovations. New York : Free press, 2003. 551 p.

REFERENCES

1. Vert L. Jekonomicheskaja psihologija. Teoreticheskie osnovy i prakticheskoe primenenie. Har'kov: Gumanitarnyj centr, (2013). 431 s.
2. Vikri K. Netvorkinh dlia introvertiv. Porady dlia komfortnoi komunikatsii. Kharkiv: Vivat, (2020). 224 s.
3. Hahoort H. Menedzhment mystetstva. Pidpriemnytskyi styl. Lviv: Litopys, (2008). 360 s.
4. Draiden H., Vos Dzh. Revoliutsiia u navchanni. Lviv: Litopys, (2011). 542 s.
5. Kazanova Kh. Po toi bik sekuliaryzatsii: relihiina ta sekuliarna dynamika nashoi hlobalnoi doby. Kyiv: Dukh i litera, (2017). 262 s.
6. Kastels M. Internet – halaktyka. Kyiv: Vakler, (2007). 292 s.
7. Makafi E., Brinolfsson E. Mashyna, platforma, natovp. Yak pryborkaty nashe tsyfrove maibutnie. Kyiv, (2019). 336 s.
8. Poliakov M. Noosfernyi pidkhid do rozvytku piznannia i hospodarstva. Dnipro: Nova ideolohiia, (2017). 111 s.
9. Robinson K., Aronika L. Shkola maibutnoho. Lviv: Litopys, (2018). 256 s.
10. Roimer Y. Homo urbanus. Paradoks evoliutsii: monohrafiia. Kyiv: Vydavnytstvo Zhupanskoho, (2017). 271s.
11. Floryda R. Homo creativus. Yak novyi klas zavoiovuie svit. Kyiv: Nash format, (2018). 441 s.
12. Giles D. Psychology of the Media. London: Penguin Macmillan, (2010). 230 p.
13. Howkins J. The creative economy. How people make money from ideas. London: Penguin Book, (2007). 270 c.
14. Rogers E. Diffusion of innovations. New York: Free press, (2003). 551 p.

*Стаття надійшла до редакції 02.02.2022.
The article was received 02 February 2022.*

СЕКЦІЯ 5. СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 376

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-9>**ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСЕСТОРОННЬОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ З ООП**Позняк Олена Сергіївна,
аспірантка*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
директор**Сумський навчально-виховний комплекс № 16*elenapoznyak05@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9154-944X

Проблеми інклюзивної освіти в системі освіти останнім часом набувають особливої актуальності через збільшення кількості учнів з обмеженими можливостями здоров'я та інвалідністю. Тому є нагальна потреба знайти оптимальні шляхи побудови освітнього маршруту для учнів цих категорій. Така освітня траєкторія повинна не лише включати особливі умови, що забезпечують задоволення особливих освітніх потреб таких учнів, а й бути спрямована на успішну соціалізацію. Основним інструментом впровадження інклюзивної моделі освіти є створення якісного інклюзивного освітнього середовища, що включає безбар'єрність, архітектурну доступність, адаптовану освітню програму, залучення спеціальних педагогів та асистента вчителя. Проте механізм впровадження цього процесу все ще триває і викликає багато питань і труднощів. Саме тому було обрано дане питання. Дослідження сучасних наукових джерел мають неоднозначність сучасної ситуації у сфері побудови та впровадження інклюзивної моделі в системі освіти та дозволили нам запропонувати можливі шляхи вирішення цих ситуацій. Узагальнено, що нині в Україні підтримка інклюзивних практик забезпечується системою законодавчих актів із декларуванням прав і свобод дітей з особливими потребами та механізмами їх забезпечення. Водночас триває процес гармонізації національного законодавства з міжнародним щодо забезпечення всіх умов для успішної інклюзивної освіти.

Мета. З огляду на вищезазначене ставимо за мету з'ясувати особливості формування інклюзивного освітнього середовища та визначити його переваги для учнів з особливими освітніми потребами. Втілення даної мети вимагає визначення змісту й ознак інклюзивного освітнього середовища, а також стану дослідження даної проблеми.

Методи – аналіз і синтез.

Результати. В інклюзивному освітньому середовищі всі діти здатні досягати успіху. На основі всебічного аналізу літератури із цього питання наводимо такі переваги для дітей з особливими освітніми потребами: в інклюзивному середовищі діти з обмеженими можливостями демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми, які таких обмежень не мають; в інклюзивному освітньому середовищі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з відмінними здібностями; діти з особливими потребами навчаються за складнішою й глибшою навчальною програмою, завдяки чому процес набуття вмінь і навичок протікає ефективніше, а академічні досягнення покращуються; посилюється соціальне сприйняття дітей з відмінними здібностями завдяки методиці навчання в інклюзивних школах, де воно часто відбувається у формі групової роботи. Працюючи в малих групах, діти навчаються бачити людину, а не її ваду, та починають усвідомлювати, що між ними та дітьми з обмеженими можливостями є багато спільного; дружні стосунки між дітьми з обмеженими можливостями та іншими, що таких обмежень не мають, зазвичай частіше розвиваються в інклюзивному середовищі. Дослідження довели, що діти в інклюзивному закладі мають надійніші й триваліші зв'язки з друзями, ніж діти в сегрегованому середовищі. Це особливо справедливо в ситуації, коли діти відвідують місцеву школу у своєму районі та мають більше можливостей бачитися з друзями після уроків.

Висновки. Таким чином, задається необхідність переходу до створення індивідуальних освітніх програм, які враховують особливості дітей, що мають обмежені можливості здоров'я, в деяких випадках збільшення термінів їх освоєння. Інклюзивне освіта не повинна витіснити традиційні форми ефективної допомоги дітям-інвалідам, які склалися і розвиваються у спеціальній освіті. Справжня інклюзія не протирічить, а зближує дві освітні системи – спільну і спеціальну, роблячи проникними межі між ними.

Ключові слова: педагог-дефектолог, психолого-педагогічна діагностика, стандарти розвитку, адаптована освітня програма, індивідуальне навчання, правове забезпечення, активізація розвитку.

THE PROCESS OF CREATING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR ENSURING THE HOLISTIC DEVELOPMENT OF A CHILD WITH SEN

Pozniak Olena Serhiyivna,
Postgraduate Student

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko,
Director

Sumy Educational Complex № 16
elenapoznyak05@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9154-944X

The problems of inclusive education in the education system have recently become especially relevant due to the increase in the number of students with disabilities and disabilities. Therefore, there is an urgent need to find optimal ways to build an educational route for students in these categories. Such an educational trajectory should include not only special conditions that meet the special educational needs of such students, but also be aimed at successful socialization.

The main tool for implementing an inclusive model of education is the creation of a quality inclusive educational environment, which includes accessibility, architectural accessibility, adapted educational program, the involvement of special educators and teaching assistants.

However, the mechanism for implementing this process is still ongoing and raises many questions and difficulties. That is why this question was chosen.

Research of modern scientific sources has the ambiguity of the current situation in the field of construction and implementation of an inclusive model in the education system and allowed us to suggest possible ways to solve these situations.

It is generalized that nowadays in Ukraine the support of inclusive practices is provided by the system of legislative acts with the declaration of rights and freedoms of children with special needs and mechanisms for their provision. At the same time, the process of harmonization of national legislation with international legislation on ensuring all conditions for successful inclusive education continues.

Purpose. In view of the above, we aim to clarify the specifics of the formation of an inclusive educational environment and identify its benefits for students with special educational needs. Achieving this goal requires determining the content and characteristics of an inclusive educational environment, as well as the state of research on this issue.

Methods – analysis and synthesis of scientific sources.

Results. In an inclusive educational environment, all children are able to succeed. Based on a comprehensive analysis of the literature on this issue, we present the following benefits for children with special educational needs:

in an inclusive environment, children with disabilities demonstrate a higher level of social interaction with other children who do not have such disabilities; in an inclusive educational environment, social competence is increased and the communication skills of children with excellent abilities are improved; children with special needs study according to a more complex and deeper curriculum, thanks to which the process of acquiring skills and abilities is more efficient and academic achievements are improved; the social perception of children with excellent abilities is strengthened due to the methods of teaching in inclusive schools, where it often takes place in the form of group work. Working in small groups, children learn to see a person, not his or her disability, and begin to realize that they have much in common with children with disabilities; friendly relationships between children with disabilities and others without such disabilities are usually more likely to develop in an inclusive environment. Research has shown that children in an inclusive setting have more secure and lasting relationships with friends than children in a segregated environment. This is especially true when children attend a local school in their area and have more opportunities to see friends after school (D. McGregor and Vogelsberg).

Key words: *special teacher, psychological and pedagogical diagnostics, development standards, adapted educational program, individualized education, legal support, activation of development.*

Вступ. На сучасному етапі гуманізації освіти, забезпечення необхідних умов для становлення особистості організація інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливостями розвитку є одним із пріоритетних завдань системи освіти України. У даному контексті організація інклюзивної освіти означає присутність в єдиному освітньому просторі учнів з різними освітніми потребами: різними можливостями в характері, темпі, повноті та глибині оволодіння навчальною інформацією.

Діти з особливостями психофізичного розвитку при цьому відчувають особливі складнощі, пов'язані з включенням їх в єдиний освітній процес.

У сучасному світі збільшується чисельність дітей з обмеженими можливостями здоров'я, які відчувають труднощі в засвоєнні освітньої програми. Для них потрібне створення спеціальних умов навчання та виховання, і виникає необхідність комплексного супроводу таких дітей в умовах

освітніх закладів. Іншими словами, необхідне безбар'єрне освітнє середовище, яке б дозволило дітям з особливими освітніми потребами реалізувати повною мірою свої освітні потреби. У зв'язку із цим виникає необхідність створення інклюзивного освітнього простору для дітей з особливими освітніми потребами.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми. У новітній психолого-педагогічній науці та практиці поняття «освітнє середовище» широко використовується під час обговорення умов навчання та виховання. Дослідженню проблем освітнього середовища присвячені численні роботи вітчизняних та зарубіжних вчених.

Філософсько-методологічні аспекти інклюзивної освіти розглядаються в дослідженнях закордонних вчених. Крім того, дослідження вчених країн Європи та США ведуться у таких напрямках, як: порівняльний аналіз історичних та соціальних детермінант розвитку інклюзивних процесів у різних країнах, взаємодія та наступність загальної та спеціальної освіти, практика здійснення інклюзивної освіти на рівні дошкільної та шкільної освіти (Chernukha, Tokaruk, Vasylieva-Khalatnykova, 2019).

Таким чином, результати досліджень визначають різні шляхи, пов'язані з підвищенням кваліфікації практикуючих педагогів, які забезпечують ефективність роботи з різними категоріями дітей в умовах інклюзивної освіти за допомогою оволодіння знаннями про особливості їхньої особистості, когнітивних та емоційних процесів, навчальної діяльності.

Зазначимо, що включення дітей з особливими освітніми потребами до загального освітнього процесу супроводжується рядом складнощів, зумовлених: особливостями самих учнів цієї групи потреб; створенням адаптивного освітнього середовища, що враховує весь спектр різноманітності особливостей і специфіку освітніх потреб кожного учня, що передбачає підготовку всіх учасників освітнього простору до нових умов навчання, спілкування, взаємодії, професійної діяльності. Звідси однією з першочергових умов, що забезпечують якість інклюзивної освіти, є організація інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Інклюзивна освіта передбачає створення рівних можливостей для здобуття освіти всіх учнів без винятку, включення в освітній процес всіх дітей незалежно від походження, культури, статі, порушень розвитку. Таким чином, під інклюзивною освітою ми будемо розуміти включення

до загального освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити такі змістовні та організаційні підходи, способи, форми, що детермінують ефективність реалізації принципів інклюзивної освіти: індивідуальний навчальний план та індивідуальна освітня програма дитини з особливими освітніми потребами з оволодіння ними академічних та життєвих компетенцій; соціальна реабілітація дитини з особливими освітніми потребами в закладі освіти та поза нею; психолого-педагогічний та соціальний супровід дитини у процесі навчання та соціалізації; група супроводу дитини з особливими освітніми потребами (далі ООП); портфоліо учня з ООП; компетентність педагога в галузі загальної освіти з елементами спеціальної освіти, в галузі соціальної адаптації та реабілітації; підвищення кваліфікації педагогів закладів освіти у галузі інклюзивної освіти; засвоєння предметів освітньої програми в умовах інклюзивної освіти дітей з ООП відповідно до освітніх стандартів; супровід дитини з ООП асистентом у процесі навчання; адаптивне освітнє середовище: доступність класів та інших приміщень закладу освіти (усунення бар'єрів, забезпечення дружнього та гуманістичного середовища установи); портфоліо учня з ООП; корекційно-розвиваюче середовище навчання та соціалізації; згуртування дитячого колективу, розвиток навичок співпраці, взаємодії, взаємодопомоги; орієнтація виховної системи закладу освіти на формування та розвиток толерантного сприйняття та відносин учасників освітнього процесу (Палатна, 2019: 20–23).

2. Методологія та методи. Для створення спеціальних умов навчання та виховання виникає необхідність комплексного супроводу дітей з ООП в умовах освітніх інклюзивних закладів. Звідси – необхідне безбар'єрне освітнє середовище, яке б дозволило дітям з ООП реалізувати повною мірою свої освітні потреби.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття «бар'єри в інклюзивній освіті» розглядається в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. Особливості психофізичного розвитку детермінують обмеження життєдіяльності (здатність до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю своєї поведінки, спілкування, навчання, виконання трудової діяльності), тобто «неможливість виконувати повсякденну діяльність способом та в обсязі, звичайному для людини, що зводить бар'єр

у середовищі його проживання і ставить у невідповідне становище порівняно зі здоровим і призводить до соціальної недостатності» (Стрельнікова, Єсіна, 2017: 233–241).

Ряд захворювань (нервово-психічні, ендокринні, онкологічні, ураження і захворювання очей і органів слуху, порушення опорно-рухової системи) роблять особливими поведінку дитини, її сприйняття, відносини з оточуючими та батьками, створюють певні бар'єри для дитини та її сім'ї.

Серед основних дослідники називають такі проблеми (бар'єри), з якими стикається сім'я з дитиною з особливостями психофізичного розвитку і сама дитина: соціальна, територіальна та економічна залежність інваліда від батьків та опікунів; при народженні дитини з особливостями психофізичного розвитку сім'я або розпадається, або посилено опікується дитиною, не даючи їй розвиватися; слабка професійна підготовка таких дітей; труднощі при пересуванні по місту (не передбачені умови для пересування в архітектурних спорудах, транспорті тощо), що призводить до ізоляції дитини з інвалідністю; сформованість негативної громадської думки щодо інвалідів та ін. (Чистякова, Семьгіна, 2020: 188–190).

Надалі ми використовуємо термін «бар'єри освіти». Це поняття є частиною соціальної моделі інвалідності, найважливішим поняттям того, що є основною причиною труднощів у навчанні та соціального відчуження учня з особливостями психофізіологічного розвитку.

Бар'єри на шляху отримання освіти та повноцінної участі в житті суспільства є частиною «архітектурного» оточення дитини (наприклад, фізична недоступність середовища, відсутність пандусів, підйомників, субтитрів у телепередачах та кінофільмах, звукових світлофорів на пішохідних переходах по дорозі до школи тощо), але, відповідно до соціальної моделі, це – «вторинні» бар'єри. Їх необхідно усувати, але без ліквідації першопричин, боротьба з такими бар'єрами обертається нескінченною боротьбою з наслідками.

Зазначимо, що бар'єри в освіті формуються в результаті взаємовідносин учнів та соціальних контекстів їх буття, соціальної політики, що проводиться в країні, наявних установ, культури, соціальних та економічних факторів, що впливають на життя людей у цьому суспільстві.

Розглянемо ресурсні бар'єри в освіті, що представляють недостатність матеріальних ресурсів та фінансових засобів для задоволення особливих освітніх потреб дітей в умовах інклюзивної освіти. Ресурсні

бар'єри перебувають у мисленні та дискримінаційних професійних установках співробітників та адміністрацій закладів освіти, у недостатності знань та відсутності ясної політики щодо інклюзії.

Більшість закладів загальної середньої освіти здатні подолати частину ресурсних бар'єрів самостійно, якщо не мати на увазі виключно матеріальні компоненти як основні бар'єри в розвитку інклюзії. Мінімізація таких бар'єрів на шляху освіти передбачає не тільки зміну фізичного середовища у напрямі більшого доступу та збільшення фінансування, а також зміну культури, політики та практики роботи в закладах освіти.

Для з'ясування сутності та взаємодії понять «освітнє середовище» та «освітній простір» необхідно передусім визначити сутність і взаємозалежність понять «середовище» та «простір». Стосовно поняття «освіта» слід зазначити, що сьогодні у науковій літературі є безліч визначень поняття «освіта», кожне з яких висвітлює окремий його аспект, що підтверджує складність та багатоаспектність феномену освіти. Аналіз наукової літератури з цього питання дозволяє зробити висновок, що освіта розглядається як:

- 1) педагогічний процес;
- 2) спеціально організоване передавання культурного досвіду;
- 3) результат засвоєння особистістю системи знань, умінь, навичок;
- 4) розвиток життєвого досвіду людини;
- 5) соціальний феномен;
- 6) цілісний феномен, що розвивається;
- 7) соціальна система;
- 8) система впливів й умов формування особистості;
- 9) система акумуляції ресурсів;
- 10) умови, фактори і відносини, що впливають на формування особистості;
- 11) соціальна організація;
- 12) соціальний процес;
- 13) соціокультурний інститут;
- 14) система взаємодії соціальних інститутів;
- 15) засіб навчання;
- 16) сфера життєдіяльності людини (Pereira, 2017).

На наш погляд, освіта є одночасно процесом (що передбачає сукупність впливів на особистість та її взаємодію з середовищем) та результатом засвоєння особистістю певної системи знань, умінь, навичок і морально-етичної культури.

Говорячи про інклюзію, слід зазначити, що ж таке інклюзивна освіта. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права

навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітнього закладу. Розкриваючи зміст цього поняття, вчені наголошують на спільному перебуванні і навчанні осіб, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, з їхніми нормотиповими ровесниками. Тобто інклюзивну освіту можна розглядати як своєрідний процес розвитку загальної освіти, який дає змогу зробити доступною освіту для всіх. Сучасна інклюзивна освіта розвиває нову методологію, спрямовану на навчання дітей з різними освітніми потребами і можливостями та розробляє підходи до навчання і викладання, які будуть гнучкішими за попередні.

Проаналізувавши кожну із вищезазначених позицій, можна сформулювати мету інклюзії – передбачає повне залучення всіх учнів у всіх аспектах навчання і шкільного життя та полягає в тому, щоб кожний навчальний заклад заздалегідь був готовий прийняти дітей та молодь з особливими здібностями, особливими освітніми потребами. Для того, аби розв'язати це завдання, необхідні кардинальні зміни не лише у структурі наших шкіл, а й у свідомості педагогічних працівників та їхньому ставленні до вимог й потреб суспільства. Більшість навчальних закладів втілює ідею особистісно-орієнтованого підходу до освіти, за яким педагогічний колектив має спрямовувати свої зусилля на задоволення потреб усіх школярів.

Залучення дає можливість малятам з вадами взаємодіяти зі звичайними дітьми, спостерігати за ними, наслідувати їх. Інакше кажучи, діти-інваліди можуть отримувати такий соціальний досвід, як і їхні здорові товариші. Спілкування з інвалідами корисне і для звичайних дітей, їхніх сімей, учителів та місцевої громади (Палатна, 2019).

Освітнє середовище розглядається як підсистема соціокультурного середовища, що історично склалося, і одночасно як спеціально організовані педагогічні умови, в яких здійснюється розвиток особистості дитини. У цьому сенсі освітнє середовище цікаве своїм функціональним призначенням, з погляду якості наданих нею освітніх можливостей для ефективного саморозвитку її суб'єктів. У контексті розгляду проблем інклюзивної освіти поняття середовища набуває особливої актуальності. Це пов'язано з тим, що включення дитини з особливими освітніми потребами пред'являє нові вимоги до її організації. Зміна стосується технологічних,

організаційно-методичних, морально-психологічних та інших параметрів.

Перш ніж розробляти інклюзивне освітнє середовище, ми звернулися до поняття та сутності категорії «освітнє середовище».

Освітнє середовище – це система впливів та умов формування особистості; сукупність можливостей для її розвитку, що містяться у соціальному та просторово-предметному оточенні. Категорії «освітнє середовище» пов'язує розуміння освіти як сфери соціального життя, а середовища як фактора освіти (Чистякова, Семьгіна, 2017).

Інклюзивне освітнє середовище – вид освітнього середовища, що забезпечує всім суб'єктам освітнього процесу можливості для ефективного саморозвитку. Передбачає вирішення проблеми освіти дітей з обмеженими можливостями за рахунок адаптації освітнього простору до потреб кожної дитини, включаючи реформування освітнього процесу, методичну гнучкість і варіативність, сприятливий психологічний клімат, перепланування навчальних приміщень так, щоб вони відповідали потребам усіх без винятку дітей та забезпечували, по можливості, повну участь дітей в освітньому процесі.

В основі організації інклюзивного освітнього середовища, на наш погляд, виступають такі принципи:

1. Раннє включення до інклюзивного середовища. Це забезпечує можливість абілітації, тобто початкового формування здібностей до соціальної взаємодії.

2. Корекційна допомога. Дитина з порушеннями розвитку має компенсаторні можливості, важливо їх «включити», спиратися на них у побудові освітньо-виховного процесу. Дитина, як правило, швидко адаптується до соціального середовища, проте воно вимагає організації простору і спеціального супроводу (що також виступає як умови, що враховують його особливі потреби).

3. Індивідуальна спрямованість освіти. Дитина з порушеннями може освоювати загальну освітню програму, що є важливою умовою її включення в життєдіяльність дитячого колективу. За необхідності розробляється індивідуальний освітній маршрут залежно від особливостей, глибини дефекту та можливостей дитини. Маршрут повинен бути гнучким, орієнтуватися на зону найближчого розвитку, передбачати формування мовленнєвих умінь, основних видів пізнавальної діяльності відповідно до віку, розвитку соціальних умінь.

4. Командний метод роботи. Фахівцям, педагогам, батькам необхідно працювати в тісному взаємозв'язку (за командним принципом), що передбачає спільну побу-

дову цілей і завдань діяльності щодо кожної дитини, спільне обговорення особливостей дитини, її можливостей, процесу її руху у розвитку та освоєнні соціально-педагогічного простору.

5. Активність батьків, їхня відповідальність за результати розвитку дитини. Батьки є повноправними членами команди, тому їм має бути надана можливість брати активну участь в обговоренні педагогічного процесу, його динаміки та корекції.

6. Пріоритет соціалізації як процесу результату інклюзії. Головним цільовим компонентом у роботі є формування соціальних умінь дитини, освоєння їм досвіду соціальних відносин. Дитина має навчитися брати активну участь у всіх видах діяльності дітей, не боятися виявляти себе, висловлювати свою думку, знайти собі друзів; розвиваючи міжособистісні стосунки, треба навчити інших дітей приймати себе такою, якою є. А це, у свою чергу, можливо за достатнього рівня особистісного та пізнавального розвитку дитини.

7. Розвиток позитивних міжособистісних відносин не є спонтанним процесом, це також є предметом спеціальної роботи педагогів.

8. Однією із системотворчих характеристик ефективного освітнього середовища виступає її безпека (фізична і психологічна). Психологічно безпечним середовищем можна вважати таке середовище, в якому більшість учасників мають позитивне відношення до нього; високі показники індексу задоволеності взаємодією та захищеністю від психологічного насильства (Стрельнікова, Єсіна, 2019).

Просторово-предметний компонент включає: матеріальні можливості закладу – доступна (безбар'єрна) архітектурно-просторова організація; забезпеченість сучасними засобами та системами, що відповідають освітнім потребам дітей).

Для безперешкодного пересування у просторі дітей зі знизеним зором необхідні прикордонні лінії, окантовки червоного кольору на дверях, столах, посібниках, розмітки у фізкультурному та музичному залах.

Для пересування сходами можна запропонувати таке оформлення сходинок: на сходинках гумові вставки, які сигналізують сліпим дітям про край щаблі, на сусідньому малюнку забарвлення перил + жовта смуга на сходинках для дітей, що слабо бачать.

Враховуючи особливості просторового орієнтування дітей, підвищену травматичність, необхідно модернізувати меблі: зрізати кути столів і ліжок.

Для дитини з обмеженням рухової та зорової функцій столи оснащуються

спеціальними бортиками, що не дозволяють предметам скочуватися. А для дитини з проблемами опорно-рухової системи необхідний спеціальний стіл-стілець.

Беручи до уваги труднощі в освоєнні навичок орієнтування слабкозорої дитини, необхідно забезпечити її тростиною і навчати прийомам пересування з її допомогою, починаючи з дошкільного віку.

Одним із параметрів безбар'єрного середовища є технічне забезпечення освітнього процесу. Для різних категорій дітей застосовуються спеціальні технічні засоби – наприклад, для дітей з порушеним слухом характеристики безбар'єрного середовища визначаються наявністю індивідуальних слухових апаратів (або кохлеарних імплантів), FM-систем, а також впровадженням комп'ютерних технологій у навчальний процес, що полегшує освоєння освітньої програми.

Для дітей з порушенням зору створено підвищену освітленість (не менше 1000 люкс) або місцеве освітлення не менше 400-500 люкс. Групи та кабінети оснащені допоміжними засобами корекції: підставки для дітей з косоокістю, конторки – робоче поле під кутом 45 С, лупи для збільшення зображень, екрани з підсвічуванням.

Для розвитку тактильного сприйняття і підготовки руки слабкозорої дитини до читання використовувати тактильні книги, навчальні матеріали з використанням шрифту Брайля. Для прослуховування аудіоказок пропонувати аудіоплеєри, переносні колонки.

Змістовно-методичний компонент включає в себе адаптований індивідуальний маршрут розвитку дитини, варіативність і гнучкість освітніх методик, форм і засобів;

Комунікативно-організаційний компонент – це особистісна та професійна готовність педагогів до роботи у змішаній (інтегрованій) групі, сприятливий психологічний клімат у колективі, управління командною діяльністю фахівців.

Організоване таким чином інклюзивне освітнє середовище працює за умов:

1. Комплексного та багаторівневого супроводу учасників освітнього процесу: педагога (науковий керівник, адміністрація), навчання дітей (дефектолог, психолог, батьки) та соціалізації дітей (психолог, батьки, волонтери).

Види (напрями) комплексного супроводу:

- профілактика;
- діагностика (індивідуальна та групова (скринінг));
- консультування (індивідуальне та групове);

- розвиваюча робота (індивідуальна та групова);
- корекційна робота (індивідуальна та групова);
- психологічна освіта та освіта (підвищення психолого-педагогічної компетентності адміністрації, педагогів, батьків).

В основі підтримки лежить метод комплексного супроводу, що реалізує чотири функції: діагностика проблем, що виникають у дитини; пошук інформації про сутність проблеми та способи її вирішення; консультація на етапі прийняття рішення та вироблення плану вирішення проблеми; допомога на етапі реалізації вирішення проблеми.

2. Наступності дошкільної та шкільної освіти на рівні дидактичних технологій, освітніх програм, виховного простору установ.

Створення гнучкої та варіативної організаційно-методичної системи, адекватної освітнім потребам дітей з різними можливостями, забезпечується наступністю систем дошкільної та шкільної освіти. При цьому спільна діяльність спеціалістів дитячого садка та школи здійснюється як співпраця щодо вироблення спільних рішень у сфері створення педагогічних умов інклюзії. Такий підхід дозволяє встановити особливий взаємозв'язок між дитячим садком і початковою школою, між вихователями і батьками. Відмінною рисою подібного роду взаємозв'язку є прагнення педагогів і батьків до створення в різні вікові періоди розвитку дитини з ОВЗ такого освітнього середовища, яке б стимулювало прогресивний хід його виховання та навчання без дублювання та прогалин у змісті матеріалу (Chernukha, Tokaruk, Vasylieva-Khalatnykova, 2019).

3. Результати та дискусії. Узагальнюючи роботу в даному напрямку, ми відзначаємо, що інклюзивне освітнє середовище, створене з урахуванням перелічених вище принципів, структури та умов її організації, сприяє стимулюванню розвитку самостійності, ініціативності та активності дитини з ОВЗ, забезпечує різним дітям доступ до розвитку своїх можливостей з урахуванням особливих освітніх потреб і є ефективним умовою реалізації інклюзивного освітнього процесу.

Таким чином, інклюзивне освітнє середовище характеризується системою ціннісного ставлення до навчання, виховання та особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, сукупністю ресурсів (засобів, внутрішніх та зовнішніх умов) їхньої життєдіяльності в масових загальноосвітніх установах та спрямованістю на індивідуальні освітні стратегії учнів. Вона служить реалізації права кожної

дитини на освіту, що відповідає її потребам і можливостям, незалежно від тяжкості порушення психофізичного розвитку, здатності до засвоєння ценового рівня освіти та виду навчального закладу.

Умовами успішного функціонування інклюзивного освітнього середовища є п'ять таких позицій:

1. Необхідні взаємні зусилля з боку особливої дитини та групи по взаємним змінам та зближенню в процесі спільного життя, діяльності, освіти.

2. Інклюзія передбачає певні вимоги до просторової рівності, в яку включається дитина з особливими освітніми потребами: не будь-яка спільнота готова та здатна до соціальної відповідальності за результат інклюзії.

3. Установа, в якій навчаються діти з особливими освітніми потребами, повинна піклуватися про створення умов для інклюзії, соціальної інтеграції своїх вихованців у різні сфери життя – дозвілля, правові, освітні та інші.

4. Успішність інклюзії у певних соціальних спільнотах залежить від їхньої здатності вибудовувати відповідну соціальну мережу.

5. Соціальне зближення дитини з особливими освітніми потребами та звичайних дітей не означає нехтування індивідуальними, сутнісними особливостями учасників процесу інклюзії. Тут важливо збереження своєрідності, унікальності, відмінності кожного (Chernukha, Tokaruk, Vasylieva-Khalatnykova, 2019).

Для забезпечення якісного інклюзивного освітнього середовища необхідні такі складові частини:

- кадрові: учитель-дефектолог, педагог-психолог, учитель-логопед, соціальний педагог, вчителі-предметники;

- матеріально-технічні: кабінети початкових класів укомплектовані обладнанням згідно із сучасними вимогами, є кабінет соціально-психологічної служби, кабінет для вчителя-логопеда, педагога-психолога, соціального педагога;

- нормативні: посадові інструкції педагогічного колективу (вчителя-логопеда, педагога-дефектолога, педагога-психолога, соціального педагога, вчителя-предметника), положення про ПМПК та ін.

- навчально-методичні: навчальні та наочні посібники для організації освіти; навчально-методична література з корекційної педагогіки, психології та виховання, яка є в бібліотечному фонді школи.

Серед першочергових кроків у напрямку створення інклюзивного середовища вбачаються такі: відмовитись від стереотипних поглядів на вчителів, учнів і навчальний

процес; сформувати в школі атмосферу, основу на ідеях інклюзії; розбудувати школу як громаду; зосереджуватися на співпраці, а не на конкуренції; прищеплювати віру в свої сили кожному члену шкільного колективу. Необхідними умовами формування інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх навчальних закладах є:

- визнання педагогом необхідності використання різноманітних навчальних підходів з урахуванням різних стилів навчання, темпераменту й особистості окремих дітей;
- адаптація навчальних матеріалів для використання по-новому, підтримуючи самостійний вибір дитини в процесі навчання у класі;
- використання різних варіантів об'єднання дітей у групи;
- налагодження співробітництва та підтримки серед учнів класу;
- використання широкого спектра занять, практичних вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини.

Дійшли висновку, що головними компонентами інклюзивного освітнього середовища є (рис. 1):

Мета цього середовища — орієнтуватися на розвиток особистості та відповідати запитам соціального оточення і сподіванням людини.

Освітнє середовище тільки тоді буде інклюзивним, коли матиме низку таких ознак:

- спланований і організований фізичний простір, у якому б діти могли безпечно

пересуватися під час групових та індивідуальних занять;

- наявність сприятливого соціального та емоційного клімату;

- створені умови для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату.

Висновки. Інклюзивний навчальний заклад, який керується цими принципами, повинен визнавати і враховувати різні потреби учнів, коригувати відповідно до індивідуальних особливостей і темпу навчання дітей із вадами здоров'я навчальні плани, програми, методи та способи навчання, а також забезпечувати якісну освіту для всіх, розробляючи дидактично-методичне забезпечення й організовуючи відповідні заходи, виробляючи нові стратегії викладання, використовуючи ресурси та партнерські зв'язки громад, де проживають учні.

Складовими частинами моделі інклюзивної освіти є: командний підхід до організації й проведення інклюзивного виду навчання, задоволення індивідуальних потреб всіх дітей, співпраця з батьками та громадськістю. Зважаючи на недостатність наукових досліджень інклюзивної моделі освіти та необхідність подальших напрацювань у цій галузі, ще не час категорично заявляти про теоретичну обґрунтованість інклюзивної моделі навчання, однак у сучасних наукових працях просліджується тенденція до її підтримання і визнання. Інклюзивна модель має свої переваги та недоліки, про

Рис. 1. Структура інклюзивного середовища

які слід знати і враховувати в процесі її запровадження в сучасну освітню систему.

Присутність у класі дітей з особливими потребами не впливає на рівень академічних знань здорових дітей. Дана ситуація, навпаки покращує стан викладання того чи іншого предмета. Це відбувається за рахунок використання вчителем різних методів та технологій навчання, які роблять навчально-виховний процес цікавим, насиченим, доступним дитячому сприйманню. Інклюзивне середовище вимагає присутності на уроці вчителя та асистента вчителя. Останній, беручи активну участь в освітньому процесі, може надавати допомогу у навчанні усім учням.

В інклюзивному середовищі учні з особливими освітніми потребами мають можливості добре адаптуватися до життя в повноцінному суспільстві, розвинути комунікативні навички, елементарні соціальні вміння. Та це все не одразу. Тут потрібний розумно визначений темп розвитку. Діти, які надають допомогу дітям з особливими освітніми потребами, мають змогу навчатися та виховуватися за принципом «рівний-рівному». Такий спосіб взаємодії допомагає здоровим дітям підвищити самооцінку, відчувати свою корисність для суспільства, навчитися товаришувати по-справжньому.

Педагоги, які працюють в інклюзивному середовищі, теж отримують певну користь. Зокрема, робота з дітьми з особливими освітніми потребами (а ще коли вона успішно розвивається) надає неабиякого стимулу до саморозвитку, до самовдосконалення, до підвищення своєї педагогічної майстерності.

Аргументи щодо впровадження та практикування інклюзивної освіти беззаперечні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chernukha N.M., Tokaruk L.S., Vasylieva-Khalatnykova M.O. Inclusive education: international experience and Ukrainian realities. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 11(3). P. 153–156.

2. Pereira, R. B. Towards inclusive occupational therapy: Introducing the CORE approach for inclusive and occupation-focused practice. *Australian Occupational Therapy Journal*. 2017. № 64. P. 429–435. doi:10.1111/1440-1630.12394.

3. Палатна, Д. Інклюзивне середовище: формування інтегрованого поняття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота»*. 2019. № 5(1). С. 20–23.

4. Стрельникова О.О., Єсіна Н.О. Поняття та сутність соціальної інклюзії в соціальній роботі. *Сучасне суспільство*. 2019. № 1(17). С. 233–241.

5. Чистякова А.А., Семьгіна Т.В. Социальная интеграция ребенка с синдромом Дауна путем включения его в инклюзивное спортивное пространство. Проблемы социально-ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы. Минск : ИПЧУП «ДОНАРИТ», 2020. С. 188–190.

REFERENCES

1. Chernukha, N. M., Tokaruk, L. S., Vasylieva-Khalatnykova, M.O. (2019). Inclusive education: international experience and Ukrainian realities. *Інноваційна педагогіка*, 11(3), 153-156.

2. Pereira, R. B. (2017). Towards inclusive occupational therapy: Introducing the CORE approach for inclusive and occupation-focused practice. *Australian Occupational Therapy Journal*, 64, 429-435. doi:10.1111/1440-1630.12394

3. Palatna, D. (2019) Inklyuzyvne seredovyshe: formuvannya intehrovanooho ponyattya. [Inclusive environment: the formation of an integrated concept.] *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya «Sotsial'na robota»*. 5(1), p. 20-23. [in Ukrainian].

4. Strel'nikova, O. O., Yesina, N. O. (2019). Ponyattya ta sutnist' sotsial'noyi inklyuziyi v sotsial'niy roboti. [The concept and essence of social inclusion in social work. *Suchasne suspil'stvo*]. 1(17), P. 233–241. [in Ukrainian].

5. Chistyakova, A. A., Semygina, T. V. (2020). Sotsial'naya integratsiya rebenka s sindromom Dauna putem vklyucheniya yego v inklyuzivnoye sportivnoye prostranstvo. Problemy sotsial'no-orientirovannogo innovatsionnogo razvitiya belorusskogo obshchestva i profsoyuzy. [Social integration of a child with Down syndrome by including him in an inclusive sports space. *Problemy sotsial'no-orientirovannogo innovatsionnogo razvitiya belorusskogo obshchestva i profsoyuzy*]. Minsk: IPCHUP «DONARIT», p. 188-190. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 02.02.2022.

The article was received 02 February 2022.

НОТАТКИ

Наукове видання

Збірник наукових праць

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 98

Коректура • *Пирог Н.В.*

Комп'ютерна верстка • *Кузнєцова Н.С.*

Формат 64x84/8. Гарнітура Pragmatica.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 8,14.
Замов. № 0522/217. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46а
Телефон +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.